

УЗДАНИЦА

ISSN 1451- 673 X

Часопис за језик, књижевност, уметност
и педагошке науке
НОВА СЕРИЈА, пролеће 2008, год V, бр. 1

УЗДАНИЦА

Часопис за језик, књижевност, уметност
и педагошке науке
НОВА СЕРИЈА, пролеће 2008, год V, бр. 1

Издавач

Педагошки факултет у Јагодини
Милана Мијалковића 14, Јагодина

За издавача

Проф. мр Сретко Дивљан

Главни и одговорни уредник

Доц. др Тиодор Росић

Редакција

Проф. др Милош Ковачевић, проф. др Петар Милосављевић,
проф. др Вук Милатовић, проф. мр Сретко Дивљан,
проф. др Бранко Јовановић, доц. др Ружица Петровић,
доц. др Виолета Јовановић, др Михаило Шћепановић,
мр Илијана Чутура – оперативни уредник, Вера Савић, Бранко Илић

Рецензенти

Проф. др Радивоје Константиновић, проф. др Милош Ковачевић,
проф. др Петар Милосављевић, доц. др Радмила Поповић,
доц. др Тиодор Росић

Технички уредник

Пера Станисављев Бура

Лектура и коректура

Мр Илијана Чутура, Маја Димитријевић

Превод резимеа

Вера Савић, Марија Ђорђевић, Ивана Ђирковић Миладиновић

Штампа

Мио књига, Београд

Тираж

300

Ликовни прилози

Делиа Чаушева, Бугарска: *Црпјежи*

САДРЖАЈ

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

- Вук Милатовић: Мерила стандардизације латиничног и ћириличног писма / 7
- Валентина П. Майкова: Етимологија слова Славјане / 14
- Јелена Јовановић: О експресивним стилизацијским средствима у Дучићевом есејистичком стилу / 18
- Момиг Њикић: Scythians: Scientific Genocide (1) / 32
- Видан Николић: О мотивацији презимена *Евџић* и *Изрековић* у литерарној ономастици / 46
- Саша Кнежевић: Чудесно царство Бранка Ћопића / 54
- Вера Савић: Поезија Езре Паунда у преводима Милована Данојлића / 62
- Ружица Петровић: Актуелност Локове мисли о васпитању / 84
- Слободан Лазаревић: Корак иза огледала времена / 95
- Живорад Марковић: Утицај целодневног и полудневног боравка на антропометријске карактеристике и моторичке способности деце предшколског узраста / 104

СТРУЧНИ РАДОВИ

- Борка Вукајловић: Родитељи као фактор имплементације инклузивног образовања / 121
- Оливера Цекић-Јовановић, Ирена Голубовић-Илић: Мултимедијални приступ (полу)програмираној настави природе и друштва / 133
- Ивана Ћирковић Миладиновић: Repetition and learning by heart in EIt classroom / 143

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

Маја Димитријевић: Фразеолошка авантура; Милан Шипка,
Зашто се каже?, Прометеј, Нови Сад, 2007. / 149

Илијана Чутура: Књига о српским пословицама; Јелена Јовановић, *Књига српских народних пословица I, II*; Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 2006. / 152

Далиборка Пурић: Чаролија читања: Бранко Илић:
Чаролија читања – читањка за трећи разред основне школе, Епоха, Пожега, 2008. / 159

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

МЕРИЛА СТАНДАРДИЗАЦИЈЕ ЛАТИНИЧНОГ И ЋИРИЛИЧНОГ ПИСМА

Апстракт: У раду се разматрају проблеми и мерила стандардизације латиничног и ћириличног писма. Полазну основу чини добро познавање ових писама, њихове графичке структуре, историјског развоја, практичне употребљивости, посебно школске употребљивости. Педагошки прагматизам водио је ка поједностављивању и упрошћавању графичке структуре слова и губљењу естетских вредности словних знакова у целини, водећи, каткад, и у латиничном и у ћириличном писму, ка ивици постојања графичког идентитета. Закључено је да треба изнаћи научно утемељене стандарде и повратити словима лепоту, ликовну изражајност и практичну функционалност.

Кључне речи: стандардизација, графичка норма, писање, графичка структура слова, писмо, мерила стандардизације, естетика писма

Историјски развој писама у Европи и широм света имао је за последицу две врсте културних феномена: радикалну промену писма као словног система и блажу промену графичке структуре одређених словних знакова. И у једном и у другом случају радило се о стварању графичких варијанти писама, о њиховом графичком преобликовању или о графичком иновирању. Писма су се мењала у складу с одређеним друштвеним, историјским и културним околностима, али много више и интезивније и из човекове потребе да пише брже, економичније, ефикасније – с једне стране, или, пак, из потребе да његов рукопис буде лепши, живописнији и да се приближи уметничком графичком изражавању, тј. калиграфском писању, с друге стране. У том смислу, историјски гледано, издвојила су се два типа писма као одређеног система словних знакова: практична или употребна писма, која су била брзописна и стилизована чак и по цену угрожавања њихове естетске вредности, и ликовно атрактивна писма чија је естетика била основно мерило графичке мотивисаности и изражајности. Сва брзописна писма углавном одликује слободније повлачење линија и поједностављивање графичке структуре. Потреба да се нешто запише брже значила је упрошћавање графичке структуре слова, промену њиховог графичког облика, што се негативно одражавало на квалитет слова и рукописа – на њихову читкост и естетику. Калиграфско писмо по својој је функцији украсно, то је уметнички начин писања слова у чијој је осно-

ви, најпре, уметничка изражајност писања а потом препознатљивост графичке структуре слова. У складу с таквим историјским и културним променама и потребама издвојила су се два типа писма и писања: лепо писање или краснопис и калиграфија. Прво је, пре свега, школско и зато је одувек било и актуелно и атрактивно а друго, пре свега, припада палеографској култури.

Одавно се у историји и теорији писма поставило питање стандардизације словних знакова и начина писања. Стандарди у том смислу ништа нису друго до графичке норме или правила која је неопходно поштовати како би одређено писмо сачувало своју графичку логику и постојаност. Још су се стари Грци бавили питањем стандардизације својих писама, нешто касније су стари Римљани постављали стандарде писања латиницом, а знатно касније постављена су мерила стандардизације ћириличног писма. У стандарде писања спада и тзв. абecedни или азбучни ред слова, графички облик слова, висина слова, ширина слова, дебљина линија, правилно извучене линије, лепота графичког уобличавања слова, повезивање слова, динамика писања, усправно или косо писање слова и др. Дакле, стандард се схвата као графичка или типографска норма, као правило писања појединих словних знакова, али и као процес писања или рукописна целина. Стандардизација латиничног и ћириличног писма, као уосталом и сваког другог писма, подразумева постављање и поштовање одређених графичких и рукописних правила и прописа којих би требало да се прдржавају сви који се користе латиницом и ћирилицом. Историјски развој ових писама показао је да је немогуће направити један једини и јединствени графички стандард или графичку норму за све оне који се њима користе, поготову не када је реч о латиници која је, по свему судећи, данас најраспрострањеније писмо у свету. Утврђивање графичких стандарда латинице и ћирилице значи установљавање низа норми и правила понашања за одређену друштвену заједницу и за одређени временски период.

Значи, немогуће је створити универзалне норме латиничног и ћириличног писма. Писмо, латинично или ћирилично, свеједно, део је општег културног и друштвеног идентитета једне регије или једне заједнице и као такво захтева посебну бригу, бригу за његов изглед, за његову постојаност, за његову естетику и за његову ширу друштвену применљивост. Многе земље су правним актима утврдиле и озакониле званичност једног писма, што их још више обавезује да га чувају и негују, да га заштите од деформисања и пропадања. У многим западним земљама процес стандардизације латиничног писма обављен је као део опште стандардизације културних и научних вредности. Уведена је, дакле, графичка или типографска норма, што поједностављује и олакшава процес комуницирања на свим нивоима.

С друге стране, поставља се питање колико стандардизација једног писма спутава његов историјски развој, његове природне графичке промене које су нужне и које су последица разних околности на које човек не може да утиче. Природно је да се писмо само мења и то у односу на разне факторе: најпре, у односу на традицију, затим у односу на додир с другим писмима и словним системима, у односу на техничке могућности писања и у односу на индивидуалну мотивисаност оних који пишу. Те промене су еволутивне природе

и обично их примамо без икакве дистанце и забринутости. Теоретичари писма истичу да су те еволутивне промене често једноставније и складније од оних које човек ствара у складу с потребама времена којему припада.

Неопходно је схватити да графичка или типографска норма није дата једном заувек, она је тековина одређеног времена, одређеног историјског и културног тренутка. Дакле, она је релативна и променљива, што зависи од многих околности: практичних, комуниколошких, естетских или, пак, од укуса одређеног времена. Историјска и културна епоха диктира графичке норме у складу с актуелном концепцијом живота, уметности, односно, у складу с општом организацијом одређене заједнице. У графичкој структури писама препознатљиви су стилски и други слојеви одређених епоха, препознатљиве су норме одређеног времена, уметничког стила и стила живљења. Тако можемо говорити о временским карактеристикама слова и писма. Примера ради, распадом античких писама као словних система долази до великих промена у графичкој структури појединих слова, како у старогрчком тако и у латинском алфabetу – мењају се графичке норме у складу са средњовековним схватањима писма и писања. Развој средњовековних писама а тиме и писмености значио је поштовање строгих графичких норми и норми писања које су прешле у канон. Писање званичних књига било је канонизовано а слова су била строго нормирана у односу на то о којој врсти писма је реч – да ли је то било уставно или полууставно писмо, брзописно писмо или калиграфија.

И данас је, као што је то било у прошлости, актуелан феномен да се једно исто писмо истовремено јавља у мноштву различитих графичких варијанти. Реч је, дакле, о просторним карактеристикама писма, што на ширем плану латиница и ћирилица очигледно потврђују. Структуру слова, значи, одређују, између осталог, и време и простор. Граматологија, као наука о историји и теорији писма уопште, одговорила је на нека питања о законитостима постојаности слова и словних система као и знакова и знаковних система, али још доста тога остаје да се истражи и научно одреди.

Поставићемо питање норме латиничног и ћириличног писма у његовој школској употреби. Школа по правилу настоји да сачува графију слова, дакле њихов изглед или облик, оно по чему су слова препознатљива, по чему се диференцирају или идентификују, али занемарује све остало а, пре свега, њихову естетску функцију, тј. лепоту њиховог писања. Нећемо ништа ново рећи ако констатујемо да се о писању, правилности и лепоти писања слова понајвише води рачуна у првом разреду основне школе. Тада ученици прва научена слова пишу с много одговорности и почетничке концентрације како би задовољили графичке норме које им поставља учитељ и одређена литература. У настави почетног писања прописано је тачно и прецизно који су захтеви правилног и лепог писања, а ти захтеви ништа нису друго до једна врста графичке норме која се већ дуго година поштује и у латиници и у ћирилици. Како ученици одрастају, све мање воде рачуна о томе како пишу, не мисле у току писања о правилности и лепоти слова већ углавном обраћају пажњу на њихову комуникативну страну. Природно је да рукопис појединца временом сазрева, да слова у рукописању добијају неки лични тон, да попримају одре-

ђени стилски склад по чему је њихов аутор препознатљив. Чак се иде тако далеко да се изналазе графолошке вредности рукописа по којима се открива природа и карактер онога који пише, али то је псеудонаука која је ирелевантна за проучавање писма и његових норми.

Истраживања су показала да се у току аутоматизације рукописа догађају разне деформације слова и неправилности писања. Ученици се, углавном, придржавају норми писања у првом и у другом разреду, а од трећег разреда започиње процес аутоматизације. Тада, а у четвртном и петом разреду још више, ученици почињу да пишу брзо, журе да запишу нешто на часу или ван школе, свакако понесени осећањем сигурности и одређене зрелости, а понајвише из одређених разлога и потребом за брзописањем. Дакле, ученици у фази аутоматизације рукописа, и то најчешће у одсутству контроле и коришћењем хемијских оловака лошег квалитета, напуштају норме правилног и лепог писања, тј. кваре свој рукопис. У том погледу препуштени су сами себи, и у трагању за својим рукописним идентитетом пишу неправилно и нечитко занемарујући естетику писања. Тиме су норме школског писања угрожене, сведене су често на минималне графичке и рукописне захтеве, што угрожава квалитет комуникације. Потреба да се пише економичније, брже и ефикасније води ка слободнијем графичком уобличавању слова, вуку се слободнији и неконтролисани потези, слова се спајају и заобљавају и извлаче се једним потезом руке, стварају се нови и неправилни облици слова недоследно удаљени једни од других, чиме долази до упрошћавања слова, рукописа и писања. То све говори о чињеници да се питање графичке норме непрестано доводи у питање и у латиничном и у ћириличном писму. У том погледу ваља приметити да се лично брзописно или индивидуално писмо удаљава од одређених норми или остаје изван њих. Исто тако, савремена цивилизација намеће потребу да се пише брзо, али да се поштују норме писања, тј. да рукопис буде леп, правилан и читак. Такође, бар када је реч о букварском писму, слова се у току учења поједностављују и упрошћавају како би била боље и брже схваћена и тиме се свде на једва препознатљив графички изглед, губећи сваку естетску вредност.

На другој страни, норме латиничног и ћириличног писма различито се прихватају у уџбеничкој литератури, што може бити двојачко схваћено: као непоштовање одређених графичких и типографских норми, али и као прихватање и заговарање плурализма графичког уобличавања латиничних и ћириличних слова. У том смислу типична је нормираност тзв. букварског писма. До данас су се искристалисале следеће категорије букварског писма (овде се углавном мисли на графију писаних слова):

1. Стандардизовано букварско писмо, које поштује норме графичког уобличавања слова, иако ти стандарди нису верификовани од одређене научно-стручне институције, али оно је доследно у поштовању норми.

2. Калиграфско букварско писмо, које данас није у употреби јер према неким стручњацима оптерећује ученика разноврсношћу, сложеностју и лепотом линија.

3. Упрости́ено калиграфско писмо настоји да сачува ликовну живописност праве калиграфије, али је поједностављено како би ученици лакше савладали његову графичку структуру. Није строго нормирано, има у њему недоследности, али се због графичке сложености ретко користи.

4. Упрости́ено букварско писмо карактерише поједностављивање и упростићавање графије писаних слова како би их ученици лакше савладали, огољавање основних линија и њихово упростићено редуцирање, естетика слова сведена на минимум или је готово ишчезла.

5. Стилизовано букварско писмо, у коме стилизација иде у негативном смеру јер су слова упростићено стилизована и доведена до границе да губе свој графички идентитет. У једном типу таквог писма извршена је геометризација слова, што је неприродно и што је израз непоштовања норми.

С друге стране, ваља се подсетити да су се некада графичким уобличавањем, а тиме и нормирањем латиничног и ћириличног писма, посебно у школским условима, бавиле научно-стручне институције које су биле ауторитативне и могле су да контролишу ниво поштовања норми писања. Демократизацијом издавачке делатности, посебно у образовању, појавио се велики број мање или више одговорних ликовних и графичких уредника који моделују графију и латиничних и ћириличних слова крајње флексибилно, чак неодговорно и мањкаво, бранећи такав поступак истином да не постоји чврсто утврђена графичка норма. Чак се неки графички елементи латинице преносе на ћирилично писмо или се нека слова неоправдано преобличавају и добијају нов стилски израз. Чини нам се да латиница у том процесу савремене адаптације боље пролази од ћирилице јер европски и међународни латинични стандарди поспешују њену норму, нуде одређена решења, односно графичке узоре. Од таквих негативних појава требало би заштитити школске уџбенике, посебно букваре и почетнице.

Узимајући у обзир ове а и многе друге облике изневеравања и непоштовања графичких и типографских норми морамо поставити одговорно питање – да ли је неопходно извршити стандардизацију латиничног и ћириличног писма, тј. да ли је неопходно створити јединствене стандарде једног и другог писма које ће сви поштовати као што поштујемо правопис и сличне канонске књиге или прећутно дозволити плурализам графичких норми. Када је реч о школским књигама, сматрамо да је неопходно извршити стандардизацију латиничног и ћириличног писма, посебно у букварима и почетницама, како та графијска разноврсност не би збуњивала ученике и како не би изазивала неспоразуме, а тиме отежавала процес учења. У том смислу, неопходно је утврдити мерила на основу којих би требало извршити стандардизацију латинице и ћирилице у њиховој школској употреби. Радећи на тим мерилима као на основним полазиштима за решавање графичке структуре или облика слова, стално треба имати на уму да је писмо, у овом случају и латиница и ћирилица, веома сложена и слојевита историјска и културолошка тековина. У сваком случају ваљало би размишљати о следећим мерилима за утврђивање норме латиничног и ћириличног писма:

1. Традиција и палеолошка вредност писма – чиме се истиче генетска функционалност ових писама и њихова графичка веза с одређеном рукописном грађом из прошлости, усклађеност с традицијом.

2. Комуникативна функција писма – што подразумева врсту и квалитет информација коју преносе одређени словни знаци.

3. Графички идентитет слова – подразумева графичку препознатљивост слова.

4. Естетска вредност слова – подразумева ликовни израз појединих слова и рукописа, лепоту графичког уобличавања слова.

5. Калиграфска вредност писма – подразумева уметничке ефекте украса и украшавања.

6. Културолошка димензија писма – подразумева присуство одређене културе у графичкој структури писма и писмо као културни феномен одређеног народа или регије.

7. Рационалност и економичност писма – значи да писмо треба да буде погодно и једноставно за брзо писање, за ефикасно и економично вођење бележака у свакодневном животу, да из практичних разлога буде поједностављено у мери која чува његов графички и естетски идентитет, да буде читко и пријатно за читање.

8. Функционална вредност писма – подразумева функцију писма у односу на циљеве писања који могу бити многобројни и разноврсни, у односу на савремену графичко-типографску технологију, на компјутерску и дигиталну технологију, посебно.

У том погледу треба истражити организацију ових писама као словних система у различитим периодима и данас, истражити њихове опште и посебне норме у просторно-временском контексту, њихов однос према другим словним системима, норме данашње употребљивости и функционалности и друге елементе од значаја за њихову графичку и типографску норму.

Vuk Milatovic

THE CRITERIA OF STANDARDIZATION OF THE LATIN AND CYRILLIC ALPHABETS

Summary: The question of standardization of the Latin and Cyrillic alphabets is very complicated and delicate, and requires great responsibility. It is necessary to know the graphical structures of these alphabets very well, their historical development, practical applicability and especially their school usage – not only during the teaching process at the elementary level of writing, but also their connection to other graphical systems and many other significant or less significant attributes with the purpose of carrying out preparations for their

graphical studying and standardization. Latin and Cyrillic alphabets are unavoidable cultural and art phenomena and also significant elements of a specific social identity. Their historical development in the second half of the 20th century pointed out two important values: simplifying and untangling the graphical structure of letters and loosing aesthetic values of the characters on the whole. Pedagogical pragmatism has done certain damage to the aesthetic nature of the Latin and Cyrillic characters bringing it to the edge of its graphical identity existence. Latin and Cyrillic alphabets in the primer have gone the furthest.

ЭТИМОЛОГИЯ СЛОВА СЛАВЯНЕ

Аннотация: В статье представлено несколько точек зрения этимологии слова славяне. Показано действие фонетических законов и морфологических моделей, изменяющих не только звуковой облик, но также значение слова.

Ключевые слова: слово, этимология, гипотеза, славяне, этноним.

Большинство из названий народов (этнонимы), местностей (топонимы) появилось в ту эпоху, о которой нам известно чрезвычайно мало, и чем руководствовались те, кто ввел в обиход эти названия, сказать довольно трудно. Французский лингвист А. Мейе [1] подчеркивал, что в этимологии слова есть три критерия: фонетический (основанный на фонетических законах), морфологический (опирающийся на словообразовательные модели) и семантический, то есть связанный со значением. Надо сказать, что значение не подчиняется таким строгим закономерностям, в отличие от звукового и морфологического облика слова. В самом деле, как сравнивать друг с другом слова, не имеющие ничего общего в значении? Русская «коса» (прическа) по звучанию ничем не отличается от «косы» (орудие труда), но это слова разного происхождения. Однако, не зная значения слова, невозможно делить его на морфемы: необходимо специальное исследование для того, чтобы найти корень.

Русский и сербский языки восходят к общеславянскому языку. А какова же этимология слова *славяне*? Существует несколько гипотез, объясняющих возникновение этого этнонима.

Рассмотрим лишь некоторые из них.

Первая версия и самая привлекательная связана с мыслью о *славе*. Ею руководствовались поэты прошлого, в чьих стихах так торжественно звучит имя народа:

*И слава возрастетей моя, не увядая,
Доколь Славянов род вселенна будей чийийь.*
(Державин Г.Р., „Памятник“) [2]

Ославыйе: это сюр славян между собой.
(Пушкин А. С. „Клеветникам России“) [3]

Славяне – славный, знаменитый народ. Однако автор «Этимологического словаря русского языка» Фасмер М.Р. [4] полагал, что отождествлению славян со славой препятствует суффикс *-яне* (в единственном числе *-янин*),

который, скорее всего, означает житель какого-либо места. Например, волжанин, живущий на Волге, северянин, живущий на Севере, живущий в Пскове – современное пскович, но старое – псковитянин (вспомним оперу Римского-Корсакова Н.А. «Псковитянка»). И если *славянин* значит обитающий где-то, то *слава* здесь оказывается явно не при чем. Для объяснения этнонима Фасмер привлекает древнерусское название – эпитет Днепра *Словуѣич*. В былинах это имя тоже ассоциируется со *славой*, но его корень совсем иной. Он связан с греческими словами: *κλύδων* – прибой, *κλύζω* – плескать, полоскать. Первоначально этот корень означал (стремительно) течь, бурлить. От того же корня происходят и названия мелких украинских рек Славка, Славута, а также, по-видимому, Случь (на которой стоит г. Слуцк; от названия реки и города происходит распространенная фамилия Слуцкий). В основу названия легло звукоподражательное Случь, на берегах которой обитали наши далекие предки. Для ее подтверждения известный польский ученый Ян Отрембский [5] указал на название литовской деревушки *Slavenai*, расположенной на реке *Slave*. Литовское *Slavenai* каждым своим звуком соответствует церковнославянскому *словѣне*, воспроизводит тот же словообразовательный тип. Но связь славян с водным источником не является общепризнанной.

Русско-американский филолог Якобсон Р.О. [6] сопоставил племенное название *славяне* с не менее распространенным *немцы*. Этим именем наши предки называли не только жителей Германии, но и любых иноплеменников. Смысл этого имени проясняет цитата из Лаврентьевской летописи [7]: *Югра же людие естъ языкъ немъ* означает: люди же Югры (земля восточнее Белого моря) есть народ немой. Немой – то есть иноязычный, говорящий непонятно, неосмысленно для слушающего. В русском диалекте бытуют слова; *іоворитъ немо* в значении невнятно, *немійырь*, *неміура*, т.е. заика, косноязычный. В Вятской губернии еще не говорящего младенца называли *немчиком*. Иными словами, древний народ чувствовал себя окруженным иноязычными, то есть невнятно говорящими, немymi племенами. Исходя из этого Якобсон Р.О. предположил, что имя *словене* происходит от *слово*. Таким образом, восстанавливается четкая система из двух противопоставленных этнонимов: *словене* владеющие словом, понятно говорящие, свои с одной стороны и с другой – *немцы*, немые, невнятно говорящие, чужие. Аналог имени *словене* Якобсон Р.О. нашел в древнерусском *кличане* ловчие, чьей обязанностью было спугивать дичь криком, кличем. Наблюдения Якобсона Р.О. были развиты известным российским этимологом Трубачевым О.Н. Он указал на такие древнерусские имена с суффиксом *-анинь/ -енинь*, как *бежанинь* – беглец, *шоржанин* – купец, *йолчанин* – воин. Эти примеры позволили Трубачеву О.Н. [8] уточнить значение суффикса *-анинь (-енинь)* не столько «находящийся в определенном месте», сколько «относящийся к определенной группе людей». Таким образом, *славяне* – группа людей, объединенных общими признаками: владение словом, умение понятно говорить. При этом Трубачев О.Н. полагает, что в основе этнонима *славяне* лежит не имя *слово*, а праславянский глагол *sluti* – понятно говорить, а также – быть слышным, известным. Кстати сказать, в письменных славянских языках известно только второе значе-

ние этого слова (древнерусское *слухи*, (я) *слову*, сравните название многих церквей: Храм Воскресения Словущего, то есть знаменитого, прославляемого, в современном русском языке этот глагол звучит как *слышь*). А если это так, то старая этимология *славяне* – *славные* приобретает новый смысл и убедительность. И как соблазнительно в этом месте вспомнить начало «Евангелия»: «В начале было Слово...». Значит, славяне, по сути, этимологически связаны с Божественным Словом?!

Исследователь языка Трубачев О.Н. сравнивает с именем *славяне* загадочный народ, упоминаемый в «Географии» знаменитого древнегреческого географа и астронома Клавдия Птолемея. Этот народ, согласно Птолемею, жил между племенами галиндов (древнее племя, родственное литовцам и латышам, в русских летописях – *їолядь*) и аланами (иранское племя, предки современных осетин); его название имеет иранские корни и может быть сравнено с древнеиранским глаголом *staoti* – он хвалит, известным из священной книги зороастрийцев Авесты. Название народа можно перевести как хвалимые, следовательно, это буквальная передача этнонима **slovene*.

Еще одна этимология, заслуживающая внимания связывает имя *славяне* с греческим народом. Фасмер М.Р. считает ее недопустимой. Но не менее авторитетный филолог-славист, профессор МГУ Бернштейн С.Б. [9] эту этимологию поддерживал. Поэтому остановимся на ней поподробнее. В индоевропейском словообразовании существует интересное явление: в некоторых словах начальное *s-* то появляется, то пропадает. Например, в старом русском языке было известно слово *скора* – кожа, оболочка, мех. В современном языке известно только родственное ему слово *шкура*, заимствованное из польского, а также производные от него *скорняк*, *скорлупа*. Ближайший родственник этого слова – *кора*. По сути, это та же форма, но без подвижного *s-*. Примечательно, что соответствия этому корню в латыни тоже показывают подвижность *s-*: *scortum* «шкура» – *corium* «кора, оболочка». Также могут соотноситься праславянское **slovene* и греческое *λαός*, которое в более древнюю эпоху звучало как *lavós*. Греческое слово сравнивалось с древнеирландским *sluagh* – толпа, народ, а также с древнеанглийским *leod*, немецким *Leute* – люди. В свою очередь, эти германские слова родственны не только русскому – *люди*, но и латинскому *liber*, греческому *ἐλευθέρος* – свободный. Следовательно, этим корнем в далекую эпоху наши предки называли не просто людей, народ, но именно свободный народ. Итак, *славяне* – свободные люди? Это согласуется со свидетельством древних авторов о том, что древние славяне не знали рабства.

В статье приведены не все существующие гипотезы [10]. Лингвоисследования редко приводят к окончательному результату – установлению бесспорной этимологии. Но в процессе научной работы появляется ценная информация о языке, культуре, среде и месте обитания их носителей.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Мейе А.* Введение в сравнительное изучение индоевропейских языков (*Introduction a l'étude comparative des langues indoeuropeennes*). – Москва, ЛКИ, 2007. 514 с.
2. *Державин Г.Р.* Сочинения. Москва, Правда, 1985. 576 с.
3. *Пушкин А.С.* Сочинения. В 3-х томах. Т.1. – Москва, Художественная литература, 1987г.
4. *Фасмер М.Р.* Этимологический словарь русского языка. – Москва, ИДДК, 2004, CD-ROM.
5. Отрембский Я.С. Язык ятвягов // Вопросы славянского языкознания. – М., 1961. №5.
6. *Якобсон Р.О.* Избранные работы. Серия Языковеды мира. Пер. с англ., франц., нем. – Москва, Прогресс, 1985г. 456 с.
7. Лаврентьевская летопись // Полное собрание русских летописей. Ленинград, 1926–1928. Т. 1, выпуск. 1 – 3 (фототипич. воспроизведение – Москва, 1961).
8. *Трубачев О.Н.* Этногенез и культура древних славян. – Москва, Наука, 2002. 489 с.
9. *Бернштейн С.Б.* Сравнительная грамматика славянских языков. – Москва, МГУ, 2005. 352 с.
10. *Красухин К.Г.* Популярныe заметки по этимологии и семантике. – Москва, МГУЛ, 2006 г. 132 с.

Валентина П. Мајкова

ЕТИМОЛОГИЈА РЕЧИ СЛОВЕНИ

Резиме: У раду је разматрана етимологија речи *Словени*. Показано је како фонетска правила и морфолошки модели мењају не само гласове, већ и значење речи.

О ЕКСПРЕСИВНИМ СТИЛИЗАЦИЈСКИМ СРЕДСТВИМА У ДУЧИЋЕВОМ ЕСЕЈИСТИЧКОМ СТИЛУ

Апстракт: У раду¹ се стилистички разматра Дучићево 'Благо цара Радована' – а у оквиру њега есеј 'О пријатељству' – као пример узорног есејистичког стила. Утврђују се експресивна средства стилизације текста, и закључује да се о приповедачком језику Дучићеву може говорити као о језику који у себи обједињује различита експресивна начела у поступку стилизације есеја.

Кључне речи: Дучић – есеј; експресивна стилизацијска средства; функционално-стилска мисао и језичка средства: поетска, научна, филозофска.

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

1. „Дучићева проза, много обимнија од поезије (од пет књига његових сабраних дела само једна садржи песме а све остале су прозне), остала је ипак у њеној сенци – запажа Деретић (2002: 986). Премда је показао наративне склоности у поезији, у прози се није огледао у приповедним врстама, није писао приповетке и романе, као прозаиста остварио се у граничним, нефункционалним формама: путопису, филозофским максимама и есејима, у књижевној критици и есејистици, историји, уметничкој критици, публицистици. Као уметник у њима је исти као у песмама: стрпљиви неуморан радник, мајстор који подједнако пази да му детаљи буду савршено изведени, да целина буде складно компонована, перфекциониста у стилу, драгуљар. Зато је на својим главним делима дуго радио, као и на песмама“.

2. „У целини – по Деретићу, кад је реч о путописима – то су савршено писани текстови, који спадају у највеће артистичке домете српске прозе. У њима нема ничег документарног, репортерског, Дучић уопште не прича само о својим путовањима, не пружа путописе у уобичајеном смислу речи, његова писма су прави путописни есеји у којима се књижевна и културна историја преплиће с поетским сликама земаља, градова, народа. Нарочито су упечатљиво дати почечи писама. „Овде јутра освићу хитро и вечери закашњавају. Сати пролазе спори и неопажени; време се на даје мерити ничим, јер се овде ништа не

¹ Овај рад урађен је у оквиру научног пројекта 148024 D *Српски језик и друштвена креишања*, који финансира Министарство за науку, технологију и развој Републике Србије.

догађа. Самоће и тишине алпијске су непроходније него либијске пустаре“. Тако почиње *Прво писмо из Швајцарске*. На сличан начин стилизовани су и остали почечи. Реченице прецизне, јасне, афористички заобљене, уводе нас у поетско језгро ствари. Чак и кад почиње од посве конкретних појединости, његове слике теже да обухвате далеко и давно као на почетку *Писма са Јонској Мора* („Већ од поноћи ветар је ударио на десну страну брода, који је ишао низ невидљиву воду, колебајући се, и захуктано, као што су морали некада ићи, овим истим путем и у овакве исте ноћи, фригијски бродови са два реда весала“) или да досегне универзалност значења као први став *Писма из Француске* („Нешто се данас на једном променило у мојој улици, старој, бедној, анонимној. Била је досад тесна као тамнички ходник...““) (Деретић, 986).

3. „Друга Дучићева дела – наставља Деретић (2002: 987) – израз су парцијалних склоности и интересовања која, у великој амплитуди, повезују књигу филозофске прозе *Блајо цара Радована* (1932) и збирку моралних есеја *Јуџира са Леопара* (1951), на једној, с књигом историјских огледа *Спаше њоред џуџа* (1951) и великом монографијом о једном његовом знаменитом земљаку *Гроф Сава Владиславић* (1943), на другој страни. Од њих уметнички највише делује *Блајо цара Радована*, ’књига о судбини’, како је претенциозно названа у поднаслову. Њене су теме, одиста, велике, судбинске, о срећи, љубави, пријатељству, женама, старости и младости, о песнику, хероју, пророку, али и много трошене у историји писања. Уза све што јој је замерено, и што јој се може замерити због њене површности, баналности, еклектизма, реч је о занимљивој и, на свој начин, значајној књизи, једном од Дучићевих великих дела. Она нам пружа задовољство да о старим, вечним истинама на свом језику и од нашег писца читамо лепо, привлачно исказане мисли. У уметничком, стилском, ако не и у мисаоном погледу, то је врхунски домет наше филозофске прозе“.

4. Заиста, *Блајо цара Радована* не спада у ред оригиналних Дучићевих остварења, пуно је туђих мисли и идеја, не нарочито пажљиво сређених, слабо укомпонованих у целину и научно већином необразложених. Али на језичко-стилском нивоу посматрани, есеји у овој књизи спадају у ред најблиставијих остварења српске есејистичке прозе. Моћ да пронађе праву реч Дучић је овде спојио са изванредним смислом за згуснут израз, јасну дикцију и глатку реченицу. При томе је гирање израза, распоред кључних тематских детаља и кретање тона тако савршено – да нам се чини да читамо не прозни састав, него заправо неке од његових најбољих песничких бисера. Не тврдимо наравно да су критичари у заблуди када *Градове и химере* сматрају врхунцем Дучићеве прозне уметности. Тврдимо само да је Ј. Деретић потпуно у праву када *Блајо цара Радована* ставља у сами врх свеукупне српске филозофске прозе.

2. О ЕКСПРЕСИВНИМ СТИЛИЗАЦИЈСКИМ СРЕДСТВИМА У ДУЧЕЋЕВУ ЕСЕЈУ О ПРИЈАТЕЉСТВУ

1. Дучићев есејистички стил усмерен је на популаризацију одређених животних, поетских, филозофских и научних феномена. Значајну улогу у то-

ме имају експресивна средства, која Дучић користи у циљу сликовитог представљања. Емоционалност и експресивност излагања, прво, служи углавном за преношење ауторовог субјективно-оцењивачког односа према појавама које се описују, и друго – у складу са прагматичком оријентацијом есеја добија извештајни аксиолошки карактер.

а) Дучић 'објективизираним духом' прилази 'документационој грађи', и тим путем настоји докучити духовни моменат феномена пријатељства, његово значење и смисао. За Дучића овај феномен запараво спада у ред методолошких и теоријско сазнајних проблема, али и духовних, па га управо тим средствима и сагледава, и поставља на план реторичке уметности. И уопште, вештина говора као таква повезана је са непосредним његовим дејством, и најважније средство убеђивања које су користили Цицерон и Квинтилијан, на које се Дучић често позива, и које сам користи – јесте афективно узбуђење. Проблем је своје врсте што оно у писменом испољавању 'бледи'. Овај ометајући моменат Дучић превазилази својеврсним избором и слагањем језичке грађе, постављајући свој текст између *poiesisa* и *logosa*.

б) „Језички израз имаће онда прикладност – тврди Аристотел (1966: 25) – када је он афективан, индивидуално карактеристичан и одговарајући одређеном предмету“. Он је одговарајући, адекватан – наставља Аристотел (1966: 250) – „када се о важним и узвишеним стварима не говори, с једне стране, свакидашњим стилем, нити се, с друге стране, о прозаичним стварима говори у свечаном стилу“.

2. Иако је Дучићев есејистички начин изражавања усмерен на садржај, а не на форму – аутор је јасно испољио потребу да се приближи читаоцу, да га заинтересује и што сликовитије му представи феномен о којем расправља, па се јављају сликовита и изражајна средства, пре свега као тропи и фигуре. Сливовита средства побуђују нарочиту пажњу управо стога што их читалац не очекује. Другим речима, значајна су ауторова настојања да форму свога есеја што потпуније стопи са снагом убедљивих разлога, тако да у сличној мери буду активирани осећање и разум читалаца. Импресивном снагом речи Дучић жели да произведе снажан утисак, и у ту сврху уводи поредбене и контрастне структуре, које су редовно симетричне, а понекад линеарне или градицијске.

2.1. ПОРЕДБЕНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

1. Оријентација на сликовитост као стилски израз присутна је на оним местима на којима су пишчева настојања усмерена на изазивање афективности оних појмова којима је хтео да постигне нарочито осећајно дејство на читаоца. Најчешћи облик сликовитог изражавања мисли код Дучића јесте поређење. Предмет поређења у њега скоро је редовно неки апстрактни појам или нека појава из моралног света, док је предмет са којим се врши поређење нека конкретна појава узета најчешће из природе, а понекад из митологије и историје. Поређење свакако доприноси очигледном приказивању. Ову функцију реторичког кода Аристотел веома истиче а Цицерон је изузетно цени. „Очигледно приказивање, дакле, остварују сви они изрази, који означавају јед-

ну ствар животно делатном..., и песник предмете повезује са стварима посредством аналошких метафора“ (Аристотел 1966: 272).

2. Примере које подводимо под поредбене конструкције свели смо на непредикативне, а за предикативне резервисали смо начинске реченице, које обрађујемо у оквиру синтаксичке структуре есеја. Непредикативне поредбене конструкције са којима се пореде управне реченице разврстали смо у три семантичке групе:

а) у оквиру истих семантичких сфера:

/157/ Овакво друштво, то је несрећни свет који сам себи загорчава живот, као коцкар и пијаница.

/163/ – И стари филозофи су пријатељство прослављали већма него љубав.

/176/ Човека већма увреди оно што сте о њему рђаво рекли, него икакво зло које сте му учинили.

/178/ Најгоре је, што нападање речима, као и све друго у чему се понекад успе, постане најзад навика, и сврши се као занимање.

/178/ Као што има идеалних љубави међу заљубљеним, има и дубоких идејних пријатељстава.

/184/ Мржња је ствар непотпуног ума, колико и непотпуне главе.

б) у оквиру различитих семантичких сфера:

/157/ Над светом лежи досада као дебело море над земљином кором.

/163/ Еврипид каже да у болу треба несрећнику пријатељ, као болеснику лекар.

/180/ Код старих раса све је одмерено обзирима, као код старца, и регулисано конвенцијама.

/185/ Више зла долази од глупости, која је извор неспоразума, него од свег урођеног зла на свету.

/198/ За рђаве људе је искреност што је и светлост за ноћне грабљивице.

/203/ Мали човек живи у својој глупости безбрижно и спокојно, као свилен црв у својој сјајној чаури.

в) на бази контраста:

/177/ Иронија, међутим, погађа већма онога чије је она оружје него и саму жртву.

/185/ Прост човек се брани лукавством, као што се културан човек брани памећу.

/185/ Ми одиста не разумемо ничију природу друкчије него само кроз своју природу.

/194/ Мир с људима, али мир после битке, то је као читава слава после победе. А мир без борбе, то је немоћ и летаргија.

3. Најважнија особина ових исказа јесте недовршеност и хипотетичност на логичком плану, односно сликовитост – на стилском. Овим путем Дучић нас наводи на још непознате сличности и аналогije, указујући на фундамен-

тална својства реалности. Поредбени искази, који су у својој суштини и метафорични, способни су да омогуће неко ново 'виђење', формирање нових идеја, спрам којих такозвани буквални језик изгледа сувише ограничен.

а) Стилистичари и теоретичари књижевности слажу се у схватању да је поређење један од конструктивних механизма који служе појачавању израза. Проф. Р. Симић ову особеност види у супституцији, у замени задатог описа другим, у којем се јавља упечатљивији садржај: „Особине једнога чињеничног елемента – по његовом мишљењу (2001: 265–266) – не описује се директном номинацијом, већ 'преношењем' пажње на неки други опис уз чију се помоћ први чињенични склоп 'приказује'“. Убедљивост, или општа снага деловања на реципијента, на тај начин се 'помера' са уобичајеног колосека на други, а исказ постаје ефикаснији, или 'ефицијентнији'.

б) У *Речнику књижевних термина* тврди се да је поређење (РКТ 1985: v.s. 'поређење') – „језично изражајно средство којим се неко својство, стање, дјеловање и сл. објашњава, чини ближим, стилистички истиче и афективно појачава довођењем у везу, повезивањем с неким другим, читаоцу познатијим својством итд.“ Примећујемо двојаке појаве стилског карактера: једно је интензификација као појачање ефицијентности исказа, а дуго емоционализација, како ћемо назвати ефекат који се производи модификацијом тона².

5. Појачајност се истиче у обе горе наведене дефиниције. Но у другој се овоме додаје још једна функција: функција поређења – која би се Аристотеловим речима могла описати као побољшање јасноће израза (1987: 205), а не као тежња ка вишим квалитетима – прикладности и узвишености. Поређење стварно обухвата семантички еквивалентне елементе, како теоретичари и истичу у дефиницији. Али упућивање на једнакост садржаја компаратива и компарандума није најважнија функција поређења: са поласком од значењске еквиваленције, или упоредивости било које врсте, тежи се упечатљивијем изразу. Компарандум као да привлачи на себе акценат, и тиме добија функцију семантички продубљеног или појачаног елемента. На тај начин поређење показује извесне сличности са узлазном градацијом.

6. Наши примери показују још једну важну чињеницу: да емоционална или логичка боја поређења у великој мери зависи од лексичког састава – у првом реду од емоционалног или појмовног набоја поредбене речи. Гледано у контексту, реч је о специфичном виду чињеница: поетско окружење наглашава недовољност фактицитета. Далеко од икакве чињеничко-бележничке аскезе, та транспозиција укључује низ стилско-техничких поступака и видова говора. И уопште у начинима 'подешавања информација' Дучић се показује веома вештим: успева да свој есејистички говор протка елементима појмовног мишљења не смањујући његову поетску густину. С друге стране, својим тематско-значењским језгром, као заједничким именитељем, Дучићев

² Емоционални тон свакако је један од фактора ефицијентности, али није једини: Р. Симић (2000: 233. и д.) – говори о врстама 'стилске транспозиције' као о средствима побољшања ефицијентности. Мислимо да овде спада и емоционализација, о чему је на овом месту довољна кратка напомена, а другом приликом проблем намеравамо подробније расветлити.

есеј поставља умногоме брану инерцији научних елемената. Тако се обједињују сликовит и појмовни говор: они стоје у прикривеном или неприкривеном дослуху, било да се међусобно оверавају, или, пак, оспоравају.

2.2. СИМЕТРИЧНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

Већина Дучићевих исказа представљају једну симетријску и хармонијски строго саздану структуру, дакле као нешто што је у целини правилно и законито обликовано, и свуда се инсистира на једнакости двају садржаја, иако та једнакост није увек иста по смислу.

/157/ Овакво друштво, то је несрећни свет који сам себи загорчава живот, као коцкар и пијаница... Овакав друштвени човек, то је за половину пропалица.

/158/ Цивилизација је бацила у назадак религију(,) која је некад била довољна за живот на земљи. И /159/ раскош је убио укус(,) који је некад био довољан за живот у лепоти.

/159/ Великим духовима ништа не може да замени њихово сопствено друштво са собом; велики духови су највећма усамљени кад су у друштву других и различнијих људи него што су они сами.

/159/ И Монтењ, велики самотник, веровао је да за самоћу треба бити способан, чак и спреман. Он је веровао да одиста нема ничег већег него припадати себи.

/160/ Али као што човек живи у великој досади, тако исто он живи и у вечном с т р а х у.

/160/ Човек се не боји само опасности која постоји, него још више опасности коју слуги; боји се и могућег и немогућег...

/160/ Међутим, римски мудрац мисли да треба бегати не само од руље, него и од самоће.

/160/ Препоручује му Катона, ако му не изгледа одвећ строг; или Лелија, јер је његов морал умеренији.

/162/ Таква је веза била и између две сјајне античке личности Епаминонде и Пелопиде, који су се борили у битки сједињујући своје штитове. Такво је осећање било и пријатељство неког Луција за Брута, кад је у битки на Филипима изишао пред војнике Марка Антонија, који су тражили Брута, и предао се непријатељу говорећи да је он тај кога траже.

/162/ Сви песници су певали пријатељство... /163/ – И стари филозофи су пријатељство прослављали већма него љубав.³

³ Исп. још: /163/ Он је први поставио формулу да је наш пријатељ наше друго ја. // /172/ Прво, Грци кажу да треба пријатеље волети колико самог себе, а Цицерон одбија ово говорећи да у стварима свог пријатеља треба поступати енергичније него у својим сопственим: молити, преклињати, нападати. Друго, Грци кажу: врати пријатељу /173/ колико ти је дао. Цицерон се индигнира овим рачунањем и пребројавањем; и тражи да будемо бољи у срцу него и тачни у рачуну. Треће, Грци кажу: воли пријатеља колико год он воли себе самог. // /177/ Иза горких речи остају горка уста. // /177/ Кад говорите о лепом граду, о цвећу, и о лепој жени, ви постајете радосни; а говорећи о рђавом човеку, ви постанете тужни. Ко се дотакне прљавог предмета, он упрља своје тело; а ко се дотакне прљавог човека, он упрља своју душу. // /177/ Покушајте само један дан говорити лепо о свима људима, а о злим не говорити ни рђаво ни добро, и видећете свој огроман унутрашњи мир. // /177/ Наше лепе речи су, одиста, најкраћи пут ка успеху у /178/ животу. // /178/ Уосталом, никад човек према човеку није праведан: ни кад

1. Својим правилним устројством – ови Дучићеви искази откривају како су симетрија и хармонија у целини испољавања једног закона, да су етика и дидактика укључене у општи детерминизам природе. Симетријска целина није само прост однос напореда постављених исказних половина, при чему оне не би било идентичне количином и каквоћом.

2. Дескрипција је последица симетрије која се овде остварује као релација две различите, управо сасвим супротне микрокомпозиције које, баш зато што су супротне, и не могу напореда постојати на неки равнодушан, само спољашњи начин. Хармонија је склопљена симетрија, и обрнуто: симетрија је изврнута, или, боље, расклопљена хармонија. Између њих је однос сам укрштај, што значи: и идентичност и разлика, и јединство и двојство.

3. Својом суштином – ово је релационализам: основни скелет или најпростија архитектоника исказа, калуп према којем се склапа и расклапа есеј у целини. А ствари су укрштене, једна у другу сасвим чврсто ужљебљене, а да би се добио динамички ефекат: теме исказа мора да се збијају, да се испреплићу, да се једна у другу слију.

2.3. РИТМИЧНЕ КОНСТРУКЦИЈЕ

1. Дучићев исказни ритам више је реторички но песнички. У томе налазимо и његову сличност са говорним ритмом. Аристотел тврди да уверљив

воли ни кад мрзи. // /178/ Најгоре је, што нападање речима, као и све друго у чему се понекад успе, постане најзад навика, и сврши се као занимање. // /178/ Као што има идеалних љубави међу заљубљеним, има и дубоких идејних пријатељстава. // /181/ Француз је добар пријатељ и чистан непријатељ. Талијан је несигуран и као пријатељ и као непријатељ. Грк је више љубазан друг него поуздан пријатељ. Србин је израђенији као тип пријатеља него као тип непријатеља; он за личног пријатеља сматра чак и човека с другог краја света, само ако дели његово мишљење. // /180/ За пријатељство су способне само младе расе као што су за пријатељство способни само млади људи; јер пријатељство, то је једна форма херојства. // /180/ Грци су у Теби светковали празнике пријатељства, а Срби су се у својим црквама венчавали побратимством. // /180/ И старогрчки и српски епоси истичу пријатељство и побратимство са усхићењем. // /183/ Нико не воли несрећне, а свако избегава убоге. // /183/ Има људи по природи лишених сваког осећања пријатељства, као што има људи без слуха за музику или без гласа за певање. // /184/ Мржња је ствар непотпуног ума, колико и непотпуне главе. // /186/ Највећи људи имају и најжешће непријатеље. // /188/ Храброст је ствар васпитања колико је и ствар урођена. // /193/ Љубав ствар неразумна и слепа. Али пријатељство је сликано много свечаније, јер је оно било увек разумно осећање, и благодетно за човека. // /198/ Рђави људи мрзе и уметност и филозофију, јер обадве иду за истим, и јер су чисте. Рђав човек није био никад пријатељ мудрости и муза, и то сасвим природно, јер ни њега мудрост и музе не воле. // /200/ Извесна дивљачка племена препознају по стопи на песку да ли је тим путем прошао пријатељ или непријатељ, према племенима њему пријатељским и непријатељским, а, међутим, најумнији човек међу нама не може да препозна непријатеља ни по изразу лица, ни по смислу његових речи. // /201/ Има људи који према свом инстинкту беже од гомиле, а то су мизантропи који су свагда егоисти, и тврдице, који су свагда кукавице. Има људи рођених противника сваке организоване заједнице, и редовних односа међу људима, и они нагонски постају противници и државе(,) која је највећа форма те заједнице. Затим постоје људи који су рођени непријатељи сваке идеологије, и који никад на умеју бити религиозни, јер је религија највећа идеологија. Зато нису ни социјални ни национални.

говор „мора поседовати добар ритам“, тј. оне говорне особености које „доприносе еуритмији дикције“. Говорни ритам се јасно разликује од песничког по томе што не сме да буде „ни без ритма“, али „ни метрички“. Дучић ритам гради на симетрији, или на понављању⁴, или и на симетрији и на понављању одређених елемената исказа, – постављајући их у самерљиве односе. Самерљивост је у ствари цикличност појаве смисаоних или формалних елемената исказа, а њена је функција: расподела исказне масе на главне и споредне елементе. На овоме је заснована и промотивна функција ритмичног уређења исказа, тј. Дучићево настојање да прегледним распоредом смисаоних јединица постигне оптималну ефицијентност свога говора.

/190/ То је највећа радост чула и мисли; продужење и повећање себе; свој ехо и свој одблесак; своје друго ја, које опија и охрабрује за све могућно и немогућно.

/190/ Љубав нема свог избора ни свог разлога, а мржња долази /191/ из извора и због разлога који су скоро увек потпуно јасни.

/191/ Најбољи пријатељи, то су они у чијем друштву можемо да ћутимо и да се ипак осећамо добро као и да се најсрдачније разговарамо. С непријатељем се може разговарати, али се не може ћутати. Тако је ћутање једна мера пријатељства.

/198/ За рђаве људе је искреност што је и светлост за ноћне грабљивице; зато рђави људи воле помрчину и лаж, конфузију и замршеност.

/200/ У Русији су ноћи безмерне и дани кратки, степе непроходне, шуме непролазне, реке непребродиве.

/199/ Овде су разлози различни: духовни, што значи противни погледи на живот; и морални, што значи противни принципи према људима; и, затим, разлози темперамента, што значи дубоки мотиви крви и атавизма; и, најзад, разлози који истичу из чисто материјалног егоизма.

/200/ Али има и сјајних карактера који по чистоти своје крви, и лепоти својих начела, изгледају као да намерно траже на једној страни како би сав олош имали противу себе, да би моћније и поносније уживали на другом месту у лепоти свог пријатељства и своје акције.

2. Управна реченица из позадине организује темељну исказну конструкцију, и успоставља хијерархију међу њеним саставницама. Зависне реченице придружују се посебним деловима темељне структуре, те исказни блок добија физиономију врло разуђене, добро компоноване, ритмички разгранате и слојевите структуре која делује не само упечатљивошћу садржаја, већ и естетиком широке мреже унутарњих међуодноса.

а) Тако Дучић ритмизацијом исказа увећава смисаону пропулзију његова садржаја. И када се полуструктуре понављају у асиметричној форми – услед неједнаке развијености сегмената – остварује се ритам. Они се узајамном асоцијативношћу повезују у ритмичку целину.

б) Сегментација глобалне структуре по правилу значи умножавање истог принципа расподеле: уже структуре понављају принцип распореда

⁴ Подробније о понављању и фигурама понављања в. у раду: М. Ковачевић, *Стилске фигуре понављања и лингвистика шекспира*, у књ.: 'Стилситика и граматица стилских фигура', Кантакузин, Крагујевац 2000., 287–318.

елемената глобалне. У хетерогеним структурама долази до 'преклапања функција' због укрштеног деловања 'начела узлазности' и 'начела распореда акцената'. Природни распоред има промотивну функцију; укрштени делује антиципативно.

2.4. КОНТРАСТНЕ СТРУКТУРЕ

1. Антонимичне структуре⁵ резултат су сложене организације у којој се преплићу различите димензије исказног устројства, од семантичке и синтаксичке до функционалне, која се односи на актуализовање исказа. Ово последње обједињује линеарну и динамичну материјализацију исказа – са његовим лексичким, синтаксичким и прозодијским елементима, изванјезички садржај поруке, обележја дате ситуације и став говорника (Grobet 2001: 250).

2. Контраст се овде јавља више у функцији супротстављања слика но појмова. Антонимичне структуре најчешће су симетрично постављене, што посебно доприноси ритму исказа, или су линеарно односно градацијски постављене:

а) линерани контраст:

/158/ Цивилизација је напредак, али напредак није цела срећа.

/160/ Али ма колико да су сви мудраци проповедали пријатељство, нису мање проповедали и бегане од руље.

/169/ Вара се ко каже да се у нама боре срце и разум, него се боре само страсти једна са другом.

/169/ Све врлине су случајне: сва наша размишљања су производ наше добре или зле судбине.

/169/ У браку има трговине, али у пријатељству нема.

/172/ Колико је пријатељство слепо, види се по томе колико је ретко: ми познајемо стотине људи(,) али од њих изаберемо свега двојицу-тројицу за своје пријатеље.

/173/ Исто овако Цицерон побива Грке кад кажу да треба некога волети као да ћемо га сутра мрзети. Ово је за Цицерона један апсурдум: јер вас нико неће волети ако буде веровао да га ви сутра можете мрзети. Чак треба, мисли Цицерон, подносити и рђав избор својих пријатеља, пре него помишљати на прилику за непријатељство.

/174/ Обични људи не живе међу собом на бази пријатељства него на основи компромиса. Свако тражи већма да нађе ортака у својој судбини, него пријатеља. Има чак и људи савршено неспособних за пријатељство, данас више можда него икад. Они су чланови клуба, партије, редакције и академије, често из разлога свих других пре него из разлога пријатељства; и такав човек назива пријатељима људе који му нису блиски ни по идејама ни по осећањима.⁶

⁵ Ближе о фигурама супротности в.: М. Ковачевић, *Стилска и драматска стилских фигура*, 91 и д.

⁶ Исп. и: /175/ Осим пријатељства што долази из заједнице осећања и заједнице идеја, има пријатељство из заједнице интереса... Многи су тврдили да је ово пријатељство међу људима једино које постоји, али тај песимизам није тачан. // /176/ Младост, то је једно краљевско осећање... Старци се састају да се само мере у својим бедама, и да женски оговарају млађе од себе, или бар задовољније од себе. Старци лагано добију све женске пороке: сујету, завист, нетрпеливост, егоизам, мрачни страх од губитка, мрзовољу, загрижљивост. // /179/ Треба волети

б) градацијски контраст:

- /160/ Човек се не боји само опасности која постоји, него још више опасности коју слути; боји се и могућег и немогућег.
- /169/ Монтењ хвали свог оца, а затим свог брата који је био протестант, не помињући нигде своју мајку(.) која је била покрштена Јеврејка.
- /172/ Пријатељи траже услуге, али само услуге моралне.
- /173/ Само спуштајући себе, мисли римски мудрац, подижемо друге.
- /184/ Има таквих људи који више припадају некој групи него ли и породици и отаџбини.
- /194/ Човек удара на најрођеније, ако му сметају; и обара кипове божанст(а)ва, и запали њихове храмове, ако му не користе, или ако неће да му помажу.
- /203/ Тиранин не убија само људе, него и људска дела и људске идеале.

в) симетријски контраст:

- /159/ Човек постаје пријатељ човеку који је забаван, а непријатељ човеку који је досадан.
- /157/ Лаже без повода, удвара се без потребе, игра без воље, пева без гласа, беседи без духа и циља.
- /160/ Сенека је говорио да се никад човек не враћа онако миран кући као што је миран из ње изашао.
- /160/ Што више веза правимо, више се опасностима излажемо.
- /168/ Пријатељство има три мотива: пријатно, добро, корисно. Зато има и три врсте пријатељста: из дружељубља, из доброљубља и из користољубља.
- /169/ Нема љубави, него користољубља; нема ни чистог милосрђа које није прорачунато. Нема ни херојства без сујете.
- /169/ Чланови породице могу бити сасвим различни међу собом: једни честити, а други неваљали, једни умни, а други глупаци.
- /169/ Плутарх није волео свога брата, као што ни Аристид пре њега није волео своју сопствену децу.
- /170/ Монтењ додаје овде своја фина запажања, говорећи да су ова два човека, Грах и Блосије, били више типични пријатељи него типични патриоти; и више лични пријатељи један другом, него пријатељи своје отаџбине.
- /173/ Свако зна колико има коза и оваца, али не зна колико има пријатеља; јер ми бирамо пријатеље по срцу пре него по искуству.
- /177/ О непријатељу, ако не треба рећи добро, треба ћутати разумно.
- /179/ Највећма се воле они људи који имају исте врлине, а највећма се мрзе они који имају исте мане.⁷

без обзира јесмо ли одмах вољени у замену. // /192/ Песници су толико усамљени на свету да не виде ништа него оно што су сами отпалили, нити опевају друго него што су сами најпре отплакали; а тек после тога остали људи налазе како су песници изразили на божански начин и оно што је сваки од малих људи истински проживео и у свом личном животу. // /200/ Има пријатељстава врло чистих и искрених, али која ипак нису интимна. // /199/ За човека је везана сполом и животним потребама, а за жену се не веже ничим.

⁷ /182/ Добро је избегавати чест сусрет са непријатељем, али и са пријатељем. А за услуге боље се понекад обратити непријатељу него пријатељу. // /182/ Има случајева када се пријатељима досади да вам и даље буду пријатељи, и почну лагано да скрећу према непријатељству; али има и случајева кад се непријатељима досади да се и даље замарају прогонећи вас непрестано, и тада почну да скрећу ка фронту ваших пријатеља. // /183/ Нико не воли несрећне,

3. Контрастне структуре често се семантички успињу и до парадокса:
 /174/ Код човека је љубав тако велика да се зближи и са оним које никад пре није видео.
 /174/ Значи, да су извори пријатељства увек у идеалу; и моћ поштења је толико велика да волимо поштење и код непознатог, чак и код непријатеља, а камо ли код нама блиских.
 /183/ Коректан је из љубави за конвенције; великодушан је из кокетерије према себи; љубазан је из обзира за своју репутацију.
 /184/ Сократ је допустио, иако најмудрији, да га победе противници, који нису били мудраци.
 /184/ Глуп човек не може мирно да саслуша паметну реч, јер га она ошине као бич по очима. Глуп човек сматра паметног човека као своју карикатуру.
 /185/ Прост човек се брани лукавством, као што се културан човек брани памећу.
 /185/ Лукавство, то је памет непаметних, и лукавство је перверзија разума. Лукавство је интелигенција неинтелигентних и снага немоћних. Лукавство је памет подлих. Опрезност је код добрих оно што је лукавство код рђавих.
 /189/ Он их је учио, кад су били здрави, а неговао их, кад су били болесни; он их је тешио, кад су били тужни, и чак им певао неке магијске песме.
 /197/ Рђав човек бежи од пријатеља, јер се пред њим осећа провидан и без маске.

3. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ

1. Присуство елемената поетског стила у Дучићевим есејима може се објаснити као узимање неке врсте 'експресивне аконтације', која је неопходна као интервал у коме филозофски говор треба да сустигне поетске слике у свести. Чињеница је и да поетска структура неких Дучићевих исказа 'наликује' научној аргументацији и научним образложењима. Дучићеве есеји су у неку руку техника проблемског мишљења.

а свако избегава убоге. /183/ Млади иду само за срећним, а старци беже само од несрећних. // /184/ Глуп човек не може мирно да саслуша паметну реч, јер га она ошине као бич по очима. Глуп човек сматра паметног човека као своју карикатуру. // /185/ Прост човек се брани лукавством, као што се културан човек брани памећу. // /185/ Као болестан што смета здравим, тако и глупак смета умним. Као болестан што иде лекару, требао би и глупак да иде учитељу. // /186/ Није зло само у самовољи рђавих него у слабости добрих. // /188/ Мали дуг прави дужника, а велики дуг прави непријатеља, а сваки дуг прави незадовољника. // /190/ Непријатељи нас сами пронађу и први нападну, а пријатељи увек дођу случајно. // /190/ Љубав нема свог избора ни свог разлога, а мржња долази /191/ из извора и због разлога који су скоро увек потпуно јасни. // /191/ Најбољи пријатељи, то су они у чијем друштву можемо да ћутимо и да се ипак осећамо добро као и да се најсрдачније разговарамо. С непријатељем се може разговарати, али се не може ћутати. Тако је ћутање једна мера пријатељства. // /203/ Где има страха, нема пријатељства. // /203/ Глуп човек се боји другог човека, и увек га мери само по томе колико њему самоме може бити опасан или користан; а уман човек мери другог човека независно од себе, и само по принципима, гледајући у њему општу човекову природу већма него појединачну личност, увек људство више него човека. // /203/ Човек је или створен да воли, или створен да мрзи, али никад није створен за обоје. // /203/ Глупаци су по правилу лукави, а умни су по правилу наивни и лаковерни. // /202/ Има људи који не могу ни да силно воле ни да силно мрзе; то су онда опасни ситничари и убеђени циници.

2. Елементи научног и поетског стила у Дучића су на известан начин чврсто међусобно повезани, али ипак, на други начин, остају независни једни од других. Укрштањем ових перспектива Дучић изграђује филозофски свет у својим есејима. Сваки део света може се посматрати са једног аспекта, тако да тај део изгледа индивидуалан и јединствен, али он може да се посматра и са једног другог аспекта, тако да изгледа како његова 'права егзистенција' лежи ван њега, у целини чији је он само један део. Сваки елемент у својој посебности нуди једно искуство које није потпуно објашњење света Дучићевих есеја, али смисао посебног елемента уграђује се у смисао представљеног света. „Знајући значење било ког фрагмента као фрагмента – каже Коен (2004: 156), – ми знамо правац његовог попуњавања“.

3. Принцип поретка – или 'граница' којој наше искуство о посебним елементима тежи – у Дучићеву есеју о пријатељству није поетски, већ филозофски. Филозофски поредак не може бити одређен у оном смислу како се одређује поетски, па у том смислу Дучићев текст мора садржавати многе супротности. Основни принцип Дучићевог есеја није коначно ни поетски као што није ни научни – већ је принцип поларности. Све супротности садрже једна другу када се односе на било који значајан ентитет. Ипак се мора признати структурна и смисаона примарност филозофског поретка. У концепцији научних елемената који афирмишу здрав разум Дучић оставља композицијског простора за рационални дух који управља током догађаја.

4. „Заиста, о филозофима се говори да имају талента... Али, њихов стил није срж, или она бит која у говору узбуђује... Они говоре образованим људима, желећи да им охладе страсти пре него да их изазову“.

а) Овим је Цицерон (Квинтилијан 1967: 9–11) запазио драгоцену идеју, веома продуктивну и за психологију говорништва, као једном Платон, али сасвим у другом контексту и на супротној теоријској претпоставци. Наиме, аудиторијум који не претпоставља масу него диференцирану публику, прима говорничко излагање рационалније, хладније, не показујући за његов говор сувишно узбуђење. У таквог говорника, сходно овој идеји, треба да доминира логичност у излагању, а мање естетска, узбуђујућа снага.

б) У складу са овим – Цицерон је таквога говорника искључио из породице уметника и уврстио га у групу филозофа, а ми Дучића сврставамо више међу уметнике речи но у филозофе, или тачније: сврставамо га међу филозофске уметнике. Уосталом, и Квинтилијан не одриче уметнички смисао реторике: он тврди (1967: 177) да интелектуалистичко заснивање реторике не пренебрегава естетску страну тога говора, реч је о томе да је њој само вредносно и онтолошки умањен значај. У раду смо са тога становишта говорили о интелектуално-етичком карактеру Дучићеве реторике, као и о функцији експресивних елемената као естетских.

ИЗВОРИ

Дучић 1969: Ј. Дучић, *Благо цара Радована*, 'Књига о судбини', Сабрана дела, Књига трећа, Сарајево: Свјетлост.

ЛИТЕРАТУРА

- Аристотел 1987: Аристотел, *Реторика 1/2/3*, Београд: Независна издања.
- Бал 2000: Mike Bal, *Naratologija*, Београд: Narodna knjiga.
- Берберовић 1990: Ј. Берберовић, *Филозофија и свијет науке*, Сарајево: Свјетлост.
- Берендонер 1983: Alain Berrendonner, 'Connecteurs pragmatiques' et anaphores, *Cahiers de linguistique française*, 5, Genève, 215-246.
- Гробет 2001: Anne Grobet, L'organisation informationnelle et l'organisation topicale, in Roulet, Eddy, Fillietaz, Laurent, Grobet, Anne, *Un modèle et un instrument d'analyse de l'organisation du discours*, Lang, Berne, 249-275.
- Данеш 1964: František Daneš, A Three-Level Approach to Syntax, *Travaux linguistiques de Prague*, 1, Prague, 225-240.
- Деретић 2002: Ј. Деретић, *Историја српске књижевности*, треће, проширено издање, Београд: Просвета.
- Долецел 1973: Lubomir Dolezel, *Narrative Modes in Czech Literature*, Toronto: University of Toronto Press.
- Јовановић 2006: Ј. Јовановић, *Синтакса и стилстика српских народних пословица*, књ. I и II, Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика.
- Карнап 1999: Р. Карнап, *Филозофија и логика синтакса*, прев. С. Зечевић, Никшић: Јасен.
- Квинтилијан 1967: *Образовање говорника*, Сарајево: Свјетлост.
- Ковачевић 1995: М. Ковачевић, *Стилстика и прамајтика стилских фигура*, Никшић: Унирекс. – Друго изд. Кантакузин, Крагујевац 2000.
- Коен–Нејгел 2004: М. Коен и Е. Нејгел, *Увод у логику и научни метод*, Филозофска библиотека, Aletheia, Београд: Јасен, Београд.
- Павловић 1992: М. Павловић, *Есеји о српским јесницима*, Београд: Мала библиотека српске књижевне задруге.
- Петковић 2003: Н. Петковић, *Публицистичка стилстика*, Српско Сарајево, Завод за уџбенике и наставна средства.
- Перин 1995: Laurent Perrin, Du dialogue rapporté aux reprises diaphoniques, *Cahiers de linguistique française*, 16, Genève 1995., 211-240.
- Ризел 1961: Э. Г. Ризель, *Полярные стилевые черты и их языковые во- площения*, Москва: Иностранные языки в школе, 3, 95-100.
- РКТ 1985: *Речник књижевних термина*, Институт за књижевност и уметност, Београд: Нолит.
- РМС 1967-1976: *Речник српскохрватскога књижевног језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска (– Матица хрватска: Загреб).
- Рулет 1999: E. Roulet, *La description de l'organisation du discours: du dialogue au texte*, Paris: Didier.
- Рулет 2001: E. Roulet, *Un modèle et un instrument d'analyse de l'organisation du discours*, La dimension hiérarchique, in: Roulet, Eddy, Fillietaz, Laurent, Grobet, Anne, Berne: Lang.
- Симић 1998: Р. Симић, *Општа стилстика*, Београд: НДНПСЈ.

Симић 2000: Р. Симић, *Стилска српског језика I*, Филолошки факултет Београд, Београд: НДНПСЈ.

Симић–Јовановић 2002: Р. Симић и Ј. Јовановић, *Основи теорије функционалних стилова*, Београд: Јасен.

Сосир 1969: Ф. Де Сосир, *Општа лингвистика*, Београд: Нолит.

Тошовић 2002: Б. Тошовић, *Функционални стилови*, Београд: Београдска књига.

Тројанскаја 1982: Е. С. Троянская, *Лингвистическое исследование немецкой научной литературы*, Москва: Наука.

Чаф 1994: Wallace Chafe, *Discourse, Consciousness, and Time*, Chicago: Chicago University Press.

Шмит 1973: Wolf Schmid, *Der Textaufbau in den Erzählungen Dostoevskijs*, Munich: Wilhelm Fink Verlag Souriau, Etienne.

Jelena Jovanovic

UEBER EXPRESSIVE STILELEMENTE IM ESSAISTISCHEN STIL J. DUČIĆ'

Zusammenfassung: Der Autor diskutiert ueber die philosophische Prosa von J. Dučić. Stellt fest, dass Dučić' auf einer philosophischen Basis beruhen, aber stilistisch sie sind im poetischen Manier ausgearbeitet.

SCYTHIANS: SCIENTIFIC GENOCIDE (1)

Abstract: Origin and language of Scythians have interested both ancient and modern researchers since Herodotus introduced this great barbaric people onto the scene of history. They were on “scientific trial” in 19 and 20 centuries. The verdict: Scythians are the branch of Iranian stock. This theory is still dominant today. It is quasi-unanimously supported, though many puzzles remain unsolved and contradictions are flagrant. But the biggest and most dangerous threat is its transformation into scientific dogma. It wiped out identity of a great people, region and period of history, making Scythians “the lost tribe”, buried under scientific inertia and prejudices.

This essay offers different approach based on new reading of Herodotus, the main source for Scythians. Combining different disciplines (historiography, linguistics, anthropology) we intend to demonstrate that more promising perspective is to explain Scythian language from Indo-Aryan. In spite of undisputed correlations between Indo-Aryan and Iranian, Scythian language, mythology and genealogy are reconstructed “from scratch”. We are aware that this new approach could provoke serious disagreements and objections. In preparation of this paper author was faced both with positive and negative reactions (some of them unusually fierce), but without new arguments. Demonstrated by evidence, the critic is beneficial for science and research. All of us are supposed to accept our limitations and to allow improvements and revisions. What is unacceptable is “sectarian devotion to the dogma” and blind censure... It is always salutary to defend old principle: “Let the other side be heard”. The new vista, if confirmed, might have direct influence on our understanding not only of Scythian world but also of the movement of Indo-Europeans, their ethnic and linguistic separation and configuration in early historic times.

Key words: Indo-Europeans; Scythians; Iranian theory; Linguistic dogma; Herodotus; Early ethnology and philology

IRANIAN THEORY

In ancient Greece the term *Scythians* had both *legendary* and *historical* connotations. Their qualification “mare milkers” (in Homer) denoted nomads from the north. It was one of the synonyms of *Hyperboreans*, inhabitants of lands beyond the northern wind – *Boreas*. In historiography, Scythians are identified with

dwellers of the area above *Euxine*, west of Borysthenes, as specified by Herodotus (*Royal Scythians* and their kin).

In the modern period the question of Scythian origins and language has assumed new perspectives. According to Šafarik's theory Scythians are of *Mongolian* descent. This position was challenged by advocates of *Turkish*, *Celtic* and *Slavic* hypotheses, the last being supported mainly by Slavic philologists. But, gradually it was substituted by the *Iranian theory* ingrained in and imposed by works of outstanding linguists, historians and archaeologists (Bonnell, Müllenhoff, Rostovtzeff, Dumézil, Meillet, Benveniste, Grakov, Vasmer, Diakonoff...). It is nowadays an uncontented "scientific truth"¹

The Iranian theory started its dominance towards the end of the 19th century and flourished throughout the 20th century, promoted by famous authorities on the Scythian question, experts in linguistics and comparative mythology. The cultural tradition of Ossets became the main treasure for parallels with and understanding of Scythian language and mythology. Linguistic treaties of Muller and Abaev were taken as the pillars holding up the whole construction.

Convinced that Ossets² are ethnical remnants of Scythians and Sarmatians, Abaev (himself Ossetian) asserts that (in spite of minor contaminations by Thracian and other languages) *Scythian* and *Ossetian* clearly belong to the Iranian group of languages, judging from all relevant linguistic (lexical, phonological and morphological) points of view (Abaev, 1949:147). In his opinion disputes on Iranian origin of Scythians and Sarmatians, based on accidental and exceptional facts and interpretations, "belong to the past time".

Though allowing some concessions (contacts, lexemes exchange, different levels of development, diffusion, influences, borrowings, real difficulties to explain every possible Scythian puzzle through Iranian...) Abaev is exclusive in his conclusion:

"Of Scythians and Sarmatians ethnic origin few hypotheses were advanced in science: Iranian, Mongolian, Turkish, Slavic, Celtic, Caucasian... Out of all of these theories only Iranian has solid scientific foundation... All others are based on, more or less, arbitrary conclusions and forced assumptions that now shares no authoritative representative" (Abaev, 1949:36). Although some tribal names and toponyms of Scythians and Sarmatians are not yet successfully deciphered, "*anything that is not explained from Iranian could not be explained at all*" (Abaev, 1949:37).

Such an attitude, practically, transformed theory into dogma.

Indeed, there is no thinker of scientific reputation who dares to question this theory. Mar, in an explanation of Scythian name and language, supposed the exist-

¹ This is, after all, confirmed by the fact that *all* major encyclopedias, without exception, treat Scythians as Iranian people.

² The *Ossets* or *Ossetians*, a people of mixed Iranian-Japhetic (Caucasian) origin, are a remnant of the eastern Iranian nomads who roamed the south Western Steppe from the 7th century BC until the 4th century AD (when they were dispelled by the Huns). Their language belongs to the Iranian group of the Indo-European family of languages. *Northern Ossetia*, Russian *Severnaya Osetiya*, republic in southwestern Russia, is an area of 3,100 square miles (8,000 square km) and pop. (1995 est.) 658,000. From the 7th century BC to the 1st century AD, this territory came under Scythian-Sarmatian influence, which was succeeded by that of the warlike Alani (Encyclopaedia Britannica).

tence of “third”, local linguistic elements (beside Greek and Iranian). Yet he never questioned the Iranian character of Scythian language. Trubachev represents no exception to the rule, though he favored the position of some of his predecessors who pointed to the presence of Indian ethnical and linguistic substrates in the Caucasus and the Black Sea. As he explicitly pointed out, he does not have “*even the slightest doubt about main thesis*” (of Iranian theory), according to which the northern shore of the Black sea was in the period of antiquity (VII–VI c. BC) *the battleground of rivalry between Iranian and Hellenic orientation of nearby towns and colonies*. “Scarce remnants of languages of Scythians and Sarmatians *do really bear Iranian character*” (Trubachev, 1999:42). The Russian linguist underlined the particular merits of Kretschmer (1944) who opened up new vistas in that direction by his works devoted to Indians in Kuban. Trubachev took another step: examining “linguistic residues” (*Sprachreste*) of the local inhabitants, he discovered “a new language” (by Toporov’s judgment, in Preface to Trubachev, 1999). He labeled those “residues” as “non-Scythian in Scythian”, confirming the Iranian character of Scythian language.

But, even the minor deviation from the dominant Iranian theory faced strong opposition. Grantovskiy and Rayevskiy insist that Trubachev at the beginning had in mind only east shore of Sea of Azov and later add to this area the southern Crimea, lower Dnepr region and other parts of northern Black Sea, “leaving to Iranians only nomadic Scythians and Sarmatians” (Grantovskiy and Rayevskiy, 1984: 47–63).

It is even today the real taboo to question Iranian dogma.³

We personally were confronted with pure guess of some scientific authorities that “Iranian should have known better than Greeks who Scythians were”. – All that in spite of the undeniable facts that: Greek (not Persian) sailors and travelers got first acquainted with Scythians, Sauromatians, “Amazons” (Aristeas, Hecateus, Scylax...); Greeks (not Persians) were for centuries present in regions of Black Sea; Greeks (not Persians) had colonies at Euxine (starting from VII-VI centuries B.C); Greeks (not Persians) built their factories there; Greeks (not Persians) opened trade routes and developed significant and stable commerce with Scythians and neighboring peoples; considerable number of Scythians were present in Greece (not Persia) as policemen (some 300 in Athens), visitors (Anacharsis); Greek (not Persian) authors (philosophers, writers...) wrote about Scythians and their way of life; Greek (not Persian) historians dealt with “things Scythian”, and Herodotus is up to day the most important treasure trove... On the other hand, no early Persian source speaks about European Scythians whatsoever. They are only mentioned in Darius I *Behistun inscription* (“Sāka paradraya”) among “conquered peoples” (what is historically unfounded and resembling the biased claim of Egyptian pharaoh Ramses II that he defeated Hittite army at Kadesh).

Finally, two other arguments were advanced.

³ See the paper of M. Mayrhofer, *Einiges zu den Skythen, ihrer Sprache, ihrem Nachleben*, Der Osterreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien, 2006.

The first consists of assumption that Scythians belong to the same linguistic family as Khotan Saka for which Bailey has demonstrated that belong to Iranian branch.⁴ But this is a mere conjecture, not founded in resources. On the other hand, even the language of Khotan Saka is not without some Indo-Aryan traces, what was abundantly demonstrated by critics of Bailey's Dictionary.⁵

The same criticism and prudence is appropriate for "forced iranization" of languages of other Sakas, demonstrated by Harmatta, though this linguistic strata belong to the later period when "Persian administration and chancellery practice" and idioms influenced eastern territories, including Indus valey.⁶

NEW APPROACH

From the standpoint of the development of scientific thought, it is understandable that "swing" has moved to pro-iranian side, after the enormous influence of newly discovered "Avesta".⁷ Avestan and Vedic languages are, on the other hand, so close that it is easy to submit to the temptation to explain unknown Scythian words by Avestan, or Old-Persian, although there are differences that clearly show which linguistic approach promises more successful decoding.

The "Iranian theory" is, however, subject to serious doubts. As a dogma it is undoubtedly an error, uncontested only due to "mutual credits" on the part of founders of modern Indo-European science.

We think there is not only enough room for new approaches but also the need for them. This study is an effort to advance one such prospective. We arrived at this "heresy" after a lengthy period of doubt and recurrent verification of our results confronted with those of authorities to which we owe a great deal. With initial hesitation, but never abandoning the position of *trust but test*, we finally had to admit that they were looking at the problem with "one eye" only. We accepted all the necessary consequences of the new approach, forced primarily by the main source of information about Scythians, the "father of history", Herodotus. Being the most valuable treasure trove of facts about Scythian life, language and customs, the historian who introduced this great barbaric people onto the scene of history at the same time gives us the strongest support for a completely different interpretation.

⁴ H.W.Bailey, *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge, 1979.

⁵ See R.E. Emmerick and P.O. Skjaervo, *Studies in the Vocabulary of Khotanese*, Wien, 1982. Emmerick and Skjaervo found that "while making use of the (Bailey's) *Dictionary* in the course of reading Khotanese the authors have constantly noticed its inadequacy" (p.7). Just few examples of presence of Indo-aryan lexems: *anicca-* (a Prakrit form of Buddhist Sankrit *anitya-*); *abvatta* (a late Khotanese spelling of Buddhist Sanskrit *abhūta*); *arkakā*(<Sanskrit); *ākrre* (<Sanskrit *ākṛti*); *ā'hate* (Skt. *āhata-*)...etc.etc.

⁶ J. Harmatta, *Languages and scripts in Graeco-Bactria and the Saka kingdoms*, History of Civilizations of Central Asia, Vol. II, Unesco, 1994.

⁷ Anquetil-Duperron published the French translation (1771). But W. Jones rejected Duperron's discovery as a fraud. Only after R. Rask (1820) confirmed its validity, scientific community took it as a matter of prime interest.

But to appreciate and truly understand Herodotus' work we should find the appropriate "key". Lack of it justifies all suspicions concerning new readings and interpretations. Nonetheless, it is the legitimate aspiration of every scrupulous researcher to strengthen his conviction by attempting to shake previous results. We should be more devoted to the search for truth than to the authorities. All the better so, bearing in mind the scarcity of works dedicated to Herodotus' testimonials about Scythian language. Of course, we do not neglect some real contribution to our understanding of the validity of Herodotus' information about barbarian languages. But, as we shall see, Scythian linguistic material should be practically *reinterpreted from scratch*.

PHILOLOGY OF HERODOTUS

Herodotus being our prime witness and approver, it is necessary to concentrate attention on his philology. Only by understanding this dimension of his work could we move on. In this sense, meticulous, "capillary" and a close critical analysis of his research is of crucial importance.

The first premise in any case must be: Herodotus is *not a linguist*, but a *historian* and *ethnographer*. Linguistics in the modern sense of the word did not exist in antiquity. We could rather speak about the beginnings of *philology*, interest in *language as a cultural phenomenon* and in *meanings of words*.

We should also bear in mind not to ask for a historian's rigorous *system* whatsoever. Herodotus conducts research. He travels, observes, asks questions, seeks clarifications, registers... and draws conclusions about the life and customs of different peoples.⁸ His inconsistencies and contradictions are obvious, being the result of his limitations and approach, the influence of logographers, other predecessors and patterns of thinking of his time. Herodotus makes a true effort to record and describe in detail cultural traits, customs, rites... In the *registration* of foreign

⁸ His general conclusion is that every people takes his custom as best: "If one were to order all mankind to choose the best set of rules in the world, each group would, after due consideration, choose its own customs; each group regards its own as being by far the best... There is plenty of other evidence to support the idea that this opinion of one's own customs is universal, but here is one instance. During Darius' reign, he invited some Greeks who were present to a conference, and asked them how much money it would take for them to be prepared to eat the corpses of their fathers; they replied that they would not do that for any amount of money. Next, Darius summoned some members of the Indian tribe known as Callatae, who eat their parents, and asked them in the presence of the Greeks, with an interpreter present so that they could understand what was being said, how much money it would take for them to be willing to cremate their fathers' corpses; they cried out in horror and told him not to say such appalling things. So these practices have become enshrined as customs just as they are, and I think Pindar was right to have said in his poem that custom is king of all" (Herodotus, 1998: III. 38). Once again Herodotus epitomized this principal position: "If everyone in the world were to bring his own problems along to market with the intention of trading with his neighbours, a glimpse of his neighbours' problems would make him glad to take back home the ones he came with." (Herodotus, 1998: VII. 152).

words he is fairly correct (sometimes surprisingly very close to the original⁹) but he errs greatly in *interpretation*. This is more often so if the language he is interested in is more "barbaric", that is at a greater distance from Greece.

Ethnic marker. For Herodotus, *language is one of the main factors of ethnic identity*. This is the vital part of his matrix of any community's way of life. He is aware of language differences and affinities that point to ethnic distances or kinship relations. Language as an *ethnic marker* is also suggested by Herodotus' interest in the earlier languages of Athenians and Spartans, the original language of Pelasgians, as well as in Psammetichus' experiment to establish which speech is the oldest.¹⁰

Panhellenism. As in the case of his contemporaries, in Herodotus we easily discover a strong *helenocentric* tendency, which could be demonstrated in many ways.

Language is the strongest means of *Hellenic integration*. Even in Homer (who does not mention "Helens" but speaks of "Achaean", "Argives", "Danaians") we could notice the favoritism towards Pan-Hellenic orientation (instead of real differences in dialects, customs and rites). Linguistic realism is quite strange to *Iliad* and *Odyssey*; even author's narration is composed of *unrealistic* poetic language. This is of no surprise having in mind the old tradition which gave most of the themes for Homer's poems (Colvin, 1999: 48). For the classic poet "the truth is that gods have not equally endowed all peoples in *language, character and understanding*" which could be applied both to individuals and ethnic groups. Similar is the position of Pindar, and other writers – comic and tragic poets.

This is true for Greek historians too. Though they write in different dialects (Herodotus – *ionic*, Thucydides – *attic*, Xenophon – *koine*) and styles (Herodotus is primarily oriented to *listeners*, Thucydides to *readers*...) it is evident that they prefer Pan-Hellenic "universality" over local "particularities". The Ionians, for example, "do not all speak exactly the same language, but there are four different dialects". Yet, the most important fact is that all of them are *Hellenes* (Herodotus, 1998: I. 142).

Through the speech of Athenian envoys, Herodotus sends the message that it is not natural for Helens to betray each other for they are of the same kin:

"There is the fact that we are all Greeks – *one race speaking one language, with temples to the gods and religious rites in common, and with a common way of life*. It wouldn't be good for Athens to betray all this shared heritage" (Herodotus, 1998: VIII. 144, our emphasis. See also Finley, 1986).

⁹ That is the case with the name of Median ruler *Dayaukku* – η η (Herodotus, 1998: I. 16, 96, 101) or information from Behistun inscriptions of Darius I. According to an opinion (Yarshater, 1982) Herodotus information are "remarkably close" to Behistun's inscriptions. Herodotus could have one of many versions distributed throughout the whole empire, though "differences between two documents" as well as "Herodotus modeling" of facts are obvious.

¹⁰ See Herodotus, 1998 II.2. Psammetichus organized the following test: two newborn children were given to a shepherd forbidding him to teach them to speak. When they uttered the first word they pronounced "bekos" what was found to be Phrygian, meaning "bread". However, ο in ionic also means "bread". Besides, Herodotus himself regard Phrygians as young nation migrated from Europe (where they were called "Brigi"). See also How and Wells, 1979:156.

The same message is contained in the words of the Persian general Mardonius: "What they (Greeks) should do, *since they all speak the same language, is make use of heralds and messengers to settle their differences*, since anything would be preferable to fighting" (Herodotus, 1998: VII. 9, our emphasis).

Us and Them. Language is an essential *criterion of ethnic discrimination (Us and Them)*. *Hellenes* and *barbarians* have quite different languages and of unequal intelligibility. This distinction was pushed to the extremes during the *phase of confrontation*.¹¹ But, according to Herodotus and Thucydides, even foreigners, when they accept Hellenic language, customs and ways of life, could no longer be treated as barbarians.¹²

Hellenes are also distinguished from barbarians by *freedom of speech*. Slaves and non-free peoples do not have this crucial privilege and ability. Tragic poets also underlined this attitude (Aeschylus, Sophocles, Euripides). Herodotus shares this view. At the same time he points to the specific aspect of the barbarian character: *acting without much thinking*. He attributed to foreigner, Xerxes, this message: "It's always better to adopt the positive outlook and experience danger half the time than to worry about everything and avoid experience altogether... Prizes are invariably won, then, by those who are prepared to act, rather than by those who weigh everything up and hesitate" (Herodotus, 1998: VII. 50).

Greek superiority. *Greek language is superior to others, being human, harmonious and intelligible*. It is also a potent political instrument. For Thucydides, for example, Greek language is "equally important" weapon to subordinate other peoples (Thucydides, 1991: I, 3). By contrast, barbarian speech is *unintelligible*. More distant from Greece – less intelligible barbarian language is. Even Scythians "conduct their business in seven languages, each requiring its own translator" with distant Argippaians (Herodotus, 1998: IV. 24). Barbarians *chirp* like birds or emit *cries* like animals¹³... This popular stereotype is slightly moderated in Herodotus' work.¹⁴ He also favored the convention that it is natural for foreigners to learn Greek and not vice-versa.¹⁵

¹¹ We are of the opinion (largely explained in our new book) that the process of development of Greek ethnical idea (VII – IV centuries BC) had three phases: of (Pan-Hellenic) *integration; confrontation* (with "barbarians"); and final *accommodation* (to foreign customs and peoples). Of course, confrontation strengthened further Greek integration. (See Nikić, 2006).

¹² To speak some Hellenic language equals with being Helene for Thucydides (Amphilochians learned Hellenic while those who didn't "remained barbarians". See Thucydides, 1991, II. 7). Typical example in that sense is Nicias's speech to soldiers fighting as Athenian allies. He pointed out that "for their knowledge of Greek language and followers of Greek behaviors, they were always treated as Athenians though in reality they are not" and for that reason very respected throughout the Hellenic world, "having their full share in advantages of Greek kingdom" (Thucydides, 1991, VII. 23). Also tragic and comic poets, as well as philosophers, very favorably endorsed Anacharsis (the Scythian) and other foreigners who accepted Hellenic language and customs.

¹³ *Barbarians* are *aliens* with odd customs and language *strange* and *unintelligible* (*barbarophon*, according to Homer in his *Odyssey*) and this position is very often echoed in Aeschylus, Sophocles, Hippocrates and Plato... Thucydides said that foreigners from Aetolia "do not know to speak" (ὦ ὦ) obviously Greek, what is well known anthropological pattern of discrimination (e.g. Slavs denotes themselves "Slaveni/Slaviane" but also as "Sloveni/Slovene", meaning "who

It is commonly agreed nowadays that Herodotus did not know any foreign language, not even the Carian of his father and uncle¹⁶, or Persian, which is supposed to be of special interest to him (See Benveniste, 1966: 479–487; Schmitt, 1967: 119–145). The historian obviously had assistance from local informers and interpreters, and he occasionally mentioned them (Herodotus, 1998: II. 156). He explicitly speaks about interpreters on the court of Cyrus, Darius, in Scythia (Herodotus, 1998: I. 86; III. 38, 140; IV.24). However, he could apparently only use foreign documents in Greek translation.¹⁷

Greek etalon. Furthermore, *Greek was the key for decoding other languages.*

Modern (Saussurian) distinction *langage – parole* (language – speech) was absent in ancient Greece. Also, differences among dominant/standard language – regional – local speech were not at all clear. We could expect neither modern semi-otic concepts of *signifiant – signifié* (signifier – signified). But the *first efforts* in *semantics* and *semeiotics*, are evident, as are early philosophical *hermeneutics*, or, at least, a systematic interest in the nature of linguistic communication, especially *poetics* and *rhetoric*. In that sense we could point to some interesting insights into the relation between the *sign* and its *meaning*.

meaning “who speak” unlike their neighbors, Germans, whom they call “Nemci”, i.e. “mutes/ do not speak”). Even for Epictetus (in 101. of our age) strangeness of language is equaled with barbarism (Epictetus, 1991:III. 9). Homer holds that Achaeans are only “loud” in their fighting, but war cries of Trojan warriors compares with *bleating of sheep*; Trojan *noise* is usually confronted with gravity and rage of Achaeans; Syntians on Lemnos have “wild cries”; Anacraeon speaks about *screams of Scythians*; others labeled barbarism as a *defect of speech* (ὀ ζ = ὀς); for Solon, the disappearance of attic dialect is a result of inevitable degradation of expatriated Athenians; Pindar too speaks about great *noise* of barbarians (this being the trait of animals and inferior persons) in contrast to serious and serene Athenian warriors; Aeschylus noticed that *horses* emit “barbarian voices”; writers of comedies use barbarian speech for entertaining...

¹⁴ He is aware of this stereotype. Prophetesses “were called doves by the people of Dodona because they were foreigners and when they spoke they sounded like birds. They say that after a while the dove spoke to them in a human voice, because that was when the woman could make herself understood by them” (Herodotus, 1998: II. 57). In another place he said that “Garamantians” hunt the „cave-dwelling“ Ethiopians who “eat reptiles such as snakes and lizards; the language they speak is completely different from any other language, and sounds like bats squeaking” (Herodotus, 1998: IV. 183).

¹⁵ In most eminent sources of Greek antiquity it is supposed that foreigners speak Greek or use Greek interpreters (an not other way round). As an exception to the rule it is quoted that Themistocles had “for a year learned Persian enough to communicate with king without translator” (Plutarch, 1991). One could suppose that Ctesias (who served as a physician to Arthaxerxes II and wrote 23 books of history of Persia) should have known Persian language but this is very difficult to accept judging from the fragments of his work, by far less reliable than Herodotus, whom he has ambition to “correct”.

¹⁶ This reveals Herodotus information that Mys of Europos, as he journeyed round to all the Oracles, came also to the sacred enclosure of the Ptoan Apollo where the prophet of the god began to give the oracle in a Barbarian tongue which Mys, unlike his companions, recognized as being answers in the Carian tongue (Herodotus, 1998: VIII. 135). The same is valid for Herodotus hesitation to decide who was assimilated to whom: Caunians “to the Carian race in language, or else the Carians to the Caunian race, I cannot with certainty determine which” (I. 172).

¹⁷ In continental Greece Aramaic, a *lingua franca* of Near-Eastern diplomacy, has not been used. Hence the possibility that Persian documents in historian’s possession could have been Greek translations (Colvin, 1999: 62). On the other hand Herodotus mixed up pictographic monuments of Anatolia and near East (of Hittite and other nations) with Egyptian ones and took them as proofs of Sesostris campaigns (Herodotus, 1998: II. 102-106). See also West, 1992: 117-120.

A famous treaty of this kind is Plato's "Cratylus" discussing onomastics and etymology¹⁸. Plato distinguishes three approaches to names: *a) they are natural; b) they are conventional; c) names correspond to the essence of things albeit invented by men.*¹⁹

The last position is applicable to Herodotus. He, however, articulates it implicitly rather than explicitly. Let us illustrate this with some examples:

a) Following his developmental (evolutionary) scheme²⁰, Herodotus explained some Greek mores by Egyptian customs, as well as Persian mores by Greek customs.

In this sense, we are interested in Herodotus' assertion that Greek gods were transferred to Greece from Egypt: *σχεδὸν δὲ καὶ πάντων τὰ οὐνόματα τῶν θεῶν ἐξ Αἰγύπτου ἐλήλυθε ἐς τὴν Ἑλλάδα*²¹. This applies to the majority of gods. Others, unknown to the Egyptians, were accepted by Hellenes from Pelasgians, with the exception of Poseidon, who "Greeks learnt about from Libya". For, "Libyans are the only people to have possessed the name of Poseidon from the beginning, and his worship has been a constant there" (Herodotus, 1998: II.50). The problem is, however, that Pelasgians had no distinct names or appellations for them, "because they have not yet heard of such things. They called them *gods*, because they have set all things in order and assigned everything its place" (Herodotus, 1998: II.52). How, then, could we understand Herodotus' claim that Homer and Hesiod

¹⁸ Plato had predecessors what could be shown by identification of sophists' and other philosophers' influences on his work. But how much Hellenic science of language laid behind old Indian one could easily be seen by comparing Hellenic linguistic (especially onomastic) knowledge with those of Yaska and Panini who lived before or in the same time as Plato.

¹⁹ Cratylus thinks that names "are natural and not conventional; not a portion of the human voice which men agree to use; but that there is a truth or correctness in them, which is the same for Hellenes as for barbarians". Hermogenes, on the other side, "cannot be convinced that there is any principle of correctness in names other than convention and agreement". Any name is the right one, "for there is no name given to anything by nature; all is convention and habit of the users" (Plato, 1978: *Crat.*, 383b, 384d). Socrates advocates the third position, more adequate to the philosophy of Plato: names are primarily "reflections" ("images") of eternal ideas (ideal forms) that men create for the sake of their communication.

²⁰ In his work is implicit a *developmental scale* suggesting the *entire range of civilized states* in different peoples. This is illustrated by *the ways of life in Egypt, Greece, Persia and Scythia*, with clear message that Egyptians are on the top and Scythians near the bottom of that scale. But, evolutionary concepts predate Herodotus and are alive also in later times. Hesiod gave the mythic scheme of generational *succession and degradation: golden, silver, bronze men and heroes* followed by *iron* people inhabiting earth in his time. Later on Plato accepted a sociological typology of human development, marked by four events: Flood; Life in mountains (Patriarchal monarchies); Settlements in foothills (coming down from the hills – "Dardania"), and Plains' states ("Ilion"). Thucydides too has his evolutionary scheme. To him the difference between Greeks and barbarians is not *natural* by character. Evident, enormous, distinctions among them are conditioned by social *development*. Greeks and barbarians are on different levels of *social evolution*.

²¹ "The names of almost all the gods came to Greece from Egypt" (Herodotus, 1998: II. 50). How and Wells (1979: 191) interpret that this doesn't mean that "actual names came from Egypt" for Herodotus mentioned different names (e.g. Amon and Zeus). But, "god's name includes his personality" and we should understand Herodotus as saying that "Greek deities are defined and their attributes and cults established in Egypt".

“were the ones who created the gods’ family trees for the Greek world, gave them their names, assigned them their honours and areas of expertise, and told us what they looked like”? (Herodotus, 1998: II.53).

An explanation has to be sought in Herodotus’ concept of cultural seniority: Egyptians, as an *older* people, must have influenced (through Pelasgians) the *younger* Hellenes.²² He explicitly asserts: “I will absolutely deny that the similarities between the Greek and Egyptian versions of the rites (i.e. Dionysian) are coincidental; if there were no influence from Egypt, the Greek rites would be homegrown and would not have been just recently introduced”. He stated firmly that “I will also deny that the Egyptians could have learnt either this or any other practice from Greeks” (Her., 1998: II, 49).

He also thinks that Persians could not understand origins of some of their customs, *the roots of which are quite clear for a Greek*.

b) *By Greek language it is possible to discern foreign onomastics*. Famous is his explanation of the names of Darius, Xerxes and Artaxerxes *from the Greek*: Δαρειός ἐρξίης, Ξέρξης ἀρήιος, Ἄρτ ξέρξης μέγας ἀρήιος (Darius *Doer of Deeds*, Xerxes *Man of War*, and Artaxerxes *Great Man of War*).

He adds to that:

Those would be the correct equivalents of these kings’ names (Herodotus, 1998: VI.98).

But, a century ago attention was drawn to the names’ homophony, and the conclusion was advanced that this interpretation is the result of the corruption of Herodotus’ work made by the copyist:

Darius – Gr. ἀρήιος, Xerxes – Gr. ἐρξίης, Artaxerxes – Gr. ἄ ἄ ἐρξίης” (“Darius *Warrior*, Xerxes *Worker*, Artaxerxes *Great Worker*”).

In any case, Herodotus’ etymology is wrong. The modern interpretation of these names is:

– *Darius*. *Dārīus* (or *Dārēus*), lat. form of gr. *Dareîos*, reduction of Oldpers. *Dārayavauš*. *Dāraya-vauš* is a compound from *dāraya* “hold, take” and the adjective *vau*, “good”, meaning “holding firm the good”;

– *Artaxerxes*. Oldpers. form is *Arta xšaçaā*, i.e. *Ṛtaxšaça*, “who rules by Rta, truth, right, honestly”. Like the name of Xerxes (*Xšayāršā*, “ruler”) it is recorded in different forms (Elam., Akkad., Aram., Egypt., etc. – Schmitt, in Yarshater, 1982).

The main problem, however, lies elsewhere. It is not in Herodotus’ lack of knowledge of Persian but in *the conviction that the meaning of foreign names could correctly be discovered only through Greek language*. We have seen Herodotus’ claims that in “*our* (Greek) *language*” these names reveal true meaning and that Hellenes could call these kings in *their own language with propriety*.

In the same manner, Herodotus relates the name of Cyrus (Kūpos) to the Greek kūpos, “might, rule” and, for the sake of readers, explains the king’s fate in a kind of Oedipal legend. A child, condemned to death, was raised by a shepherd. Cyrus,

²² Before Pelasgians Greeks knew nothing about the gods. Pelasgians adopted names from Egypt, and “used the gods’ names while performing their rituals, and the Greeks inherited the practice from the Pelasgians” (Herodotus, 1998: II. 52).

chosen by boys in their play as their king, punished the son of a Persian courtier for not having fulfilled his role. Led out to his grandfather (King Astyages) Cyrus behaved very courageously, which, in harmony with his appearance and free speech (ὑπόκρισις ἐλευθερωτέρη), proved his royal origin (Herodotus, 1998: I. 110 – 116);

Herodotus applied the same approach to the names of gods. He stated that Scythians “quite rightly” (ὀρθότατα) called their great god Παπαῖος (Herodotus, 1998: IV. 59) identifying the Scythian term with the Greek ἄς (“father, dad”).²³

c) Anticipating the concept *nomen est omen* Herodotus is in concert with Socratic theory of names, finding that names are *imposed* (conventional) but *natural* (correspond to the essence of the thing), and are in accordance with the character and rank of their bearers. This is, for example, the case with Persian dignitaries, especially rulers. Names reflect their qualities, and all end on the letter that Dorians call *San* and Ionians *Sigma*: “There is another peculiarity, which the Persians themselves have never noticed, but which has not escaped my observation. Their names, which are expressive of some bodily or mental excellence, all end with the same letter – the letter which is called San by the Dorians, and Sigma by the Ionians” (Herodotus, 1998: I.139). Conclusion is obviously wrong but demonstrates Herodotus’ philological knowledge.

Socrates (as explained in Plato’s work) thinks that conventional names are not introduced by everybody but by “wise men” (Homer, Hesiod, Melampus...), who Socrates (in *Cratylus*) called “law-givers”, qualified for that purpose. To Plato, names are “icons” of “pure and unchangeable substance”, the eternal “ideas”.

Of course, Herodotus is not a theoretician, and he does not say (as Plato did) that names are reflections (“icons”, “mirrors”) of eternal ideas or in relation to their essence.²⁴ But, nevertheless, he assumes certain (universal) *identical values* (meanings) *variously articulated* in each country depending on specific social conditions. This is his manner of reconciling *conventional* and *natural, temporary* and *eternal*... Such an approach explains the logic of diffusions, borrowings, mutual influences, as well as the possibility of inventions in different environments and peoples. It is quite natural that different societies have *different names for the same god*. This is exactly what Plato asserts saying that Hellenes and barbarians have different idioms for same meanings. Thus, according to Plato, “even in foreign names, if you analyze them, a meaning is still discernible.”

All that explains historian’s position in etymology and his universal *conversion* (comparisons, equalization of status and roles of gods, name meanings...). Herodotus sticks to Greek *etalon* and Socratic *substantialism*. Almost all the supreme gods (of Egyptians, Babylonians, Scythians, peoples of Asia Minor...) are identified with Zeus. Equally, Osiris “in Hellenic language” means Dionisus and Isis – Demeter, etc.

²³ This expression and meaning is registered in Homer (*Od.* VI. 57). Herodotus “without any doubt” knew about Bitinian *Zeus Papas* (Arrian, frg. 39). See How and Wells, 1979: 325.

²⁴ For example, Hestia is connected with the meaning which Greeks express as ἕς, some as ἔ and still others as ω ... For that reason (ἔ = ἔ, “the essence of thing”) Athenians hold that ἔ takes part in ἕ for they too used to say ἔ for ἕ (Plato, 1978: *Crat.*, 401 c).

Herodotus uses words from foreign languages (Egyptian, “Libyan”, “Arabian”, Phoenician, Scythian, Persian...). Those expressions have the function of underlying the realism of his testimony and (like in works of tragic and comic writers) adding special “flavor”, “spice”, “color”, “strangeness”...very popular in Herodotus’ times too. Yet, in Herodotus’ work they have unquestionable ethnologic values, having in mind his awareness that language is an essential element of ethnic identity and a mark of the “way of life”.

We find his expressions in Persian of special interest. The first thing to be noticed is his real effort to register words as correctly as possible (as he probably heard them or copied them from some documents). Of course, even here we should expect Hellenic phonological distortion. Nevertheless, words from everyday life could be accepted or recovered as fairly corresponding to Persian original. Such is the case with (Herodotus, 1920: I. 110; VIII. 85; VIII.98; IX.110.): Median *spaka* (σπάκα), “bitch” – Avest. *spaka*, pers. *ispāh*, “dog”; *radinake* (ραδινακην), “petroleum oil” extracted from wells – pers. *ārdīna*, “a kind of gruel or potage; fire”; *orosangay* (οροσάγγαι), kings benefactors – pers. *arsang*, “an assembly”, *arz/ariz/arzun*... “value, greatness, respect, virtue”, *sang/sangin*, “authority, dignity, nobleman...”, *arzanish*, “charity, benefaction”; *angareion* (αγγαφιον), swift “horse postal service” – pers. *hangar*, “swiftness, speed, haste”, *angār*, “moving”; *tikta/tukta* (τυκτά), “banquet, lunch” – pers. *tak/tik*, “a mouthful, morsel”... (See Steingass, 1892).

Here, obviously, there are some errors and deviations, but not so extreme as found in Herodotus’ interpretation of foreign gods’ and kings’ names. Why?

We have already said that Herodotus derives the names of Darius, Xerxes and Artaxerxes from *Greek meanings*. This is, as already demonstrated, the result of his hellenocentric view, revealed also in his conviction that Persians acquired their ethnonym from Perseus.²⁵

But we should pay attention to another important theoretical consideration.

The *terms* (for things) are mere “instruments” and belong to the ordinary convention. Personal *names*, on the other hand, have different importance, treatment, linguistic values. They are more complex and by far more difficult to decode, being richly impregnated with social values (meanings, traditional importance, cultic respect...). In the first place this is valid for the names of *gods*, *demons*, and *heroes*. For that reason Socrates’ explanations of their names are elaborated, with the point that they are not *simple* but *complex* entities (bearing not only one meaning but strings of meanings, could be explained in more clauses or even by whole myths and legends).²⁶

²⁵ “In time past the Greeks used to call Persians Cephenes (even though both they and their neighbours called them Artæi), but then Perseus, the son of Danaë and Zeus, came to Cepheus the son of Belus, married his daughter Andromeda, and had a son, whom he called Perses. Cepheus had no sons, so Perseus left Perses there, and as the result the Persians are named after Perses” (Herodotus, 1998: VII. 61).

²⁶ Tantalus is rightly given this name for many misfortunes he has suffered and even after death a huge stone was weighted () on his head. Zeus has “an excellent meaning” – for some call him ἡ other and „two together signify the nature of the God, and the business of a name”, “the au-

According to Plato, Homer even distinguishes such names on two languages/levels: *the language of gods* and *language of men*.²⁷

Herodotus obviously shares such attitudes of his time (and Socrates from Plato's dialogues). This is indicated by the fact that for him also is more difficult to explain names of gods and kings, due to their symbolic charge and his tendency to find Hellenic analogies. Hence, more errors in his interpretations. Besides the already mentioned faults, one of the most famous is his identification of the Persian god Mitra with the Greek Aphrodite. By his own words, "Aphrodite is called Mylitta by the Assyrians, Alilat by the Arabians, Mitra by the Persians" (Herodotus, 1998: I. 131).

To cut a long story short, Herodotus' conception of language, his usage of foreign words and his etymological abilities correspond to the orientation and knowledge of his time, and the spirit of Hellenisation pervades his work too. It is, without any doubt, the most precious source of Scythian language and habits, but should be evaluated critically and with the greatest possible caution. His information requires very serious testing, confirmation and reconstruction. Speaking about Scythian language, Herodotus is more insecure and susceptible to various distortion, Hellenic adaptations and transformations are much more evident than in the case of Persian, which he did not know either.

Момир Никић

СКИТИ: НАУЧНИ ГЕНОЦИД (1)

Резиме: У раду се обрађују порекло и језик Скита који су били предмет интересовања како старих тако и нових истраживача откако је Херодот увео овај велики варварски народ на сцену историје. Ови проблеми били су на „научном процесу“ у 19. и 20. веку. Пресуда: Скити су грана иранских народа. Таква „пресуда“, односно теорија је и данас доминантна. Она је скоро јединствено подржана, иако остају нерешене многе загонетке и флагрантне противуречности. Али највећа и најопаснија је претња претварање ове теорије у научну догму. Она је избрисала идентитет једног великог народа, подручја и историјског периода, претварајући Ските у „изгубљено племе“, сахрањено испод научне инерције и предрасуда.

“the author of life to us and to all, the lord and king of all”. So, it is right to call him “Zena and Dia, which are one name, although divided, meaning the God through whom all creatures always have life”. Uranus means “looking upwards” (ω); Demeter is η η η, “who gives food like a mother”... (See Plato, Crat. 1978).

²⁷ Homer says that gods and men have different names for same thing: god's Briareus is human's Aigaion; Myrina is Baticia; in gods language Chalcis is called Cymindis by men; Xanthus is in human language Scamander... (Plato, Crat. 1978). The opposition language of gods vs. language of humans is also present in the Hittite, Celtic, Germanic... traditions (Gamkrelidze and Ivanov, 1995:397).

Нови приступ аутора заснован је на радикално другачијем читању Херодота, главног извора о Скитима. Комбиновањем разних дисциплина (историографије, лингвистике, антропологије) у првом делу овог рада се доказује да је перспектива која више обећава она која објашњава скитски језик на основу индо-аријског. Аутор предузима детаљну вивисекцију Херодотових ставова и сведочења, утврђујући да је, у складу са својим временом, „отац историје“ подржавао „грчки еталон“, односно да је извршио опсежно хеленизирање скитских обичаја, језика и веровања. Њега не треба посматрати као лингвисту него историчара, етнолога и филолога старог кова. Он држи да је језик маркер етничког идентитета једног народа али да је грчки „основа и за разумевање других језика“. У том погледу, многе „трансформације и адаптације“ очигледније су када су у питању Скити и њихов језик него када Херодот сведочи о Персијанцима и персијском, који такође није знао.

О МОТИВАЦИЈИ ПРЕЗИМЕНА *ЕВЕТОВИЋ* И *ИЗРЕКОВИЋ* У ЛИТЕРАРНОЈ ОНОМАСТИЦИ

Апстракт: У овом раду¹ се говори о мотивацији два презимена у литерарној ономастици: (1) *Евећовић* у роману „Омерпаша Латас“ Ива Андрића и (2) *Изрековић* у роману „Докле гора зазелени“ Михаила Лалића. База презимена *Евећовић* је речца за потврђивање (турски *eveit* – „да; тако је“) од које потиче *nomina agentis eveit-efendija* (занимање на турском двору: човек који потврђује све што султан говори). База презимена *Изрековић* је глагол *изрећи се* („нехотично рећи оно што није требало“).

Кључне речи: ономастика, литерарна ономастика, антропонимија, презиме *Евећовић*, презиме *Изрековић*, Иво Андрић: *Омерпаша Латас*, Михаило Лалић: *Докле гора зазелени*

1. Ономастичари су „добили“ у задатак да разреше етимолошке и морфолошке (творбене) аспекте антропонима (што је предмет нашега рада) и топонима. Међутим, полазећи од основне поставке изражене у латинској сентенцији *Nomen est omen*, осим ономастике као лингвистичке научне дисциплине, пореклом и неким етнокултуролошким аспектима презимена бави се народна етимологија (пучка етимологија) и литерарна ономастика. Да видимо шта су то народна етимологија и литерарна ономастика.

1.1. Прво, шта је народна етимологија?

„**Nardna etimologija**, nestručno tumačenje porekla i značenja neke reči (obično strane) na osnovu formalne sličnosti ili podudaranja sa nekom drugom reči ne vodeći računa o suštinskoj srodnosti“ (Mozaik znanja, *Srpskohrvatski jezik*, str. 86).

1.1.1. Народна етимологија се јавља када се претпоставља да неки антропоним (или реч уопште) „потиче од одређеног етимона, због неке асоцијације облика или значења, док та реч заправо има другачију деривацију“ (Кристал 1988: 64). И поред тога што полази од деформисаних фонетских или морфолошких сличности, у народној (пучкој) етимологији се могу срести домишљата решења, која се кристализују и живе у народу као мале фолклорне форме, а то су пре свега легенде.

¹ Овај рад написан је у оквиру научног пројекта 14802Д „Српски језик и друштвена кретања“, који финансира Министарство науке Републике Србије.

1.1.2. „Veliki majstor narodne etimologije kod nas bio je [pesnik Sima Milutinović] Sarajlija, koji *Muhamed* izvodi od *muha* i *med*, *Marko* – čovek koji *ma-ri* i sl.“ (Мозаик знања, *Srpskohrvatski jezik*, str. 87).

1.2. Друго, шта је то литерарна ономастика?

Ако апстрахујемо „етимологисање“ (у pejоративном значењу те речи) Симе Милутиновића Сарајлије – романтичарског занесењака – и његових каснијих епигона, у нашој белетристици јављају се писци који узимају у задатак да у духу популарне науке тумаче етимологију неког антропонима и развијају целе мотиве, које уклапају у композицију дела као засебне заокружене целине. Такви покушаји често показују да има писаца који су успешни и на плану ономастике.

2. Предмет овог рада су презимена *Евећовић* и *Изрековић*, чије су базе разрешене у литерарној ономастици. Пошто се у антропонимији тежи ка јасном дефинисању етимологије и деривације имена и презимена, овде говоримо о поменутом два презимена чије су „приче“ настанка изложене у литерарним делима: Иво Андрић: *Омерџаши Лаћас* и Михаило Лалић: *Докле јора зелени*. Треба напоменути да је М. Лалић директно говорио о настанку презимена *Изрековић*, а И. Андрић само о бази *евећ* (од које је деривацијом добијено презиме *Евећовић*).

3. Пре него што изложимо разматрања И. Андрића и М. Лалића у литерарној ономастици о базама презименима *Евећовић* и *Изрековић*, да видимо нешто о антропониму уопште.

3.1. Сви истраживачи који су се бавили антропонимијом слажу се да је презиме настало после личног (особног) имена. Различите културе условиле су и разлике у времену када је презиме ушло у праксу. „Kad su društvene potrebe narasle, pokazala se nužda za prezimenom koje postupno postaje nasledno“ (Šimunović 1985: 13).

3.2. Тома Маретић је поставио питање: „Što su imena, što li prezimena?“ И, даље, даје одговор: „Ime je u Hrvata i Srba ono, kako koga zovu po njemu samom, a prezime, kako koga zovu po osu“ (Maretić 1886: 84). О томе како је настало презиме, Петар Шимуновић, истакнути истраживач презимена на српско-хрватском језичком простору, проширио је дефиницију Томе Маретића и одговорио је лаконски и прецизно: „Letimičan pregled naših prezimena omogućuje uočiti četiri temeljne skupine: **čiji si, kakav si, otkud si i što si**“ (Šimunović 1985: 21).

4. База презимена *Еветовић*. – Историчари књижевности су до детаља показали како је у неким делима Иво Андрић користио историјску, етнографску и другу грађу.² Исто тако, познато је колико је Андрић водио рачуна

² Интересантна је студија Dr Midhat Šamić: *Istorijski izvori Travničke hronike Ive Andrića i njihova umjetnička transpozicija*, Izdavačko preduzeće „Veselin Maselša“, Sarajevo 1962.

о сваком антропониму у своме делу, чак ако је антропоним преузео из историјских извора.³ У Андрићевој оставштини пронађено је да је из новина изрезивао *In memoriam* у којима су се налазила интересантна мотивисана имена и презимена.

4.1. У недовршеном роману *Омерџаши Лаџас* Иво Андрић даје портрет и карактер епизодног јунака Мухсин-ефендије. Ево шта каже Андрић:

„Шта да се каже за Мухсин-ефендију и за његов положај у Конаку? То је онизак, угојен и округласт али снажан и лако покретљив педесетогодишњак, проретких а белих зуба, увек ведар, живахан и насмејан, уредно одевен. Да упитате ма кога из Конака у чему је дужност и посао тог Мухсин-ефендије, он би вас изненађено погледао, замислио се мало и сам, а онда би се осмехнуо и слегао раменима.

– Па, Мухсин је Мухсин... Како да ти објасним? Ето тако – Евет-ефендија!

Тако су стварно сви они звали Мухсин-ефендију, много више него његовим правим именом, а тај надимак је објашњавао и његов положај у овом друштву. Постоји прича да је на султановом двору, у древна времена, био нарочит службеник чија је дужност била да стално иде за султаном и речима, покретима и изразом лица потврђује сваку и најмању реч његову, да на свако питање одговора са: Да! Такав господин *Да-га* био је Мухсин-ефендија. На платном списку у Конаку он се води као канцеларијски службеник, иако стварно нема канцеларије ни неког задужења или одговорности, али је код већине послова – присутан. То он сматра својим послом и својом дужношћу, а са тим се одувек слажу, бар прећутно, и сви остали, не питајући се никад зашто је тако и да ли мора бити тако. (А с друге стране, кад се негде не би појавио, нико не би примећивао његову одсутност.) Углавном, његов посао је био да понавља и одобрава све што кажу, нарочито кад су ти други старији и виши по свом положају, да повлађује свему што је званично, потврдно, повољно и похвално, а да сузбија и заташкава све што је непријатно и нескладно, противно општем владајућем мишљењу, свако порицање, сумњу, отпор, распру или обрачун.

[...]

Није било важно мишљење које он хвали или одобрава, него уверење и уверљивост са којом он то чини. Главно је да ни пред очигледним чињеницама није признавао ниједан квар или неуспех, никакву штету, болест, тугу ни губитак: све је за њега морало бити добро, лепо, и у реду, или бар на најбољем путу да тако постане. И није тек чекао да се појави неки несклад или спор, тужна прича или жалостан догађај: није се ограничавао само на одбрану, него је и сам прелазео у напад. Док сви ћуте или иду за својим пословима, он би одједном, насмејан, весело трљајући руке и потврдно климајући главом, прошао Конаком.

– Добро, добро, доброооо! Добро, акобогда! Добро, него шта!?

Цео његов речник састојао се од стотинак речи, и то увек похвалних и пријатних, лаких и празних, а те речи изговарао је понајвише само као одуше-

³ Међутим, и овде има одступања. На пример, у *Травничкој хроници* „I. Andrić је, по обичају, *nezatno* izmjenio neka [istorijska] prezimena, a imena је zamijenio drugim imenima: Paul von Mittesser postao је Joseph von Miterer; kod drugog konsula (von Paulich) izostavljeno је ime; Paul Markovitz је pretvoren u: Petar Markovac“ (M. Šamić, *nav. delo*, str. 65).

вљене узвике задовољства, одобравања, или храбрења...“ (Андрић, *Омерџаша Лаџас*, 1977, стр. 267–269).⁴

4.2. У овом одломку из једне епизоде у Андрићевом делу показује се да је писац јасно одредио порекло речце **евет** у полусложеници *евеј-ефендија*. Да је Андрић био у праву, то потврђују и речници:

4.2.1. У *Речнику САНУ* стоји:

„**евет** речца (тур.) покр. за *пошврђивање*: *га, иако је, јесте*. – Свиђа ли ти се, беже, она роба, што су ти момци однијели? – Евет, – одговори бег (НПр, БВ 1894, 123). Сад [му] ваља наћи ... салам човјека, који би му дао бесу. – Евет, Ацо-ефенд’м, друго чаре нема (Нуш. 16, 334). (Мостар, Пор. С. 3).“ (*Речник САНУ*, књ. 5, стр. 134).

„**еветати**, -ам несвр. покр. *одобравајти, сајлашавајти се*; исп. евет. – Тако је, еветају остали (Скар. С. 1, 125). Присутна комисија ... бучно евета (Мус. 1908, 26/2).“ (*Речник САНУ*, књ. 5, стр. 134).

4.2.2. У речнику турцизама стоји:

„**evet**, partik. (tur.) *da, tako je.* < tur. *evet.*“ (Škaljić 1973: 272).

5. Из свега јасно произилази да је изворно **евет-ефендија** врста ретког занимања на турском двору у средњем веку, па према томе спада у *nomina agentis*. Касније, добија секундарно значење: човек који по својој карактеру личи на евет-ефендију – онда спада у домен *nomina metaforica*.

5.1. На српско-хрватском језичком подручју од базе **евет** јавља се презиме *Евејовић*, једноставно добијено деривацијом: *евеј* + *-ов-* + *-ић*.

„**Еветовић** *презиме* (ЛМС, 324, 66; БК 1906, 1635; БВ 1909, 240; ХК 1, 351).“ (*Речник САНУ*, књ. 5, стр. 134).

[Извори који су употребљени у *Речнику САНУ*:

(1) ЛМС, 324, 66 = *Лейојис Мајице српске*, књ. 324, стр. 66.

(2) БК 1906, 1635 = *Бранково Коло за забаву, йоуку и књижевности*, Сремски Карловци, 1906. стр. 1635.

(3) БВ 1909, 240 = *Босанска Вила, листи за забаву, йоуку и књижевности*, Сарајево 1909, стр. 240.

(4) ХК 1, 351 = *Хрвајско коло, научно-књижевни и умјетнички зборник*, Загреб 1905, бр. 1, стр. 351.]

5.2. И данашњи извори (телефонски именици и Internet) показују да је презиме *Евејовић* присутно у Војводини и деловима североисточне Хрватске.⁵

6. Андрићев евет-ефендија је постао архетип одређеног карактера у нашој традицији. У разним форумима на интернету пронађене су српска и ен-

⁴ Епизода о евет-ефендији у роману *Омерџаша Лаџас* насловљена је „Мухсин-ефендија и Никола“, и опширно на 15 страна говори о карактеру два лика: Мухсин-ефендија (као евет-ефендија) и Никола (Мустајбер), брат Омер-паше Латаса.

⁵ Види: *Evetović*, u: <http://www.google.com>.

глеска паралела за карактер типа *евет-ефендија*: српска – **Климоглав Тако-јевић** и енглеска – **Yes-man**.

Ради илустрације наводимо неколико примера:

6.1. У полемици у листу *Време* поводом текста Слободана Антонића („Мисионарска интелигенција у данашњој Србији“, *Време*, 6. фебруар 2003), у тексту „Плес духова“ (*Време*, 8. мај 2003) Владимир Пиштало разврстава „мисионарску интелигенцију“ у неколико типова: (а) *Евет ефендија*, (б) *Сесоски слућа*, (с) *Опрезни џумач чаршијских шабуа*, (д) *Удбашки психолог кул-иуре* и (е) *Аборшин*.

„*Evet efendija?*“

Opisan u Andrićevom *Omerpaši Latasu*. Dolazi od turske reči **evet** – koja znači *da, jeste, potvrđujem*. Funkcija laskavca sa dvorova drevnog Istoka za koju je Andrić zamislio da je preživela u sviti seraskera u Bosni u XIX veku. Njegova dužnost je da na sve što se dešava kaže da je odlično, sjajno, ne može biti bolje. On svog velikaša ubeđuje da živi u najboljem od svih svetova. Andrićev evet efendija se usred starosti zaboravio da malo umeri svoje pohvale, pa je povikao nešto kao: ‘E hvala ti Bože da te takvog vidim jednom’ jednom oficiru kome je toga dana umrla žena na porođaju i ovaj ga zamalo nije ubio“ (<http://www.nspm.org.yu>).

6.2. У цртици *Evet-efendija klimoglavac*, која је послужила као полемичка опаска са призвуком оштре сатире, стоји и ово:

„U svom delu *Omerpaša Latas* naš nobelovac Ivo Andrić predstavlja jednu ličnost koju naziva *evet-efendija*. [...]

Takvog evet-efendiju ima i Kiza. Doveo ga je, čak, iz Pariza. Uzalud. Jer niko više ne sluša šta taj čovek priča, niti bilo ko veruje u ono što on govori. Narodu nisu ni potrebni ti verbalni sejači optimizma, nego opipljivi dokazi, makar o minimumu boljitka. A njih nema. Naprotiv. Razne evet-efendije u Vladi, u štampi i sa malih ekrana, svojim euforičnim izjavama neće moći da pomognu ovoj vlasti da opstane. Ni njoj, ni nama“ (<http://arhiva.glas-javnosti.co.yu>).

6.3. У кратком запису *Evet efendija* Матија Веќковић симбол евет-ефендије преноси на шири план и води оштру полемику. Он каже:

„Naše je mišljenje da je evet-efendija morao biti samo jedan i da sultan nije ovo zanimanje proširivao na široke narodne mase. Za tu odgovornu funkciju bio je dovoljan samo jedan izvršilac, pod uslovom da je izabran najbolji, najhrabriji, najugledniji, najobrazovaniji. Sultan je morao voditi računa da ovu dužnost poveri onome kome je najviše verovao ne samo on nego i ceo narod. To je svakako bio neko od najbolje kuće, najplemenitije loze, besprekorne prošlosti, najvećih zasluga, neustrašiv i nepodmitljiv“ (<http://www.krajinaforce.com>).

6.4. Савремени драмски писац Светозар Влајковић у драми „Marko & M-usa. Većita komedija“ – уводи и лик **Evet-efendija** (ур.: <http://www.rastko.org.yu> или *Савремена српска драма*, уредник Момчило Ковачевић, Удружење драмских писаца Србије, Београд 2006).

7. Презиме Изрековић. – Користећи привидно мемоаре и дневничке забелешке Пеја Грујовића, Михаило Лалић без неке посебне границе између

функционалних стилова транспонује научни популарни стил у књижевно-метнички стил романа. Асимилација је потпуна и најчешће ту се не осећају прелази с једнога на други функционални стил. У једном примеру Лалић користи предање и бави се етимологијом презимена Изрековић. Ево шта о томе каже писац у роману *Dokle gora zazeleni*:

„Došli su nam na konak Lovčenci [...]. Dvojica su sa prezimenima iz *Gorskog vijenca*: Martinović iz Bajica i Mićunović s Velestova. Treći se каза **Изрековић**; од њега чућ чудно предање породично, које ћу овде забилежити – јер не само да је занимљива слика прошлости, но би могло бити poučno за будућност.

Predak Izrek bio je u stvari Vule Vratnica, porijeklom od starih Vratnica, Lješana koje su nekakvi došljaci izagnali iz Paraca i iz Graca te su bili prisiljeni da se presele u Lješkopolje, na tursku zemlju. U vrijeme ‘zlog paše’ Bušatlije, Vratnice su kao i drugi Lješkopoljci išli u bojeve uz tursku vojsku. Tom prilikom su uhvatili vezu s ‘nagondžijama’ iz drugih plemena, okrenuli puške na Turke, napravili rusvaj u kojem je Đulbeg iz Gusinja teško ranjen, a ‘zli paša’ glavu izgubio. Poslije poraza razmijeli su se turski špijuni da traže krivce. Jedan od njih, prerušen u kaluđera, došao je Vulu Vratnici: traži, kaže, Vladika Petar sa Cetinja da dozna koji su zaslužni ljudi pomogli njegovim junacima da odbrane Crnu Goru – hoće da ih nagrađuje i da se za njih čine molitve po crkvama... Tu se Vule prevario, izrekao, imena kazao, svoga strica Laka umiješao i ugrao najpre, iako tamo nije spadao – te su ljudi pohvatani, posiječeni, a Lako Vratnica i zakleo svoje sinove da se presele na Cetinje, pošto nemaju dovoljno lukavstva da se održe ‘na granici – šarenoj uzici’ gdje ne može da se živi bez prevare i vješte laži. Sam se kaznio: pola jezika zubima odgrizao, ispljunuo, od jektike se razbolio i ubrzo umro. Sinovi su ga poslušali: potomci mu cetinjsku vodu piju i hljeb jedu već nešto više od sto godina, a prezime Izreković uzeli su za opomenu sebi i drugima – da skrate priču i da vežu jezik u čvor...” (Lalić 1982: 149–150).

8. Дакле, М. Лалић је показао да презиме *Изрековић* има провидну мотивацију, а то је глагол – *изрећи се*. Да видимо како је то дефинисано у *РСАНУ*: „**изрећи се** – нехојично, неопрезно рећи оно што није требало, оно што се крије, избрљати се; огајти се (*РСАНУ*, књ. 7, стр. 635).

9. Данашња антропонимија показује да је презиме *Евејковић* задржано у српско-хрватским презименима (јер је у народној свести избледела његова иницијална мотивација да се схвати као „негативна“ *nomina metaforica*). *Евеј-ефенгија* је постао симбол за одређени карактер и Андрићев јунак је архетип који оживљава у полемикама на политичкој јавној сцени: подесан да се на разним форумима на Internetу и „жутој штампи“ прикажу нови „јунаци“ на позорници са својим типским карактерима. С друге стране, презиме *Изрековић* нисмо пронашли у савременим презименима Црне Горе, вероватно је замењено пошто је у таквој патријархалној средини – где се цене само „кољеновићи“ – носило негативне конотације по породице које су га носиле.

10. Антропоними *Евејковић* и *Изрековић* из литерарне антропоније показују, с једне стране, колико су ова презимена (као и многа друга) укотвље-

на својим настанком у збиљу живота. Она показује да су то важни споменици друштвених прилика које су их условиле и, на крају, колико су важни језички и изванјезички подаци који се одсликавају у њима (уп. Шимуновић 1985: 10). С друге стране, ова презимена показују како су и у белетристици писци свесни мотивације и етимологије презимена и то користе као литерарни мотив. Дакле, писци су свесни да је презиме чувар одређене језичке појаве, да су то споменици духовне културе народа који их је створио.

11. Ако бисмо се на крају вратили на констатацију П. Шимуновића да „*letimičan pregled naših prezimena omogućuje uočiti četiri temeljne skupine: čiji si, kakav si, otkud si i što si*“ (Šimunović 1985: 21), може се закључити да презимена *Евџиновић* и *Изрековић* недвосмислено припадају скупу која показују „какав си“.

ИЗВОРИ

- Андрић, Иво (1977): *Омерџаша Лаићас*, Просвета и др., Београд.
Влајковић, Светозар (2006), *Марко & Муса. Вечњија комедија*, у: *Савремена српска грама*, приредио Момчило Ковачевић, Удружење драмских писаца Србије, Београд.
Lalić, Mihailo (1982): *Dokle gora zazeleni. Treća sveska memoara i dnevnika Peja Grujovića*, Nolit, Beograd.

ЛИТЕРАТУРА

- Kristal, Dejvid (1988): *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Nolit, Beograd.
Kristal, Dejvid (1996): *Kembrička enciklopedija jezika*, Nolit, Beograd.
Maretić, T. (1886): „O narodnim imenima i prezimenima u Hrvata i Srba“, *Rad JAZU*, knj. LXXXI, Razredi filologičko-historički i filosofičko-juridički, knj. XIV, str. 81–146.
Mozaik znanja, *Srpskohrvatski jezik*, Interpres, Beograd 1972.
Šimunović, Petar (1985): *Naša prezimena: porijeklo – značenje – rasprostranjenost*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb.
Škaljić, Abdulah (1973): *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*, Svjetlost, Sarajevo.

Vidan Nikolić

ON MOTIVATION OF SURNAMES EVETOVIC AND IZREKOVIC IN LITERARY ONOMASTICS

Summary: The paper studies motivation of two surnames in literary onomastics: (1) *Evetovic* in the novel *Omer Pasha Latas* by Ivo Andric, and (2) *Izrekovic* in the novel *Until Wood Becomes Green* by Mihajlo Lalic. The root of the surname *Evetovic* is the confirmation word (the Turkish word *evet* – „yes; I agree“) from which nomina agentis was obtained *evet-efendija* (*effendi* – occupation in the Turkish palace: the man who confirms everything the sultan says). The root of the surname *Izrekovic* is the verb *izreci se* („to say accidentally something that should not have been said“).

ЧУДЕСНО ЦАРСТВО БРАНКА ЋОПИЋА

Апстракт: Бранко Ћопић је био и остао омиљени српски дјечији писац. У овом раду се разматра његов однос према жанровима и мотивима из народне књижевности кроз компаративну анализу са његовом првом збирком прича за дјецу *У царству лејширова и медведа*.

Кључне ријечи: Бранко Ћопић, прича о животињама, басна, бајка, приповјетка

Бранко Ћопић је за живота стекао епитет најомиљенијег, тада југословенског, дјечјег писца. Истина, ова тврдња и није резултат неког озбиљног и опсежног истраживања јавног мњења, али се никада није ни нашао неко да је оспори, јер је Ћопић био омиљен и код дјеце, али и код оних који су се бавили или се и данас баве феноменом књижевности за дјецу. Веома је тешко досљедно подвући границу између његових дјела за дјецу и оних која то нису. Свакојачко ишчитавано и иначе највише тумачено Ћопићево дјело *Башића сљезове боје* у најмању је руку *на међи*, ако има потребе да се она ствара унутар Бранковог књижевног корпуса. Управо је *Башића сљезове боје* и најчешће и најподробније анализирано Ћопићево дјело. Као да је о Ћопићевом стваралаштву највише говорила његова популарност код читалаца, па су се *компешенијни читаоци* почели оглашавати тек када је аутор замукнуо.

Отуда и не чуди што је прва Ћопићева збирка прича за дјецу тако дуго остала подаље од *недреманој кријичарској ока*. Наиме, 1939. године, у којој је добио Ракићеву награду, у издању Геце Кона је у Београду објављена књига *У царству лејширова и медвједа*, прва збирка дјечијих прича Бранка Ћопића. Истина, неријетко су се критичари освртали на ову збирку, о њој постоји и која ријеч у историјама дјечје књижевности, али не постоји права свеобухватна анализа овог веома значајног дјела за српску књижевност намијењену најмлађима. Тихомир Петровић апострофира њен значај за српску књижевност за дјецу сматарајући да она *зауставља њену гејрагацију и преусмјерава је у делотворном правцу*¹. Њену револуционарну улогу примјећују и Мурис Идризовић: *У овој књизи се инаугурише нов однос дјететика према стварности и темељи поетика на новим исходницима*². Овај суд нам је зна-

¹ Т. Петровић, *Историја српске књижевности за децу*, Врање, 2001, стр. 246.

² М. Идризовић, Д. Јекнић, *Књижевност за дјецу у Југославији*, Сарајево, 1989, стр. 35.

чајан као примјер уопштености и неаргументованости оцјена о овој књизи. Претходни исказ, наиме, захтијева подробну анализу самих текстова, која је у случају ове књиге увијек била у сјени оваквих и сличних позитивних оцјена цјелокупне збирке. Управо је то повод да се покуша освијетлити, ако не и расвијетлити, бар једна димензија која ову збирку приповиједака чини, за оно вријеме тако иновативном, а у данашњем времену савременом и тако значајном за српску књижевност за дјецу.

У 27 кратких прича двадесетпетогодишњи студент филозофије заправо је исцртао обресе свог потоњег стваралаштва за дјецу. Тешко да му је то била намјера, али када се посматра као дио Топићевог опуса књижевности за дјецу збирка *У царстџу леишчирова и медеведа* дјелује као увод, својеврсна експозиција, којом смо упознати са његовим главним јунацима и њиховим особинама: *мачак Тоша и њас Жућа зајочеће своју истџорију у овој књизи, њоја-вљиваће се неколико њиша у њој и живеће у каснијим њишчевим остџварењима све до скорих дана, увек везани за нове анејдоше које ће изазиваиши смех и разведравати лица малих чиишалаца*³.

Основни предмет овог рада је однос аутора према фолклорним елементима које користи у својим причама. На први поглед је очигледна сличност са два књижевна жанра усмене књижевности, причом о животињама и басном, али се свакако не може заобићи јасна релација између појединих прича и народних бајки. Топић не ствара своје приче подражавајући у потпуности ни једну од ових форми, него их вјешто користи, разрађује, али и разграђује. Мјесто књижевности за дјецу тешко је одредити унутар националне или књижевности уопште, али је то још теже учинити у оквиру народне књижевности. Заправо се тек може говорити о елементима дјечије књижевности у појединим родовима или дјелима усмене књижевности. Дјеца су била легитимни слушаоци пјевања и причања унутар патријархалне заједнице и несумњиво веома важни рецептори и чувари народног блага. Ако и није постојао специјални репертоар за дјечју публику, несумњиво је да је доживљај умјетничког дјела био специфичан у односу на онај који је имала одрасла публика. Елементи дјечије књижевности унутар корпуса усмене књижевности преваходно су зависили од малих слушалаца и њиховог специфичног доживљаја који је изазивало слушање неког умјетничког садржаја. Она су унутар неког артефакта извлачила те специфичне елементе блиске степену њиховог интелектуалног и духовног развоја. Дјеца су, заправо, прије свега потенцијални *ијевачи* за нове генерације слушалаца. Као један од њих, Топић је веома успјешно управо те елементе користио у стварању својих прича.

Свијет флоре и фауне одувјек је био интересантан, али и интригантан човјеку, нарочито човјеку са села, као потка за умјетничко стварање.⁴ Човјек је настојао да тај свијет себи приближи, очовјечи и да на тај начин оголи и

³ С. Ж. Марковић, *Жеље и стџварностџ у Топићевим дјелима за дјецу*, у књизи: *Кришчари о Бранку Топићу*, Сарајево, 1971, стр. 55.

⁴ В. Матић, *Народно стџваралаштво и фанџиасџика*, у зборнику *Српска фантастика*, САНУ, Београд, стр. 86.

раскринка свијет који је сам створио. С друге стране дијете без задње намјере настоји да себе приближи том свијету. Стога и не чуди што један дјечак са села у отуђености великог града пише ове приче са неопходном временском и просторном дистанцом од завичаја и причања народних прича са сличном тематиком. Један број прича из ове збирке аналоган је причама о животињама. У класичној форми ове усмене књижевне врсте и Ћопићеви јунаци путују свијетом (*Цврчак итражи сунце*), иду у хајдуке (*Мачак отишао у хајдуке*) или се удружују у борби против разбојника (*Три група и разбојник*). У причи о животињама анимални свијет није рефлексција људског. Таква представа одговара и Ћопићу у његовој визији чудесног свијета у ком су животиње, биљке, неживе ствари и људи потпуно равноправни, јер су заправо равноправни у свијести његове публике. Свијет ове збирке је чудесни свијет, у одређењу Роже Кајоа, у ком је чудесно из стварног свијета нормално и очекивано, односно *узајамно се ипрожимају без икаквих ишешкоћа или конфликта*. То је могуће јер дјеца заправо не познају и не праве разлику између стварног и свијета маште. Они та два свијета много лакше и безболније мијешају што омогућава Ћопићу да се разигра и да кроз неизбјежни хумор дјечи приближи своје јунаке. *Ћопић што чини иреносећи у животињски свијет извесне искључиво људске особине и моћности... изазивајући хумористичну конфликтност*⁵.

Најизразитији примјер приче са израженим хумористичким елементима управо је *Мачак отишао у хајдуке*. Мачак Тошо, чијим ће забавним доживљајима Ћопић касније посветити цијелу приповједну руковет, оквирно је представљен у стандардном обрасцу приче о животињама. Незадовољан својим статусом у млину и односом млинара према њему он одлучује отићи у хајдуке. Ћопић већ у уводном дијелу разбија традиционалну схему уводећи елементе комике у односу мачка и човјека:

– *Деда-Тришо, јави се мачак иосан и лен, деда-Тришо, чујеш, улови ми једној миша.*

Ћопић у двије ријечи – *иосан и лен* – врло јасно слика једног типичног сеоског мачка, без икаквих рефлексја на митску или симболичку представу ове животиње у традицији. За разлику од класичне приче о животињама у којима животиње бјеже од људи, мачак Тошо одлази из обијести зато што му вјерни друг на његов захтјев да му испече погачу одговара: *Нећу ни шо*. Дакле, Ћопић већ на почетку даје до знања да мачак Тошо заправо представља једну врсту људи који желе *хљеба иреко иоаче*. Експерименталну или наивну хајдучију, која је потоњи романсијерски мотив, Бранко Ћопић користи да прикаже несклад између дјечије, у овом случају мајке маште, развијене првенствено кроз народну пјесму и стварност. Тај несклад је постигнут управо комичним сликама којима се појачава и потврђује почетна пишчева замисао. Мачак Тошо постаје члан хајдучке дружине коју напушта већ у првом пљачкашком окршају. Његово хајдуковање резултирало је значајном животном школом, која га је поставила на његово право мјесто. Мада писац на то-

⁵ Н. Вуковић, *Иза ираница моћности*, Научна књига, Београд, 1979, стр. 63.

ме не инсистира, ова прича нуди имплицитну поуку малим читаоцима. Дјеца се лако саживљавају са животињама, доживљавајући их као своје пријатеље и вршњаке. Отуда се у свим особинама мачка Тоше није тешко пронаћи лијеним, али авантурама склоним дјечацима.

Прича којом се отвара ова збирка, *Три груја и разбојник*, садржи више елемената традиционалне приче о животињама. Она уистину има донекле препознатљиво бајколик почетак: *У њећини, усред једне велике шуме, живео њустинњак, човек мудар и њако сѝар да сѝаријеѝ човека није било у чѝѝавој околини*. Овакав јунак умјесто три сина има три животињска пријатеља, који заправо постају главни актери приче. Пас, ован и јарац удружују се у борби против разбојника и у њој свако користи своје природне атрибуте на које експлицитно указују и њихова имена, Шаров, Грувало и Пењало. Њопић се у овој причи заиста најчвршће држао оквира приче о животињама.

Прича *Цврчак ѝражи сунце* заснована је на мотиву путовања свијетом, познатом у овом жанру усмене књижевности, али са знатно унеобиченом главном идејом. Цврчак, у овој причи приказан као својеврсни хроничар љета у шуми, првог јесењег јутра не угледа своје вољено сунце. Њопићев цврчак није није безбрижни веселац из басне, него несхваћени умјетник чиме се доказује раније апострофирано помицање унутар традиционалног обрасца. Њопић своје јунаке приказује налик дјецѝ, али и примитивном човјеку који је вјеровао у антропоморфну стварност и није разумијевао стварни поредак ствари у космосу. Сви које је цврчак питао шта се десило сунцу давали су друкчије одговоре, који личе на народна вјеровања – *заисѝѝа ѝа је некуд несѝѝало, оѝѝишло је некуд врло далеко, сѝѝава неѝде за бреѝом*. Цврчак, несхваћен од других становника шуме, одлази у узалудну потрагу која се трагично завршава првог леденог јутра, али писац не дозвољава да она изгледа узалудно, дајући цијелој акцији смисао завршном реченицом:

И најзад, завршивши ѝесму и ѝадајући на земљу, цврчак још ѝосљедњи ѝуѝѝ угледа у свом срцу своје вољено изгубљено сунце и блажен ѝоѝѝону у на ручју беле смрѝѝи.

И у овој причи поента је садржана у аутопоетичкој реченици на почетку приче: *Та када су ѝесници слушали мишеве*. Посматрајући причу из овог угла схватамо да је њена основна идеја добро знана општепјесничка опсесија потраге за савршенством, која заиста мишевима сваке врсте из њиховог угла изгледа узалудном. На овом примјеру се јасно види колико је заправо немогуће било коју од приповједака из ове збирке посматрати искључиво у односу на један жанр усмене књижевности.

Басна је продукт прве корелације у којој човјек најчешће анимални свијет кроз алегорѝјске слике користи да се обрачуна са друштвеном заједницом коју је сам створио. Њопић нема намјеру за такву врсту сукоба са друштвом, па стога његове приче најмање наликују на басне. Овдје до изражаја долази дјечак Бранко, слушалац народних прича. Мада се нерѝјетко или готово стално као главна одлика басне као жанра дјечије књижевности истиче њена педагошка функција, Њопић показује да се басна може испричати и друкчије и без неизоставне завршне поуке. Њопићеве баснолике приче показују

да у басни има много интересантних ствари изван моралне поучности. Као да је Ћопић из народне басне преузео оне елементе који су фундаментално битни за тај књижевни род и на тим поетским начелима начинио једноставне и забавне приче прилагођене дјечијим интересовањима, а не оне што одрасли сматрају значајним и добрим за најмлађе. Ако је Доситеј басну, односно њену поуку, користио као потку за своја просвјетитељска филозофирања, Ћопић је као његов антипод овај жанр усмене књижевности лишио те димензије, сачувавши њен изворни умјетнички домет као што примјећује Н. Вуковић: *Ни једној моменџи у њричању се не осећа „џрси“ џисца ниџи њеџова „мудра“ реч, а џи је оно џиџо је, у односу на осџала слична дела, у овој књизи највредније*⁶.

Ликови Ћопићевих причања су ликови животиња из традиционалне басне и он се вјешто служи тим материјалом као што је случај у причи *Медвед и крушка*. То је добро знани јунак басни, тупав и прождрљив, тром у ходу и у мисли. Он је један од становника Грмеч-планине који је свој устаљени живот хтио промијенити нападом на стадо оваца. Његов панични бијег испред бијесних сељана постао је главна тема шумским животињама, мањим и слабијим од њега, као што свака недаћа људска постаје омиљена тема лошијим од главног актера приче. Ту су се, наравно, нашле и брбљиве свраке да причу прошире и на оне који нису имали прилику да уживо присуствују Гунђаловој срамоти. Протјеран и посрамљен Гунђало утјеху и спас проналази у крушци на крају планине. Поштујући познати код у који је прича постављена, медвјед је непромишљен и груб и зато уништава стабло које му омогућава опстанак. Враћа јој се болестан, када му доктор лисац њене плодове препоручује као једини лијек. Гунђалова ранија осиноост и глупост сада му се враћа, јер крушкина смрт значи и немогућност његовог изљечења. Он плаћа казну за почињени гријех и до тог тренутка прича је у потпуности сагласна са схемом класичне басне.

И ту долази до ауторске интервенције која оплемењује басновитост овог текста. Прича која наликује басни завршава се потпуно атипично за ову књижевну врсту, медвјед на мјесечини плаче за умирућом крушком, он се промијенио, његово се срце размекшало, што је могуће, јер је он јунак ове приче, а не топос који се користи увијек када треба приказати одређене људске слабости. Тиме се потврђује да су Ћопићеви животињски јунаци комплексни ликови, што је дијаметрално супротно представама које имају у баснама, што је посљедица, како је то примјетио Н. Вуковић, тога да се *Ћопић не задовољава џравoliniјским шемаџизмом басне. Њеџови ликови су комџлексни*⁷.

Деконструкција басне још боље се очитује у причи *Сунчев џевач*. У њој је кориштен мотив чувене Лафонтенове басне и цврчак се чак и понаша по устаљеном обрасцу. Различит је опет крај. У овој причи сунце се поново рађа, цврчак пјева у његову славу и збуњује чак и мрава који не зна *куд беџаше џошао*. То је могуће у Ћопићевој поставци ствари по којој је цврчак, како смо

⁶ Исто.

⁷ Н. Вуковић, н. дјело, стр. 139.

видјели у ранијем примјеру, приказан као умјетник, стваралац. У овој причи цврчкуву пјесму само на тренутак је прекинуо родни љетни пљусак, писац није и нема намјеру да подражава познати му предложак. Он, без намјере да поучи, пише једну причу у славу пјевања и пјесме и животне радости.

Ово потврђује да Ћопић у причама за дјецу користи елементе усмене басне, али од њих ствара једну потпуно независну причу, али и посебан књижевни род. Он из народних басни узима мотив и ликове на основу чега ствара топле приче са којима се дјеца могу лако саживјети. Он се попут њих наивно и невинно приближава том свијету и пројцира га у сопственој машти на начин да се из приче не треба тражити нека извањска поука, јер све што је причом хтјело да се каже дјеца су доживјела читајући је. Ћопић фаунални и флорални свијет из баснолико-алегоријског претаче у симболично значење чиме се укида потреба за наравоученијем.

Ново Вуковић каже да је у овој збирци *Ћопић створио један бајковити свијет близак гјечикој њерцејцији*⁸. Под појмом бајковити он свакако није мислио на жанр, него на знатно шири појам под којим се подразумева управо сагласје чудесног и стварног без елемената фантастичног које има првенствену функцију да наруши или чак уништи постојећу равнотежу. У овом случају се чудесно посматра као категорија чији је превасходни циљ да унеобичи стварност, са циљем стварања једног посебног свијета књижевног дјела чији су интегрални дио та чудесна дешавања и ликови. Ликови *Царсџива медвједа и лејширова* су и Стари друм, Велики дим и ветрови Ноћник, Велики ветар, Јутарњи поветарац. Они су легитимни дио стварности у којој не постоје границе могућег, које ниједна литература не би ни смјела познавати. Они сачињавају тај бајковити, нестварни слој ове збирке.

У том свјетлу треба посматрати и уметање легендарних причања у поједине приче. У *Јесењим разјеворима* стари храст препричава славу легенду о цару са драгим каменом на челу, Сулејману величанственом, коју је носио из свог дјетињства. О давно прошлим временима њиви ће елегично приповиједати стари друм. Расвјетљава нам на тај начин аутор традицију причања којој је и сам припадао као слушалац. И он је слушао причање и пјевање старијих о давно прошлим временима и у њима проналазио теме за своје снове и маштарије које је пред јавност изнио у овој књизи.

Неизоставно се мора поменути још један веома битан тематски круг у овој збирци, а који је у најближој вези са традицијом причања и маштања. Неколико прича засновано је на лагаријама, надлагивању главних јунака. Сам Ћопић је говорио о постојању традиције причања таквих прича у његовом крају. У овом случају он је ту улогу дао својим јунацима из животињског свијета – храбрим зечевима *Дујо ухо* и *Крајки реј* у Хвалисавцима и шаљивом Жући у *Жући и рачуници*. Жућа заједно са старим храстом и старим друмом представља ту сорту забавних причалица наличних Симеуну Ђаку, каквим је обиловало Ћопићево дјетињство и који су били његова прва литература.

⁸ Исто.

У својој првој збирци дјечијих прича *У царствију лејширова и медведа* Бранко Ћопић је исцртао својеврсну мапу по којој ће се касније кретати и сусретати његове приче и пјесме за дјецу, али и њихови јунаци у сталној потрази за дјечијим осмијехом. Стварајући један бајколики свијет на темељима традиционалних жанрова српске усмене књижевности, аутор је посезао за устаљеним обрасцима и схематизованим поступцима, увијек их надограђујући сопственом поетском имагинацијом. Ћопић је простор свог дјетињства исцртао кроз карактеристичне ликове животиња и неживих ствари, успоставивши са њима близак и пријатељски однос какав успостављају дјеца која живе и одрастају на селу. Животиње су онакве каквим их види човјек у планинском селу и каквим их је живећи поред њих у својим старим причама представио. Бранко Ћопић је у збирку прича преточио своја слушалачка и животна искуства, преламајући их вјешто кроз призму дјечијег духа, користећи и стављајући у први план оно што је интересантно тој читалачкој публици.

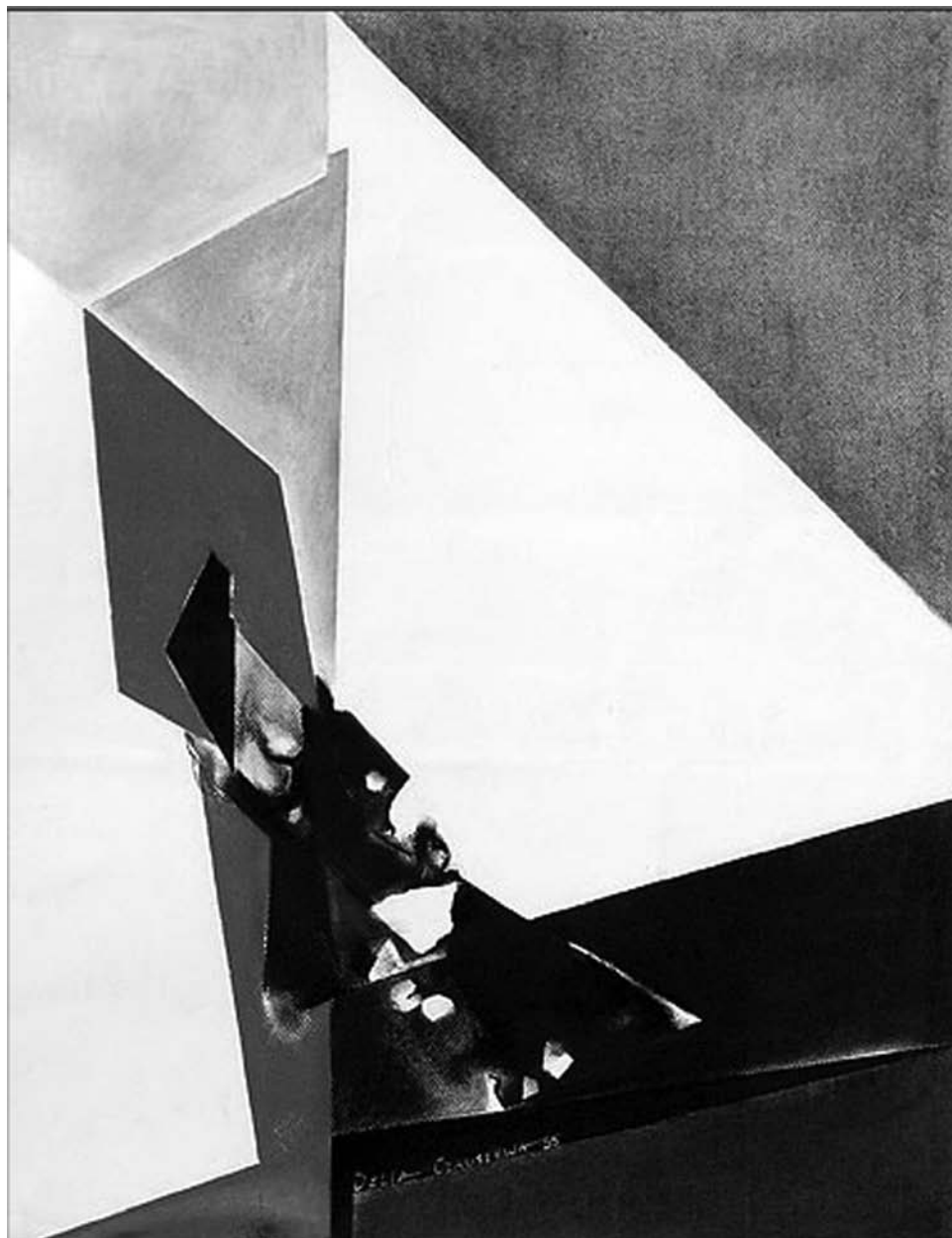
ЛИТЕРАТУРА

- Т. Петровић, *Историја српске књижевности за децу*, Врање, 2001.
М. Идризовић, Д. Јекнић, *Књижевности за децу у Југославији*, Сарајево, 1989.
С. Ж. Марковић, *Кришчари о Бранку Ћопићу*, Сарајево, 1971.
В. Матић, *Народно стваралаштво и фантастика*, у зборнику Српска фантастика, САНУ, Београд.
Н. Вуковић, *Иза граница мојуће*, Научна књига, Београд, 1979.

Sasa Knezevic

MAGICAL KINGDOM OF BRANKO COPIC

Summary: Branko Copic was and still is a popular Serbian children's literature writer. The paper studies his attitude to genres and motives from folk literature through comparative analysis in relation to his first collection of stories for children *In the Kingdom of Butterflies and Bears*.

ПОЕЗИЈА ЕЗРЕ ПАУНДА У ПРЕВОДИМА МИЛОВАНА ДАНОЈЛИЋА

Апстракт: У раду се анализирају и критички вреднују Данојлићеви преводи поезије Езре Паунда на српски језик. Паундово песничко дело носи све одлике модернизма, од комплексности, згуснутог и прецизног песничког језика, префињене техничке инвенције, проширене форме, до ритма говорног језика и честе употребе цитата и алузија. Циљ рада је да покаже како Данојлић као песник-преводац својом особеном поетиком превођења трансформише Паундову поезију у поетске преводе који се квалитетом приближавају аутентичном поетском делу.

Кључне речи: поетски превод, поетски језик, поетски стил, песник-преводац, стваралачки превод.

УМЕСТО УВОДА

У краткој личној исповести насловљеној *Дружење са Паундом*¹, написаној 2007. године у Поатјеу, Француска, Милован Данојлић се присећа свог рада на превођењу дела Езре Паунда:

„За Паундово дело почео сам се занимати крајем шездесетих. Привукла ме је, најпре, жестока и луцидна есејистика овог пустолова западне Модерне, његова бунтовничка нарав, обузетост кинеском, провансалском и италијанском поезијом, његова бескућничка, избегличка судбина. И у свету, и код нас, он је важио за политички сумњиву личност, због веза са Мусолинијевим фашизмом, а ја сам према писцима-политичким грешницима, свеједно да ли су их оптуживали за лево или десно скретање, одувек осећао симпатије. Тако сам, почетком седамдесетих, предложио мом добром другу Александру Тишми, уреднику у Матици српској, да сачиним и преведем један избор из Паундове есејистике, на шта ми је он рекао: „Врло радо, под условом да Оскар Давичо напише препоруку, иначе не смем.“ Давичо је уживао поверење код партијских и државних врхова. „Ког ти је ђавола те упорно пропагираш све те мрачњаке и фашисте, као што су Клодел и Паунд?“, рекао ми је, пријатељ-

¹ Исповест је стигла као прилог у писму датираном 3. септембра 2007. године, а на нашу молбу великом писцу и истакнутом преводиоцу да осветли свој рад на превођењу Паундових дела, као и време и друштвену климу у којој су ти преводи објављивани.

ски и забринуто. Прелистао је књигу Паундових огледа, на енглеском, и већ сутрадан ми је уручио топлу, чак зналачку и проницљиву рецензију. „После овога“, рекао ми је Тишма, „можемо објавити и Сабрана Паундова дела.“ Давичо ме је, касније, јавно нападао због „назадних схватања“, па је као пример за то наводио и моје превођење Паунда, заборавивши да ми је, у једном часу, и сам помогао у вршењу разбијачких активности. У том часу он је био прави песник, а оно после није важно. Његова се рецензија свакако чува у Матици српској.

Превођење Паундових стихова био је изазов друге врсте. Обрео сам се у дунгли алузија, референција, цитата, имена, одјека из историје и митологије многих народа, аналогија и случајних асоцијација из лектире и личног искуства. Имао сам добру помоћну литературу, радове професора са америчких универзитета, без којих бих се, на многим местима, тешко снашао. Јосиф Бродски ми је из Њујорка послао једну исцрпну књигу коментара CANTOS, са писмом у коме ме је сажаљевао. Пошто се и сам бавио превођењем поезије, знао је да је Паунд крупан залогај, а за његово дело није нарочито марио.

Преводио сам готово искључиво писце који су ме веома занимали, од којих сам се учио мишљењу и писању. Од Паунда се имало шта научити. Писац треба да иде својим путем не обазирјући се на неразумевање средине и епохе, његова је главна порука и поука. Дружење с њим чувам као необичну и плодородну успомену.“

ПАУНДОВО ПЕСНИЧКО ДЕЛО

Данојлић², песник-преводицац, говори о Паунду песнику, али и о Паунду преводиоцу, књижевном критичару и теоретичару, оснивачу песничких школа и књижевних часописа, ангажованом критичару материјалистичког друштва, ерудити и трагачу за новим поетским формама, чију је поезију и есејистику преводио и којом се напајао у сопственом књижевном стварању. И са поносом истиче да је од њега учио и да му дугује. Да је жив, Паунд би вероватно узвратио сличном захвалношћу песнику-преводиоцу чији су преводи знатно допринели рецепцији његових дела на српскохрватском говорном подручју.

Езри Паунду³ припада централно место у англоамеричкој модернистичкој поезији као једном од главних утемељивача модернизма. Почео је да пи-

² Милован Данојлић (рођен 1937. године у Ивановцима, Србија) један је од наистакнутијих савремених српских књижевника - песник, прозни писац, преводац, есејиста - кога првенствено препознајемо по особеном језику и стилу.

³ Езра Паунд (Ezra Loomis Pound), „отац модернизма“ рођен је 1885. године у Хејлију, држава Ајдахо, у централној Америци, студирао је романску филологију на Пенсилванијском универзитету, где је и магистрирао компаративну књижевност, и започео докторске студије из шпанске књижевности, због којих је дошао у Европу и у њој остао бавећи се писањем поезије и књижевне критике; умро је у Венецији 1972. године, оставивши веома обимно књижевно дело, које и данас привлачи пажњу читалаца и књижевних критичара и историчара.

ше и објављује поезију још почетком 20. века и није престајао до своје смрти 1972. године. Иако пореклом из Сједињених Држава, где је магистрирао на романској књижевности, највећи део живота провео је у Европи – Великој Британији, Француској и Италији, где је неуморно писао, преводио и предавао. Био је ерудита, познавалац старих цивилизација (латинске, грчке, старо-француске, провансалске, италијанске, класичне кинеске), и веровао је у ширу књижевну традицију од националне књижевности: сва светска књижевност је за њега представљала јединствено естетско наслеђе, које је модерни песник требало да апсорбује и обнови („Make it new!“)⁴. Своју поезију, другачију од оне коју су писали његови претходници и савременици (осим других модерниста његовог доба, као што је Т. С. Елиот, на које је извршио значајан утицај), почео је да објављује по доласку у Лондон 1908. године. Био је под великим утицајем француских симболиста, оснивач и теоретичар имајизма, вортицизма и, најзад, модернизма у књижевности.

Паундово песничко дело илуструје песникову непрекидну тежњу ка техничком усавршавању стиха, згуснутом и прецизном песничком језику, синтези садржаја и форме песме. Оно носи све печате модернизма, од комплексности, префињене техничке инвенције, проширене форме, до ритма говорног језика. Трагајући за сопственим аутентичним песничким изразом, Паунд је своје слободне преводе поезије која га је инспирисала сматрао својим оригиналним поетским делима. Цитати и алузије саставни су део његовог рада на усавршавању поетског исказа, али и израз његове тежње ка елитизму.

У току свог живота, Паунд је објавио укупно 28 књига поезије (рачунајући и поновљена издања неких збирки поезије), и то следећим редоследом: *A Lume Spento* (1908, Венеција), *A Quinzaine for this Yule* (1908.), *Personae* (1909, Лондон; поновљена издања 1913, 1926.), *Exultations* (1909, Лондон), *Provenca* (1910, Бостон; изабране песме), *Canzoni* (1911, Лондон), *The Sonnets and Ballate of Guido Cavalcanti* (1912.), *Rispostes* (1912, Лондон; исто издање у Бостону 1913. и поновљено у Лондону 1915.), *Personae and Exultations* (1913.), *Cathay* (1915.), *Lustra* (1916, Лондон; исто издање у Њујорку 1917.), *Quia Pauper Amavi* (1919.), *Hugh Selwyn Mauberley* (1920.), *Umbra* (1920, збирка поезије објављене у претходним издањима), *Poems: 1918 – 1921* (1921.), *Personae: The Collected Poems* (1926.), *Selected Poems* (1928, Лондон; исто издање у Њујорку 1949, 1957. и 1959.), *Homage to Sextus Propertius* (1934, поновљено издање поеме објављене најпре у књизи *Quia Pauper Amavi*), *The Collected Shorter Poems* (1968, поновљено издање 1971.), *Collected Early Poems* (1976.).

Пошто су *Певања (Cantos)* објављивана у деловима, односно посебним целинама које су имале своје називе, било је укупно 17 издања, од којих су нека поновљена у збиркама. Штампана су следећим редоследом: *Three Cantos* (1917. у часопису *Poetry: A Magazine of Verse*, издања за јун, јул и август и у збирци *Lustra*, Њујорк), *Malatesta Cantos* (1923, у Елиотовом часопису *The Cri-*

⁴ Савић, В. (2003): *Езра Паунд и модернизам у енглеској и америчкој поезији*. У: *Зборник радова бр. 7*, Учитељски факултет у Јагодини, Јагодина, стр. 213.

terion), *A Draft of XVI Cantos* (1925, Лондон), *Cantos XVII-XXVIII* (1928.), *A Draft of XXX Cantos* (1933, Лондон), *Eleven New Cantos, XXXI – XLI* (1934, Њу-јорк), *The Fifth Decad of Cantos* (1937.), *Cantos LI-LXXI* (1940.), *The Pisan Cantos LXXI – LXXXV* (1948.), *The Cantos of Ezra Pound* (1948, објављено укупно 85 певања), *Cantos* (1954.), *Section: Rock Drill* (1955, певања од 85. до 95.), *Thrones* (1959, певања од 96. до 109.), *The Cantos of Ezra Pound* (1960, Лондон), *Selected Cantos* (1967.), *Drafts and Fragments of Cantos CX-CXVII* (1969.), *The Cantos* (1970-1972.).

Поред песничког, значајан је и Паундов есејистички рад, али он није предмет нашег интересовања у овом раду. Треба, ипак, нагласити да је целокупним својим књижевним стваралаштвом Паунд извршио велики утицај на песнике свога доба, како оригиналним верзијама на енглеском језику, тако и путем превода. За успеле преводе на српскохрватски може се одати признање малом броју преводаца⁵, међу којима се преводи Милована Данојлића издвајају својим квалитетом и приближавају оригиналним поетским остварењима.

ДАНОЈЛИЋ – ПЕСНИК-ПРЕВОДИЛАЦ ОСОБЕНЕ ПОЕТИКЕ ПРЕВОЂЕЊА

Данојлић припада малој групи песника који су се веома успешно бавили превођењем поезије модернизма и један је од ретких преводаца који у својим преводима Паундове поезије „пружа уочиште генију“. Он се усуђује да користи стваралачку слободу и да на њој гради свој преводачки метод. Та слобода никако не значи импровизацију, већ темељно читање и анализирање оригинала и изналагање правих еквивалената, уз давање предности суштинском⁶. У процесу је очигледно његово велико знање и префињен укус, како у погледу оба језика – оригинала и превода – тако и версификације и поетског језика уопште. Данојлић познаје и Паундов живот и стваралаштво веома детаљно, о томе и пише у предговору књиге својих превода Паундове поезије, под насловом *Воља за њесмом*⁷, има увид у све његове стваралачке фазе, области интересовања, поетска и друга убеђења (па и економска и политичка), он разуме Паунда песника, преводиоца, књижевног теоретичара. Детаљно проучава све Паундове алузије и симболе које песник обилато користи

⁵ У Хрватској су то Иван Сламниг, Антун Шољан, Томислав Ладан и Томислав Сабљак, који су први преводили Паундову поезију на ширем српскохрватском језичком подручју, у Србији, поред Милована Данојлића, преводили су је Драгослав Андрић, Бранка и Иван Лалић и Мирко Магарашевић, и у Босни и Херцеговини преводио је Хамдија Демировић.

⁶ Колико је и у примени слободе при превођењу поезије потребно имати меру Данојлић самокритички признаје у есеју *Како сам њреводио Бодлера*, писаном 2003. године: „Прегледајући, у септембру 2002, неке од тих, давних препева, приметио сам да је моје схватање права и слобода, што сам их као преводац узимао, било прешироко и доста неодговорно. У младости сам, изгледа, мислио да се са туђом песмом може поступати као са сопственом. Превелико истицање себе, поготово својих лоших особина, претвара превод у чудну мешавину креације и ре-креације, у бастардну, сувишну творевину.“ (Данојлић, 2007: 470)

⁷ Данојлић, М: „Воља за песмом“ у *Езра Паунг: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 9–55.

у својој поезији и не устеже се да призна да неке од њих не успева да протумачи или се двоуми у вези са значењем.

Уверење да преводиоци који су истовремено и истакнути песници у својим преводима неизоставно изражавају и себе и своје поетске светове (Бертолино, 1981:170), потврђује и сам Данојлић у есеју *Песник као преводилац* (Данојлић, 1981:243–278). У одељку *Способности давања*, Данојлић се залаже за стваралачки превод у коме има и самог песника-преводиоца, а у есеју *Реч уз преводјење Бодлера* објашњава: „Предајући се, страсно и без остатка, другоме, песник-преводац, и када би желео, не може одустати од себе ... Бојим се да мој Бродски, мој Јејтс, мој Клодел и мој Бодлер, имају много више заједничких стилских врлина него што би их и најпроницљивији професор упоредне књижевности пронашао кад би их читао на руском, енглеском и француском језику!“ (Данојлић, 2007:469). Удаљавање од текста изворника и активирање елемената сопственог стила постаје неопходно у преводјењу стихова због тешкоћа које стварају закони еуритмије и еуфоније и разлике у прозодијским системима и песничкој традицији језика оригинала и језика превода (Сибиновић, 1979:129).

Резултат таквог приступа преводјењу поезије јесте песма која пева – очуване мелодије и риме. Свестан да је изневеравање неумитно и стога оправдано, Данојлић одлучује да, када мора, изневери поруку и преиначи слику, али очува мелодију. И у томе следи Паунда и његову теорију о три гласа поезије: *лојојеји*, односно мисаоном нивоу, који је преводив, *фанојјеји*, систему слика, које се најчешће могу пренети и *мелојјеји*, звуку као саставном делу значења, који је најтеже пренети преводјењем, али којем је сам Паунд у својим преводима давао предност. Данојлић за Паунда каже да је последњи велики представник тог схватања преводјења, према коме није неопходно ни познавати језик са кога се преводи.

Ипак, преведећи поезију, не само Паундову, већ и стихове Шекспира, Клодела, Хименеса, Јејтса, Арагона, Бродског и Бодлера⁸, Данојлић сам гради своју технику и стрпљиво је развија деценијама. О свом преводилачком искуству написао је више есеја, као што су *Песник као преводилац* (објављеном у књизи *Теорија и поетика преводјења*,⁹ 1981. године и у књизи *Песници*¹⁰, 2007. године) и *Реч уз преводјење Бодлера*¹¹ (објављеном у књизи *Песници*, 2007. године).

Изазови са којима се сваки преводилац сусреће налазе се у домену разлика у изражајним могућностима два језика, књижевној традицији и временској дистанци у односу на време када је дело настало.

⁸ У свом огледу *Реч уз преводјење Бодлера*, Данојлић каже да је дела ове групе од осам песника превео у протеклих тридесет година. (Данојлић, 2007: 467)

⁹ Данојлић, М.: *Песник као преводилац*. У: *Теорија и поетика преводјења*. 1981, Просвета, Београд, 1981, стр. 243–260

¹⁰ Данојлић, М.: *Песник као преводилац*. У: *Песници*. Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 451–466.

¹¹ Данојлић, М.: *Реч уз преводјење Бодлера*. У: *Песници*. Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 467–479.

„Певање по трагу туђег надахнућа“ за Данојлића представља „културни изазов првог реда“, односно проверу могућности нашег језика и доказивање да је способан да изрази оно што је настало на неком од „великих“ језика. Константиновић тврди да је много лакше преводити на језике који имају дугу песничку традицију (француски, шпански и португалски, на пример, на којима се поезија непрекидно пише већ осам векова) јер су у њима све риме испробане, лако их је направити, док српски поетски језик нема континуитет, веза са старом књижевношћу је прекинута, а нова траје тек век и по (Константиновић, 1981: 120). Ипак, снага нашег језика огледа се у лексичком богатству и слободи конструктивних облика. То преводиоцу даје велике могућности за песничка истраживања, али не гарантује успех. Схватајући ограничења српског поетског језика, Константиновић сматра да се основно правило да „треба преводити у истом оном стиху у коме је написан и оригинал“ (Константиновић, 1981: 133) може прекршити при превођењу на наш језик у случајевима када то није изводиво: јампски стих се стога често преводи нашим трохејским стихом, или се метар на други начин прилагођава нашој песничкој традицији.

Потпуно је, стога, разумљиво Данојлићево осећање када се први пут сретне са неком песмом на страном језику – она му се учини непреводивом (Данојлић, 2007: 475). Решење најчешће нађе у парафразирању, али не ма каквом препричавању, већ оном које се „мора уздићи до надахнутог преустројавања“¹². При томе су одступања неизбежна, каже Данојлић, па песник-преводиоцац, парадоксално, „тежећи највећој могућој, и немогућој, верности, непрестано почињава ситна издајства“¹³. О ‘остварљивом’ и ‘немогућем’ у превођењу поезије говори и Исидора Секулић и смело тврди: „Успешно, уметнички успешно довршен преводачки рад заправо је своје врсте оригинал.“¹⁴ Водећи рачуна о песми као целовитом уметничком делу, Данојлић поштује „хијерархију вредности изворног текста“ (Константиновић, 1981: 122) тако што, према сопственом објашњењу, стихове који му се чине „носећим“ даје што је верније могуће, понекад и дословно: „Одавно сам себи наметнуо правило: одступати од смисла у мање важним стиховима [...], а важне стихове чувати као светињу. То је, чини ми се, битан предуслов за колико-толико успешно превођење поезије: поседовање критичког чула, способности разликовања главног и споредног“ (Данојлић, 2007: 478).

КРИТИКА И ЕВАЛУАЦИЈА ПРЕВОДА ПОЕТСКИХ ДЕЛА

Може се говорити о три врсте критике превода поетских дела, од којих свака има своја ограничења, па се, стога, не може искључиво примени-

¹² Ибид, 476

¹³ Ибид, 477

¹⁴ Исидора Секулић је то изрекла шездесетих година прошлог века у својој расправи *Нема краја џеми о превођењу*. У: Сибиновић: „Сивараоци“ и „шеорейичари“ у: *Теорија и поетика превођења*. Просвета, Београд, 1981: 39.

ти, већ се све три морају комбиновати у процени превода: прва садржи само оцену превода као аутономног поетског остварења, друга се ограничава на критику изворника уз сажету оцену 'блискости' или 'удаљености' превода од оригинала, а трећа, која је и најчешћи вид критике поетских превода, задржава се на критичком оцењивању процеса превођења (Бертолино, 1981: 174–176).

Приступ критици превода поетског дела подразумева специфичну методологију коју ћемо применити у нашој анализи и евалуацији Данојлићевих превода Паундове поезије. Најпре, треба укључити како анализу изворника, тако и анализу превода као самосталног дела, уз осврт на процес превођења. Анализа изворника треба да послужи да се нагласе специфични проблеми и тешкоће за разумевање и превођење поетског дела на наш језик. Како је то првенствено задатак самог преводиоца, треба закључити колико га је он успешно обавио и тиме поставио основу за добар превод.

Затим, методу упоређивања појединих делова изворника и превода треба користити само као могућност да се истакну веома успели или неуспели преводи, уз истовремену процену како они утичу на утисак који постиже превод поетског дела у целини. Лингвистичка анализа има бројних ограничења и тек компарацијом анализе изворника и анализе самосталних поетских вредности превода може се дати коначна и заокружена оцена превода (Бертолино, 1981:176). Таква критика треба да укаже и на очуване поетске вредности у преводу који се доживљава као аутономно и аутентично поетско дело.

ПАУНДОВА ПОЕЗИЈА У ДАНОЈЛИЋЕВИМ ПРЕВОДИМА

А) Преводи у посебним издањима

Од 1952. године, када су објављени први преводи Паундових песама у периодици у Загребу, до наших дана, Паундова поезија се појављивала код нас у књижевним часописима, антологијама поезије и посебним издањима. Према нашим сазнањима, на ширем српскохрватском језичком подручју до данас су објављене само четири књиге са преводима Паундових песама: *Поезија*, објављена у Загребу 1967. године у преводу Антуна Шољана, *Cantos*, изашла у Сплиту 1969. године у преводу Томислава Ладана, *Езра Паунг: Песме*, објављена у Београду 1975. у преводу Милована Данојлића, и последња књига *Езра Паунг: Ране њесме*, објављена у Подгорици 1997. године у преводу Милана Ђорђевића.

Прва и једина књига Паундове поезије објављена у Србији на српском језику штампана је 1975. године под насловом *Езра Паунг: Песме*, а у преводу Милована Данојлића.¹⁵ Данојлић је за ову књигу изабрао и превео 32 Паундове песме и 19 певања из његовог епа *Cantos*, написао предговор под на-

¹⁵ *Езра Паунг: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975. (Библиотека Данас, 270 страна)

словом *Воља за њесмом*¹⁶, као и коментаре у *Најоменама*¹⁷. У предговору преводац каже: „Овај избор настојао је да обухвати најважније фазе Паундовог песништва: ране песме закључно са поемом *Хју Селвин Моберли*, затим *Пошћу Сексиу Пројерцију*, и један пресек кроз *Cantos*.“¹⁸ Превео је следеће песме: *Дрво*, *La Fraisine*, *Поврашак*, *Долазак раија: Акџеон, Силеј*, *De Aegyptu*, *Ноћна молишва*, *Франческа*, *Ballatetta*, *Erat hora*, *N. Y.*, *Порука i. Хаусмана*, *Лош пример*, *Пошкровање*, *Споразум*, *Налоi*, *Ише*, *Дориа*, *Coda*, *Осирво на језеру*, *Fratres minores*, *Три њесника*, *Monumentum aera, etc*, *Јон*, *мршва дују тогину гана*, *На сћаници њодземне железнице*, *Слика из Шарла Орлеанскоi*, *Цианин*, *Provincia deserta*, *Cantico del sole*, *Хју Селвин Моберли I – XII*, *Envoi*, *Пошћа Сексиу Пројерцију*, а из *Cantos*-а: *Canto I*, *Canto II*, *Canto III*, *Canto IV*, *Canto XII* (одломак), *Canto XIV*, *Canto XXX* (одломак), *Canto XXXI*, *Canto XLV*, *Canto XLVII* (одломак), *Canto XLIX*, *Canto LIII* (одломак), *Canto LXXIV*, *Canto LXXVI*, *Canto LXXXI*, *Canto LXXXIV*, *Canto XCIX* (одломак), *Canto CXV* (одломак), и *Canto CXVI*.

Захваљујући Данојлићу, у збирци су се многе Паундове песме по први пут појавиле на српском језику, док су већ превођене песме сада поново рођене. Преводац увек има на уму „савршен песнички превод“, како сам назива добар превод. Он увек, без изузетка, успева да уђе у „дух песме“, да пренесе поетска средства оригинала верзијом на српском језику, водећи рачуна о мелодији песме и њеном унутрашњем ритму, односно *мелојеји*, уз пажљив избор речи којима гради прецизне песничке слике, тј. *фанојеју*. Данојлићев превод не одузима од значења – *лојојеје* – на рачун форме, ни обратно. Он је свестан да код Паунда „ниједна реч није употребљена случајно“¹⁹, односно да је лексика прецизна и стилски издиференцирана, а да се поетска слика мора очувати. Преводац чува спољашњи ритам исказан римом када је то могуће, користи алитерацију и асонанцу само онда када његова лексичка решења не ремете смисаону структуру песме.

Тако у првој песми у књизи превода *Дрво (The Tree)*, која се састоји од дванаест слободних стихова неједнаке дужине (од 8 до 12 слогова), три пара суседних стихова римују се у изворнику на енглеском језику (4. и 5, 6. и 7, 10. и 11.): *old – wold, been – within, wood – understood*; преводац је не само задржао риму у истим паровима стихова (*џару – чесџару, свом – гом, шуме – ме*)²⁰, већ је и слика остала верна изворнику; такође, преводац прати и алитерацију оригинала (*been – brought, hearth – heart’s – home*) својим пажљивим избором речи (*ловоровом – луку, чину – чудесном, мноја – ме*)²¹. Алузије из изворника су очуване у преводу и посебно објашњене у *Најоменама*²², пружајући тако информације неопходне за разумевање песме као целине.

¹⁸ Ибид. стр. 55; спев је познат и као *Певања*, али Данојлић задржава Паундов назив.

¹⁹ Стојнић, Мила: *О превођењу књижевној шекспира*. стр. 100.

²⁰ *Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 59, стихови 4, 5, 6, 7, 10, 11.

²¹ Ибид. стр. 59, стихови 3, 5 и 9.

²² Ибид. стр. 219. Данојлић детаљно објашњава алузије у овој песми које су везане за преобраћење Дафне у лавор и за “богобожљиви остарели пар”, а узете су из Овидијевих *Метаморфоза*, Паундовог честог извора цитата и алузија.

Паундов приповедачки тон, лексика свакодневног говора, али и пар архаичних речи и емфатични израз (*entreat*²³, *nathless*²⁴, *many a new thing*²⁵), преносе песников доживљај грчке митологије. Ниједна од песникових интенција није промакла Данојлићу: он задржава приповедни тон и прво лице једине у приповедању, користи лексичку свакодневног говора, као и речи и изразе који су стилски маркирани, било на творбеном или употребном нивоу (*умолићии*²⁶, *усрдносић*, *мноја новосић*), тако да стилски ефекат архаичности постиже употребом речи ниске фреквенције. Употреба језичких јединица ниске фреквенције у свакодневној употреби представља једно од језичких средстава за постизање стилског ефекта.

Још једна од песама која се нашла у књизи Данојлићевих превода јесте *Повраћајак* (*The Return*), коју је читалачка публика могла да упозна на српско-хрватском више од двадесет година раније (1952) у преводу Ивана Сламнига и Антуна Шољана²⁷, а две деценије после тог првог објављивања, односно 1972, и у преводу Бранке и Ивана Лалића²⁸. Иако циљ овог рада није упоредна анализа превода једног дела од стране више преводилаца, можемо ипак рећи да Данојлићев стилски веома дотеран превод надмашује обе поменуте верзије на српском језику и овој песми даје нови живот.

У *Напоменама* нас преводилац упознаје са темом песме – описом повратка „паганских божанстава, која до модерног човека долазе тек као бледе сенке ливада и шума“ – и на тај начин доприноси снажнијем доживљају песме. Он даље истиче да Паунда песника интересују човекова првобитна религиозна осећања, она која рефлектује грчка и источњачка митологија, пре него што их је хришћанство спутало и ограничило. Данојлић у Паундовом односу према митологији и у великој употреби алузија види значајне елементе његовог дела, поред техничке вештине коју Паунд пажљиво развија у току читавог периода свог песничког стварања.

У изворној верзији песму чини двадесет стихова, груписаних у пет строфа неједнаке дужине (4 + 7 + 3 + 4 + 2). Убрзани ритам, као у оригиналној верзији, преводилац постиже на исти начин као и песник – све краћим стиховима од пажљиво изабраних кратких речи, а завршетак је ефектна елиптична реченица подељена у два стиха, као у изворнику: „*На узицама, сџопи, / блеголики хајкачи!*“²⁹ (у изворнику „*Slow on the leash, / pallid the leash-men!*“³⁰).

²³ *Енглеско-хрватски или српски рјечник*, у редакцији Рудолфа Филиповића, Школска књига, Загреб, 1990, s.v. *to entreat* (vt arch) значи *посићујати с ким, бавићи се с ким, тосићићи; заклицати, преклињати, усрдно молићи*.

²⁴ *Ибид*, s.v. *nath(e)less* (adv arch) значи *унајоч ѿме, усјркос ѿме, ићак*

²⁵ „*Many a + singular noun is used as an emphatic form with a similar meaning to many + plural noun, especially with time expressions.*” Carter & McCarthy: *Cambridge Grammar of English*. CUP, Cambridge, 2006, p.372

²⁶ Префикс *у-* је мање фреквентан од префикса *за-* и *из-* са глаголом *молићии*, чиме се постиже стилски ефекат.

²⁷ *Америчка лирика*. Зора, Загреб, 1952. Коментар превода дат је у овом раду у одељку „Преводи у збиркама“

²⁸ *Антилоија модерне америчке поезије*. Просвета, Београд, 1972, стр. 122–123.

²⁹ *Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 62, стихови 19. и 20.

³⁰ *Anthology of American Literature*, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, 1985, New York, стр. 1138, редови 15. и 16.

Синтагма *Gods of the winged shoe!*³¹ у 10. стиху изворника, код преводиоца је веома поетично *Бојови крилајноношци!*³², док стих који се састоји од само једне речи у оригиналу: „*Inviolable*“³³, Данојлић веома слободно, али тачно, преводи: „*Стирах и шрејейи су били.*“³⁴

Дискурзивни тон изворника, императив којим почињу две строфе (*See*), и дискурс маркери у изворнику (*ah; Haie!*), добијају у Данојлићевом преводу одговарајуће еквиваленте из српског говорног језика (*Гле; ах; Хај!*). Данојлић храбро уводи алитерацију тамо где је код Паунда нема: „*The trouble in the race and the uncertain / Wavering!*“, преводи: „*Помејеност у шросшору и несиурно / Повеђење*“, чиме преноси тон драматичности изворника, а не реме-ти смисаону структуру песме.

Иако свака од песама у књизи заслужује коментар, задржаћемо се још на преводу поеме *Хју Селвин Моберли* и епа *Cantos*, односно *Певања*, које су својом сложеносту и обимом представљале највећи изазов за преводиоца.

Сам Данојлић у *Напоменама* каже да нема сумње да је *Хју Селвин Моберли* најсавршенија Паундова песма јер у њој „блешти сјај великог, тачног израза, [...] [она] варнички говорним обртима, показује велику ритмичку разноврсност“³⁵. После година проведених у експериментисању слободним стихом, Паунд је са Т.С. Елиотом закључио да се треба вратити формалном метру, што је и учинио у овој дугачкој песми, коју је писао 1919. и 1920. године, када је и објављена. Она се састоји од 12 целина, има укупно 245 стихова, а опева песниково жаљење што није у стању да одржи поезију у свету растрзаном ратом. Прва целина носи наслов *E.P. ODE POUR L'ELECTION DE SON SEPULCHRE*³⁶ и састоји се од пет катрена. Поред наслова на француском језику, Паунд користи и један цитат на француском (Вијонов стих) и стих на грчком језику. Песму карактерише сложена версификација, рима, кратак стих, говорни језик са алузијама везаним за грчку митологију и књижевну традицију.³⁷ Поема је истовремено традиционална и оригинална и као таква извршила је велики утицај на поезију прве половине 20. века.

²⁹ *Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр.62, стихови 19. и 20.

³⁰ *Anthology of American Literature*, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, 1985, New York, стр. 1138, редови 15. и 16.

³¹ Ибид, стр. 138, ред 8.

³² *Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 62, стих 12.

³³ *Anthology of American Literature*, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, 1985, New York, стр. 1138, ред 7. Придев *inviolable* има следећа значења: 1. not to be violated; not to be profaned or injured; sacred. 2. that cannot be violated; indestructible. *Webster's New World Dictionary of American English*, New York, 1988. *Енглеско хрватски или српски рјечник*, у редакцији Рудолфа Филиповића, Загреб, 1990, даје следећа значења ове речи: *нейовредив, ненарушив, нејрекршив*.

³⁴ *Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 62, стих 11.

³⁵ Ибид, стр. 30.

³⁶ „Ода Е.П. за дан кад му буду бирали гроб“, представља парафразу Ронсарове оде; ибид, стр. 226.

³⁷ О техничком савршенству песме сведоче и речи Ливиса, универзитетског професора и књижевног критичара у Енглеској 20. века: “His technical skill is now a matter of bringing

У првом делу песме, преводилац је на лексичком плану поштовао говорни језик и јасноћу израза, док је на плану форме задовољио захтев за укрштеном римом, без потребе да томе жртвује прецизне песничке слике и смисао у целини. Његов преводилачки поступак одликују слободни, веома успешни примери:

Прву строфу, која у изворнику гласи: „*For three years, out of key with his time, / He strove to resuscitate the dead art / Of poetry; to maintain „the sublime“ / in the old sense. Wrong from the start* – “³⁸, Данојлић преводи: „*Три леџа се кињо, без везе са временом / Да мрџвој уметности да нови жар, / И да њозецију враћи „узвишеном“ / Од некад. Унајред њројала сџвар* – “³⁹

На плану лексике и синтаксе, Данојлић налази веома интересантна и ефектна решења већ на самом почетку песме. Глагол *се кињо* није уобичајен, али како значи *биџи обузеџ мукама, бриџама, џеџобама; мучиџи се, злоџаџиџи се*, указује на психичке тегобе, па отуда представља одличан избор за превод глагола *strove*⁴¹ из изворника јер преноси дух песме; исто важи и за превод глагола *to resuscitate* за који преводилац налази изванредно решење *да нови жар*⁴². Стилски је ефектан и превод фразе у четвртном стиху *In the old sense* са *Од некад*.

Паундова версификација у овој песми је веома сложена. Осим у првом делу оригинала, песник задржава укрштenu риму и у другом делу (састоји се од три катрена), док се у трећем (чини га седам катрена), шестом (шест катрена), седмом (пет катрена), осмом (два катрена), десетом (три катрена) и дванаестом делу (седам катрена), римују само други и четврти стих сваке строфе, а у једанаестом делу (два катрена) песник користи обгрљену риму. Преводилац је истоветну риму унео у свој превод веома успешно, а да у процесу превођења није ниједном жртвовао значење и песничку слику изворника, иако понекад техничка решења преводилачког поступка захтевају промену редоследа стихова: „*Even the Christian beauty / Defects – after Samothrace*; “⁴³ у преводу гласи „*После Самоџраке сроза се / Хриџиџанска леџоџа, и она*; “⁴⁴,

to precise definition a mature and complex sensibility. The rhythms in their apparent looseness and carelessness, are marvels of subtlety: ‘out of key with his time’ is being said everywhere by strict rhythmic means. What looks like the free run of contemporary speech achieves effects of a greater precision than can be found very often in *The Oxford Book*. And the verse has extraordinary variety.” (Leavis, 1972:108)

³⁸ “From Hugh Selwyn Mauberley”, stihovi 1-4. U: *Anthology of American Literature*, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, 1985, New York, str. 1140.

³⁹ *Езра Паунг: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр.94, стихови 1-4.

⁴⁰ *S.v. кињиџи се*. У Речник САНУ

⁴¹ Енглески глагола *to strive*, праћен другим глаголом у инфинитиву, значи *џирудиџи се*. *Енглеско-хрвајски или срџски рјечник*, у редакцији Рудолфа Филиповиџа, Школска књига, Загреб, 1990, с.в. *strive*

⁴² Еквиваленти на српском гласе: 1. *џоново оживеџи, враџиџи у живоџи; џривесеџи к свесеџи, џробудиџи на нов живоџи, ускрисиџи; обновиџи*; 2. *наноно оживејеџи*. Филиповиџ, Рудолф: *Енглеско-хрвајски или срџски рјечник*, Школска књига, Загреб, 1990.

⁴³ “From Hugh Selwyn Mauberley”, stihovi 43–44. U: *Anthology of American Literature*, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, 1985, New York, str. 1142.

⁴⁴ *Езра Паунг: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 96, стихови 13–14.

а енглески глагол *defects*⁴⁵ за Данојлића је веома колоквијално *сроза се*⁴⁶, имплицирајући морални и квалитативни пад. Преводац је због риме и ритма, а и потребе наглашавања, продужио 14. стих синтагмом *и она*, која треба да функционише као преводни еквивалент прилога *even*⁴⁷ и у Данојлићевом преводу измештена је на крај стиха, као елемент стилског наглашавања.

Данојлићев превод песме у целини се одликује изванредним решењима којима се остварује естетичко-звуквна верност оригиналу. Преводац прати ритам изворника, тако да и у стилско-изражајном погледу остаје веран оригиналу.

Годину дана пре него што ће објавити превод поеме *Хју Селвин Моберли* у посебној књизи превода, Милован Данојлић је прву верзију свог превода објавио у часопису *Књижевна реч*. Песма је објављена у целини (*Хју Селвин Моберли. Живої и везе; Е. Р. Ode pour l'election de son sepulchre; Yeux glauques; "Siena mi fe, disfecemi Maremma"; Brenbaum; G. Nikson; Envoi (1919)*), са *Преводачким најоменама* и *Белешком о њеснику*, што говори о озбиљном приступу преводачком задатку.

Већ је било речи о самој песми и коначној верзији Данојлићевог превода. Може се рећи да поменута прва верзија, иако се не разликује много од оне касније објављене у књизи, не заостаје ни по чему за њом. Данојлић прати риму и ритам који су у овој Паундовој песми неуједначени, а измене које касније уноси имају своје оправдање првенствено у бољем прилагођавању ритму и мелодији изворника (очигледно у делу II) изменом броја слогова путем новог избора лексике, уз незнатно мењање слике.

У *Белешкама о њеснику*, Данојлић каже да је ова песма “документ о једном времену и стању духова, али и приказ вазда трагикомичне ситуације у којој се сваки песник у ‘тежњи ка узвишеном’, налази. Лепота је сурова према онима који јој одвећ снисходљиво прилазе.”⁴⁸

Еп *Cantos* је, по речима самог Данојлића, представљао посебан преводачки изазов. Преводац га сагледава као обимно дело са безброј тема, у коме је „појам преображавања Паунд из митолошке пребацио у културну сферу“⁴⁹. Паунд га је писао деценијама (почетна идеја настаје 1904. године, 1917. објављени су нацрти прва три певања, а 1973. последња три певања), објављивао у деловима, груписао у одељке неједнаке дужине (од неколико десетина до хиљаду стихова, док се последње певање састоји од само осам стихова). Написао је и објавио укупно 120 певања, која су после његове смрти

⁴⁵ S.v. *to defect* (vi) значи: *їребећи, наїуспїиши, дезерїїраїши. Енїлеско-хрвайски или срїски рјечник*, у редакцији Рудолфа Филиповића, Школска књига, Загреб, 1990.

⁴⁶ S.v. *срозайи се* се користи фигуративно у значењу *срушиїи се, расїасїи се њод угарима неїријайїеља; изїубиїи вредносї, сїособносї, њосїїојаносї; смањиїи се, изїубиїи снаїу, ииїензиїеїи, сїласнуїи; морално њасїи, унизиїи се. У Речник срїскохрвайскої књижевної језика*, Матица српска, Нови Сад, 1973.

⁴⁷ S.v. *even* (adv) “used to emphasize something that is unexpected or surprising in what you are saying”. *Longman Dictionary of Contemporary English*, Pearson Education Limited, Harlow, 2005.

⁴⁸ Данојлић, М: *Белешке о њеснику*, Књижевана реч, 1974, III, стр. 22.

⁴⁹ Данојлић, М: *Воља за њесмом у Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 44.

штампана у збирци на 803 стране, што их чини најдужом песмом икада написаном на енглеском језику. Паунд је желео да еп по завршетку има форму Бахове фуге, па га је градио по угледу на музичко дело, где су стихови који се баве традицијом супростављени стиховима о модерном времену, указујући на вечити континуитет. У овом епу сажето је целокупно Паундово песничко, па и животно, искуство: читалац среће рај и пакао, Кину, стару Грчку и Рим, Европу средњег века, револуционарну Америку, фашистичку Италију, и 20. век у свој његовој комплексности. Речи похвале епу и Паундовом песничком умећу изрекао је и Т.С. Елиот, његов савременик и истомишљеник у области поетског стварања, тврдњом да се у њему остварује највеће приближавање форме и осећања.

Данојлић констатује у *Најоменама* да су стихови *Певања* јасни, појединости готово стварне, мада се позадина не назире у целости, већ читалац препознаје технику колажа и монтаже (карактеристичне за филмове или кинеске идеограме), коју песник користи у организовању тема, грађењу песничке слике и при обликовању строфа и већих целина. При томе су стихови набацани (као боја на импресионистичкој слици, каже Данојлић), различите дужине, без реда, без временског следа, са недовршеним цитатима, са разним графичким знацима, често без везника, али све то им даје живост и убрзани ритам. Језик се креће од староенглеског, преко латинског и грчког, до савременог енглеског. У жељи да оживи традицију и истакне значај културе, Паунд у епу даје око 11.000 цитата и имена. „Све је са свиме повезано; [...] Сећања се слободно изазивају; слобода је кадикад занесвешћујућа. Довољна је мала искрица или звуковна подударност да би се прескочили векови и континенти. Размаци између два суседна стиха у ствари су понори између најудаљенијих цивилизација.“⁵⁰ Највећи проблем читаоцу представља, сматра Данојлић, посебност извора и алузија, необичне, али никако случајне, комбинације ликова и догађаја, што треба да „сугерише јединственост свих времена и цивилизација“.⁵¹ Закључак преводиоца је да је изостала синтеза свеукупних песничких стремљења у епу, првенствено ка лепоти и савршенству, али и да узрок томе може бити савремено доба лишено праве духовности, а не немогућност песника да створи целовит систем, што је књижевна критика углавном замерала Паунду песнику.

Да би разјаснио везе настале Паундовим асоцијацијама и његовом техником монтаже, Данојлић користи регистар тумачења *Cantos*-а под насловом *The Annotated Index to the Cantos I – LXXXIV*, који су сачинили Едвардс и Вас (Edwards, J.H., Vasse, W.W.) 1957. године⁵², и детаљно образлаже своју истраживачку технику којом је поједине везе откривао. Објашњења која даје у уводном поглављу веома су исцрпна, она расветљавају и сам преводилачки поступак у свој његовој сложености. Данојлић закључује да несумњиву вредност

⁵⁰ Ибид, стр. 47.

⁵¹ Ибид, стр. 51.

⁵² *Најомене у Езра Паунг: Песме* (1975). Превео Милован Данојлић. БИГЗ, Београд, стр. 217.

имају они делови епа за које није потребна посебна припрема и непрекидно препознавање алузија, односно лирска места настала по угледу на кинеску поезију. Преводац се, ипак, у свом избору није ограничио само на те делове *Певања*, већ је, како сам тврди, желео да обухвати бар главне теме, да из сваког одељка преведе макар по један одломак, како онај који му се чинио вредним, тако и онај који је сматрао карактеристичним (ту убраја *Canto LIII* и *Canto XXXI*), у тежњи да ово веома обимно дело представи што објективније. Преводачки изазови почињу већ са првом песмом епа.

Паунд је *Canto I* објавио 1917. године у већ поменутом америчком часопису *Poetry*: песму од 76 углавном дугачких слободних стихова (од 6 до 13 слогова), неподељених у строфе, без риме. Песма има наративан тон, главни лик препричава своје доживљаје у подземном свету – у напоменама уз песму читалац сазнаје да се ради о Одисеју и његовој посади на броду којим безуспешно покушава да се врати на родно острво Итаку после рата против Троје и њиховим доживљајима у подземном свету у који долазе да би од пророка Тиресија добили савет како да победе бога Нептуна и безбедно стигну својим бродом кући. Критичари сматрају да ово певање представља Паундов веома слободан превод 11. књиге Хомерове *Одисеје*, за који Данојлић у својој напомени уз превод овог певања каже да је адаптација латинског превода почетка 11. књиге *Одисеје* коју је превео Андреја Див и објавио у Паризу 1538. године. Име преводиоца је у 68. стиху и, заједно са именима античких ликова који се помињу у овој песми, започиње дугачак низ личних имена из историје и митологије којима еп обилује.

Ово певање веома живо слика Одисејево сећање на силазак у подземни свет, приношење жртве и призивање духова и разговор са њима, чиме Паунд симболично представља почетак путовања модерног песника у прошлост са циљем да оживи старе културе и цивилизације, дубоко свестан својих корена и књижевне традиције: језик *Беовулфа*⁵³ меша се са латинским, англосаксонска традиција са грчком, средњи век са 20. веком. Паунд атмосфери архаичности гради речима староенглеског/средњеенглеског језика (*swart*⁵⁴, *dreory*⁵⁵) и уз помоћ стилских средстава која су карактеристична за рану поезију на енглеском језику, као што је алитеративни стих староенглеске поезије (Вучковић, 1993:113): *set – breakers – sea* (2. стих), *set – mast – sail – swart* (3. стих), *with – weeping – winds – stearnwards* (5. стих), *sweet – wine – water – with – white* (23. стих), *set – sterile – bulls – best* (25. стих). По угледу на англосаксонску поезију, нема груписања стихова у строфе. Инверзија глагола и субјекта јавља се у неколико стихова: *sat we* (8. стих), *came we* (11. и 17. стих), *did they* (19. стих), *poured we* (22. стих), *prayed I* (24. стих), као и архаични глаголски облици *art*, *com' st* са архаичном заменицом *thou*. Англосаксонски језик карактерише и велика могућност стварања сложеница, што се ре-

⁵³ *Беовулф* је најстарији енглески еп, настао највероватније у 7. веку на основу усменог приповедања и забележен на староенглеском, односно англосаксонском енглеском језику.

⁵⁴ Old poetic variation of *swarthy*: having a dark complexion. *Webster's New World Dictionary*

⁵⁵ Anglo-Saxon: bloody. In *Anthology of World Literature*, p. 1149.

флектује у овом Паундовом певању: *amidships, close-webbed, sun-rays, ell-square, death's-heads, bell-sheep, sea-bord*.

У Данојлићевом преводу атмосферу архаичности граде речи које се ретко користе у говорном језику: *хрујисмо, валовље, јегрилима, њлов, крмилу, њлинуше, ѡрезначи, кљукну, вршицима, засојљен, басамци, друзима*; или сложене: *безданој, ѡсѡиошканом, мнојољудим, неизброју, бледокрвним, безрадосном*. Алитерација је свеprisутна: *усѡремисмо – се – с – надуѡим – јегрилима* (6. стих), *ѡсегасмо – ѡ – ѡлуби* (7. стих), *ѡг – разаѡеѡим – јегром – ѡловисмо – смирај* (11. стих), *кмерској – мнојољудним – ѡрадовима* (12. стих), *ѡросјај – сунца – ѡроблесак* (14. стих), *није – неѡледана – небеса* (15. стих), *медовина – вино – вода* (23. стих), *умрљане – сузама – свежим* (31. стих), *мушкарци – мноји – вршицима* (32. стих), *засојљен – заваѡих* (46. стих). Просто прошло време, архаични облици глагола и инверзија глагола и субјекта из оригинала најчешће су преведени аористом и имперфектом, којима се уноси архаичан тон: *хрујисмо, уронисмо, гујосмо, укрѡасмо, усѡремисмо се, ѡсегасмо, ѡловисмо, ѡлинуше, ѡрисѡесмо, ѡѡшече, сѡијосмо, искоѡих, ѡризивах, ѡвиках, искасаѡише, излисмо, ѡѡшеѡих, одбих, гође, осѡависмо, заваѡих, омакох се, ѡуче, гође*.

Данојлићев стих првог певања живо је казивање песника, у њему Паунд говори истим жаром као и у оригиналу на енглеском: читалац одмах урања у догађаје, нашавши се усред приче која тече, свечано и надахнуто.

Као пример изузетно успелог превода може се навести завршетак *Canto LXXXI*, који Данојлић преводи веома надахнуто, снажно и тачно: иако су речи српског језика углавном дуже од енглеских, успева да се веома приближи ритму и мелодији изворника правим избором лексике, кратким стиховима, асонанцом и алитерацијом, а да не изневери значење. Посебно је ефектно преведена синтагма „I say“ глаголом „велим“⁵⁶: „Pull down thy vanity, it is not man / Made courage, or made order, or made grace, / Pull down thy vanity, I say pull down. / Learn of the green world what can be thy place / In scaled invention or true artistry, / Pull down thy vanity, / Paquin pull down!“⁵⁷ Превод: „Сруши ѡаѡиѡину своју, није човек / Сѡворио храбросѡ, сѡворио ред, сѡворио милосѡ, / Сруши ѡаѡиѡину своју, сруши је, велим. / Од зеленој свеѡа научи ѡе би ѡи било месѡ / У смишљеном ѡражењу или ѡравој веѡиѡини, / Сруши ѡаѡиѡину своју, / Пакен, сруши је!“⁵⁸

Навешћемо и два примера успешног и тачног, естетски надахнутог транспоновања поруке изворног текста из *Canto CXVI*, у коме се Паунд преиспитује о повезаности и усклађености делова свога епа и признаје своје личне слабости.

⁵⁶ S.v. велим у значењу казати, ѡговориѡи; мислиѡи, држаѡи; хѡеѡи, биѡи саѡласан. У: *Речник српскохрватској књижевној језика*, Матица српска, Нови Сад, 1973.

⁵⁷ *Anthology of American Literature*, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, 1985, New York, str. 1159, redovi 37–42 i str. 160, red 1.

⁵⁸ *Езра Паунг: Песме* (1975). Превео Милован Данојлић. БИГЗ, Београд, стр. 203, стихови 12–18.

„I have brought the great ball of crystal; / who can lift it? / Can you enter the great acorn of light? / But the beauty is not the madness / Tho' my errors and wrecks lie about me. / And I am not a demigod, / I cannot make it cohere. / If love be not in the house there is nothing. / The voice of famine unheard.“⁵⁹ Превод: „Донео сам велику кристалну кулу; / ко може да је подигне? / Може ли се прогледати у велики жир светлости? / Али лепота није безумље / Мага су свуг око мене заблуде моје и грешке. / И ја нисам полубоги, / Не могу да повежем све што. / Ако у кући нема љубави, нема ничега. / Олуших се о главојлагу.“⁶⁰

Данојлићев превод је готово дослован, у складу са његовим убеђењем да све велике стихове треба преводити што дословније. Веома је ефектан избор глагола *олуших се*⁶¹ као српског еквивалента за енглески партицип *unheard* у последњем стиху (употребљен као квази-предикатив⁶²). Песник-преводилац се не служи експлицитно песничким или књижевним језиком, он тражи и налази адекватне речи свакодневног говора, што верно прати и природна, неусиљена синтакса говорног језика – баш као и код Паунда, чији стил у овом делу није типично песнички.

Изванредан пример Данојлићевог преводилачког надахнућа представља и последњих пет лирских стихова којима се завршава *Canto CXVI*: „To confess wrong without losing rightness: / Charity I have had sometimes, / I cannot make it flow thru. / A little light, like a rushlight / to lead back to splendour.“⁶³, и Данојлићев превод: „Признајти њој грешку, не губећи из вида оно главно: / Милости у мени јонекад беше, / не могу да је најћерам да ћпросићрују. / Мало светлости, као од лојанице / да нас враћти ка сјају.“⁶⁴, који прати ритам и реторичност Паундових стихова, алитераацијом постиже звучност, а избором праве лексике остварује значењску прецизност.

Може се рећи да је Данојлић препевао ову песму не изневеривши ни један од захтева доброг поетског превода. Кретао се у оквиру својих слобода без икаквих импровизација, уверен да је при превођењу стихова какви су Паундови слобода „неопходна“, а импровизација „непожељна“ и да је изнад свега најважнији „критички дух“. Иако развучена и преобимна, ова поема је, према преводиоочевом мишљењу, пример концизног изражавања, „тачне речи, вешто заокружене фразе, сентенциозног обрта, духовитог коментара“⁶⁵. Тач-

⁵⁹ *Модерна америчка књижевност, антологија* (1993). Приредио Тихомир Вучковић. “Култура”, Београд, стр. 32, LXVI, стихови 23–31.

⁶⁰ *Езра Паунд: Песме* (1975). Превео Милован Данојлић. БИГЗ, Београд, стр. 213, стихови 23–28 и стр. 214, стихови 1–3.

⁶¹ *S.v. олуших се*, у значењу *учини се глуп, најравни се да не чује, намерно не послушајти; не хтејти да чује, не услышијти, не испунијти (обавезу, чију жељу, молбу и сл.)*. У *Речник српскохрватској књижевној језика*, Матица српска, Нови Сад, 1973.

⁶² Ђорђевић, Р: *Грамајика енглеској језика*. Београд, 1996, стр. 422.

⁶³ *Модерна америчка књижевност, антологија* (1993). Приредио Тихомир Вучковић. “Култура”, Београд, стр. 33, редови 38–42.

⁶⁴ *Езра Паунд: Песме* (1975). Превео Милован Данојлић. БИГЗ, Београд, стр. 215, стихови 5–9.

⁶⁵ *Ибид*, стр. 38

на реч, она која има прецизно лексичко значење, али и жељене конотације и асоцијације, карактеристика је Данојлићевог превода.

Овакав приступ једном од најзначајнијих поетских дела 20. века омогућио је Данојлићу, песнику-преводиоцу, да својим песничким вештинама речи изворног текста претвори у живи стих, а да при том не мења битно садржајни део песничких слика које транспонује у српски песнички израз. Отуда се у целини ова књига превода Паундове поезије може окарактерисати као висок преводачки и песнички домет.

Б) Преводи у антологијама

Исте године када је објављена књига Данојлићевих превода Паундове поезије штампано је и друго издање *Анџолоџије савремене енглеске поезије*, коју су приредили Светозар Бркић и Миодраг Павловић и у којој су се нашле Паундове песме у преводу Милована Данојлића. Ово издање се појавило пуних 18 година после првог објављивања *Анџолоџије* и донело значајне допуне које су се првенствено односиле на представљање енглеске поезије од 1950. до 1973. (Светозар Бркић је допунио уводни део поглављем *Енглеска поезија од 1950. до 1973. године*⁶⁶, а поред превода енглеске поезије из тог периода, сада су објављени и нови преводи поезије песника који су били заступљени и у првом издању). Паунд је у овој антологији представљен са још пет нових песама⁶⁷, све у преводу Милована Данојлића: *Осџрво на језеру*, *Долазак рајџа: Акџеон*, *Певање џрво*, *Певање осамгесет џрво* (одломак), *Хју Селвин Моберли (Живој и везе)*, и *Cantico del sole*.

За избор који су извршили Бркић и Павловић карактеристично је то што се по први пут на српском језику појављују Паундове песме *Осџрво на језеру* (*The Lake Isle*) и *Cantico del sole*. Обе говоре о поетском стварању и поезији. Прва садржи алузије на Јетсове стихове, а друга је настала као реакција на забрану *Мале ревије*⁶⁸ у Америци 1917. године. Данојлићев превод ових кратких песама (прва садржи 17 слободних стихова подељених у две неједнаке строфе, а друга 16 слободних стихова неједнаке дужине) одише надахнућем и искреношћу које се огледају првенствено у изванредним стилским решењима.

Песма *Осџрво на језеру* је директна молба коју песник упућује Богу, Венери и Меркуру стиховима: „*Give me in due time, I beseech you, a little tobacco-shop, / With the little bright boxes / piled up neatly upon the shelves*“⁶⁹, који у

⁶⁶ *Анџолоџија савремене енглеске поезије*. Нолит, Београд, 1975, стр. 86–110.

⁶⁷ У првом издању антологије објављене су само две кратке Паундове песме, у преводу Драгослава Андрића: *Јон, мрџав џодину дана гуџих* и *Долазак рајџа: Акџеон*. *Анџолоџија савремене енглеске поезије (1900–1950)*. Нолит, Београд, 1957, стр. 146–148.

⁶⁸ *Мала ревија* (*The Little Review*) је књижевни часопис који је основан у Чикагу 1914. године и у коме су објављивана дела англоамеричких писаца у периоду од 1914. до 1929. године. Езра Паунд је помогао да се 1917. године пребади у Њујорк.

⁶⁹ www.PoemHunter.com – The World’s Poetry Archive: *Ezra Pound: Poems*; стр. 83, *The Lake Isle*, стихови 2–4.

Данојлићевом преводу гласе: „Преклићем вас, кад куцне час, ѿодариће ми омању дуванџиницу, / Са малим ѿросћим ѿаклицама / уредно наслајаним ѿ ѿолицама“⁷⁰.

На плану лексике, Данојлићева решења су веома надахнута и ефектна. У првом наведеном стиху, израз *in due time*⁷¹ преведен је временском клаузом *кад куцне час*. Мотивација преводиоца за овакав избор могла би бити у чињеници да синтагма *кад куцне час* поседује експресивну компоненту у српском језику. Састоји се од глаголске лексеме *куцнути* и именице *час*, а тренутно-свршени вид глагола *куцнути*⁷² имплицитно информише о немогућности да се са закашњењем ‘подари омања дуванџиница’. Именица *час* доприноси утиску непоновљивости и кратког трајања, чиме се оправдава акт преклињања, што је преводилац успео да искаже наизглед једноставним поступком.

Искреност и тон исповедања преводилац подржава и избором преводног еквивалента синтагме *a little tobacco-shop*. Именица *дуванџиница* је стилски веома ефектан избор због њеног хибридног образовања (суфикс турског порекла *-џи*⁷³ и српски суфикс *-ница*) и представља пример примене принципа стилско-семантичке интензификације. Овај принцип, „иако делом присутан већ код страних изведеница као готових позајмљеница, посебно долази до изражаја код хибридних образовања“.⁷⁴ С друге стране, тон присности и непосредности подржан је и територијалном (балканском) маркираношћу дате именице, управо са аспекта њене творбе. Атрибут *little* преведен је придевом *омањи*, што доприноси фамилијарности израза.

Паундов песнички језик у поменутиим стиховима карактерише употребом стилских фигура за које преводилац налази адекватна решења. Алитерацију у трећем и четвртом стиху преводилац преноси верно употребом уснених сугласника као у изворнику: *bright boxes* преводи *ѿросћим ѿаклицама*, а *ripled up upon* у преводу је *ѿ ѿолицама*. Ритам песме Данојлић постиже и лирским паралелизмом у 11. и 12. стиху: „[...] for a word or two in passing, / For a flip word, [...]“, који преводи: „[...] реч или две га ѿрозборе, / Реч или две у хишњи, [...]“, а фамилијарност израза подржава избор лексике: *га ѿрозборе*⁷⁵ и у *хишњи*⁷⁶.

⁷⁰ Анѿолоѿија савремене енѿлеске ѿоезије. Нолит, Београд, 1975, стр. 157, *Осѿрво на језеру*, редови 2–5.

⁷¹ S.v. *in due time* значи на време, ѿравремено. Енѿлеско-хрвајски или срѿски рјечник, у редакцији Рудолфа Филиповића, Школска књига, Загреб, 1990.

⁷² У српском језику глаголским видом се може изразити значење јединствености и непоновљивости времена у ком треба испунити тражено.

⁷³ Радић, П.: *Турски суфикси у срѿском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд 2001, III, стр. 83.

⁷⁴ Ибид, стр. 182.

⁷⁵ S.v. *ѿрозбориѿи* значи ѿроѿовориѿи, реѿи, казаѿи; реѿи своје мишљење, изјасниѿи се за коѿа, за шиѿо; ѿочейѿи ѿовориѿи. У: *Речник срѿскохрвајској књижевној језика*, Матица српска, Нови Сад, 1973.

⁷⁶ S.v. у *хишњи* показује *насиѿојање га се шиѿо ѿре неѿде сиѿиѿне или нешиѿо учини*; хитња значи *журба, брзина*. Ибид.

Карактеристична су и три последња стиха ове песме по избору лексике од стране преводиоца: „*or install me in any profession / Save this damn'd profession of writing, / where one needs one's brains all the time.*”⁷⁷, у Данојлићевом преводу гласи: „или ми *гајше* било које занимање / Далеко од *шој* *проклејој* *сјисајше* њској *шо*сла, / у којем је човек без *пресјанка* *ујућен* на своју *лаву*.”⁷⁸

У последњем стиху преводилац за неодређену заменицу *one* у енглеском језику бира као преводни еквивалент именицу *човек* да означи ‘људски створ у најнеодређенијем смислу’.⁷⁹ На тај начин оно што се стихом тврди постаје универзално важеће, а именица *човек* својом вишезначношћу омогућава семантичко декодирање које у фокус поставља емпатију. И именица *лава*, употребљена као преводни еквивалент именице *brains*⁸⁰ захваљујући својој полисемичности нашла се у преводу, где преводилац користи њену семантичку реализацију: ‘памет, интелигенција; мисли, свест, сећање, схватање, дух’⁸¹. Дата семантичка реализација „развијена је метонимијом (*лава* → *оно што је у њој*) и метафором (према семи намене, функције мозга) из основног семантичког садржаја (*лава* → *мозак* → *уамет*)”⁸², те можемо закључити да је преводилац нашао решење које се базира на односу семантике и стилске обележености /необележености речи.

Друга од поменутих песама, *Cantico del sole*, је особеног стила. Карактеришу је паралелизми (анафора и палиологија) којима песник наглашава своју мисао и осећања и постиже јединство ритма. Синтагмом *The thought of what America (would be like)* почињу први, пети, шести, једанаести, дванаести и тринаести стих, док се фразом *now lettest thou thy servant* завршава осми и почиње девети стих. Стих (*It troubles my sleep*) се понавља три пута.

Навешћемо три почетна стиха: „*The thought of what America would be like / If the Classics had a wide circulation / Troubles my sleep,*”⁸³, и Данојлићево изванредно преводилачко решење: „*Каг само њомислим на што би Америка личила / Да се класици више расјутрају / Све ноћ га засјим не моју,*”⁸⁴. Преводилац је својим слободним а тачним преводом ове лирске стихове претворио у читаву нарацију, малу причу. Тиме Данојлић потврђује да се при превођењу „не преноси само површински производ – неки исказ – већ и све што

⁷⁷ www.PoemHunter.com – The World’s Poetry Archive: *Ezra Pound: Poems*; стр. 83, *The Lake Isle*, стихови 15–17.

⁷⁸ *Анџолоџија савремене енглеске поезије*. Нолит, Београд, 1975, стр. 157, *Осјерво на језеру*, стихови 17–20.

⁷⁹ Ивић, М.: *О речима које исказују људски створ у најнеодређенијем смислу*, у књизи *О зеленом коњу*, Словограф, Београд 1995, 105–122.

⁸⁰ *S.v. brains* (n pl) значи ум, разум, уамет; лава; интелект, интелигенција. *Енглеско-хрватски или српски рјечник*, у редакцији Рудолфа Филиповића, Школска књига, Загреб, 1990.

⁸¹ Гортан Премк, Д.: *Полисемија и организација лексичкој система у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд 1997, стр. 80.

⁸² Ибид, 81.

⁸³ www.PoemHunter.com – The World’s Poetry Archive: *Ezra Pound: Poems*; стр. 13, *Cantico del sole*, стихови 1–3.

⁸⁴ *Анџолоџија савремене енглеске поезије*. Нолит, Београд, 1975, стр. 164, *Осјерво на језеру*, стихови 1–3.

одређену поруку прати. То преводиоцу омогућава да изабере праву варијанту у језику превода и да изрази и оне елементе који у језику изворника нису изречени, а неопходни су за разумевање поруке.⁸⁵ Глагол *trouble*⁸⁶ је полисемичан, нека од значења су *узнемиравајџи*, *смејџајџи*, *мучијџи*, али Данојлић избегава функционални превод да песма не би изгубила на стилској компоненти. Његов избор поменути конструкције је и синтаксички мотивисан: у изворнику субјекат је *the thought/it*, а лирски субјекат је изражен само у присвојном придеву *my*. У преводу је, међутим, лирски субјекат (ја), изражен у облику глагола (1. лице једнине), стављен у први план, што стиховима даје исповедни тон. Комуникативни акценат на ‘немоћи’ постигнут је измештањем глагола *моћи* (*‘не моју’* у песми) на крај реченице/стиха, иако би природна (неистакнута) позиција била испред глагола (*‘По целу ноћ не моју да заспим’*).

Оваква техничка решења Данојлићев преводилачки стил приближавају ауторском песничком стварању. Његов преводилачки поступак карактерише стваралачки приступ, тежња ка постизању ритмичке и еуфонијске усаглашености. Преводилац као да црпи своје надахнуће из песниковог: Данојлић у овој песми види Паундов узвишени песнички програм тежње ка лепоти и моралном усавршавању, која, иако утопистичка, показује песниково достојанство и његов понос.⁸⁷

ЗАКЉУЧАК

Оживети песника и његов стих јесте циљ сваког поетског превода, а остварује га само добар превод. Успешан препев подразумева адекватно преношење идејно-емоционалних и стилских компоненти изворника. Један од предуслова за то је и идејно-емоционална и стилска кореспонденција између преводиоца и писца оригинала (Сибиновић, 1979:136). Данојлић каже да се поезијом сваког песника које је преводио бавио око годину дана, при чему су му ти песници били сапутници и водичи, а он је преводити њихове стихове уживао у читању и поновном оживљавању већ створеног⁸⁸ интегришући фанопеју, мелопеју и логопеју.

Можемо закључити да сваки од Данојлићевих превода Паундових песама, које смо овде анализирали, у потпуности потврђује да је преводилац испунио све услове за креирање успешног превода. Данојлић, песник-преводац, свој индивидуални песнички стил трансформисао у метастил, којим

⁸⁵ Ђукановић, М: *Појам дискурса са сџановијџиџа теорије џревођења*, Зборник *Научни сасџанак слависџа у Вукове дане*, 21/2, Београд 1993, 89–93.

⁸⁶ S.v. *trouble* (vt) значи: 1. збунијџи, узнемиравајџи, зајлашијџи, забринујџи која; 2. мучијџи, џајџијџи, снаћи, задесијџи; 3. досађивајџи, узнемиравајџи, смејџајџи, довесџи која у не-згодан џоложај. Према *Енџлеско-хрвајџски или срџски рјечник*, у редакцији Рудолфа Филиповића, Школска књига, Загреб, 1990

⁸⁷ Данојлић, М: *Воља за џесмом*. У *Езра Паунд: Песме*. БИГЗ, Београд, 1975, стр. 17.

⁸⁸ Данојлић, М.: *Реч уз џревођење Бодлера*. У: *Песници*. Завод за уџбенике, Београд, 2007, стр. 467–468.

својим преводима даје сјај оригиналних поетских остварења. Спонтаним изражавањем он са лакоћом остварује хармонију између Паундовог и свог песничког изражавања, дајући нам преводе који живе попут оригинала и побивајући сваку сумњу да је превођење поезије могуће.

Преводећи поезију једног од највећих песника 20. века на српски, Данојлић је креирао стваралачке препеве способне за ‘самостално естетско деловање’. Тако Паундова поезија живи на српском језику већ пуне 33 године, једнако витална као и давне 1975. године.

ЛИТЕРАТУРА

Anthology of American Literature, II. Realism to the Present, Macmillan Publishing Company, New York, 1985.

Антилоогија савремене енглеске поезије. Нолит, Београд, 1975.

Бертолино, Н. (1981): *О кријици прелога поезијских дела*. У *Теорија и поезија прелога*, Просвета, Београд, 1981, стр. 159–176.

Вучковић, Т. (1993): *Белешке у Модерна америчка књижевност – поезија – антилоогија* (1993). Култура, Београд,

Carter & McCarthy (2006): *Cambridge Grammar of English*. CUP, Cambridge. Гортан Премк, Д. (1997): *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Институт за српски језик САНУ, Београд.

Данојлић, М. (2007): *Песници*. Завод за уџбенике, Београд.

Ђорђевић, Р. (1996): *Граматијка енглеског језика*. Београд.

Ђукановић, М. (1993): *Појам дискурса са ситановијских теорија прелога*, Зборник *Научни ситанак славистиј у Вукове дане*, 21/2, Београд.

Еекман, Т. (1980): *Преводи америчке поезије на српскохрватски*. У *Зборнику Научни ситанак славистиј у Вукове дане*, Међународни славистички центар, Београд, стр. 109–122.

Езра Паунд: Песме (1975). Превео Милован Данојлић. БИГЗ, Београд,

Ивић, М. (1995): *О речима које исказују људски ситвор у најнеогређенијем смислу*, у књизи *О зеленом коњу*, Словограф, Београд.

Константиновић, Р. (1981): *О прелога поезије*. У *Теорија и поезија прелога*, Просвета, Београд, 1981, стр. 119–139.

Leavis, F.R. (1972): *New Bearings in English Poetry*. Penguin Group, London. *Модерна америчка књижевност – поезија – антилоогија* (1993). Приредио Тихомир Вучковић. Култура, Београд.

Пухало, Д. (1976): *Историја енглеске књижевности од почетака до 1700. године*. Научна књига, Београд.

Савић, В. (2002): *Неке ситијичности прелога поезије*. У: *Зборник радова бр. 6*, Учитељски факултет у Јагодини, Јагодина, стр. 200–207.

Савић, В. (2003): *Езра Паунд и модернизам у енглеској и америчкој поезији*. У: *Зборник радова бр. 7*, Учитељски факултет у Јагодини, Јагодина, стр. 211–230.

Сибиновић, М. (1979): *Оригинал и превод*. Привредна штампа, Београд.
Сибиновић, М. (1981): „Сивараоци“ и „теоретичари“. У: *Теорија и естетика преводњења*, Просвета, Београд, стр. 27–43.

Vera Savic

EZRA POUND'S POETRY IN TRANSLATIONS BY MILOVAN DANOJLIC

Summary: The paper studies Serbian translations of Ezra Pound's poetry created by Milovan Danojlovic, with the aim to evaluate them critically. Pound's literary work possesses all characteristics of the Modernist poetry, such as complex, pregnant and precise poetic language, subtle technical invention, extended form, spoken-language rhythm, ample use of quotes and allusions. Danojlic, as a poet-translator who has created a highly specific poetics of verse translation, has managed to produce Serbian translations of Pound's poetry which possess superb quality and beauty of authentic creations.

АКТУЕЛНОСТ ЛОКОВЕ МИСЛИ О ВАСПИТАЊУ

Апстракт: У раду се афирмишу они аспекти Локовог учења о васпитању који носе аутентичан и актуелан карактер. Основна теза темељи се на ставу да васпитање подразумева јединство личне природе и добрих животних правила. Примереним вођењем детета стичу се ваљане навике важне за очување телесног и душевног здравља. Важан сегмент васпитања јесте и развијање способности детета да влада собом што захтева дисциплину духа и воље. Такође се разматра Локов став да се васпитни утицај далеко боље остварује личним примерима него правилима и саветима.

Кључне речи: васпитање, прохтев, слобода, дух, воља.

* * *

Дело у коме Џон Лок најпотпуније излаже своје учење о васпитању носи назив *Мисли о васпитању*. Оно је настало као резултат преписке коју је иницирао Едвард Кларк од Чиплија обративши се Локу као свом пријатељу, који је у то време живео у политичкој изолацији у Холандији, са молбом да му помогне око васпитања свог сина. Касније је та писма, по повратку у Енглеску, на инсистирање пријатеља, Лок штампао без посебне разраде или уобличавања, због чега носе карактер извесне несистематичности.

Као и већина тадашњих умних људи који су се бавили овом осетљивом проблематиком и Лок је своју репутацију доброг васпитача, као и Ж. Жак Русо, стекао и потврдио у пракси која је подразумевала не само његову саветодавну улогу, већ и непосредно учешће у руковођењу васпитним процесом деце.

О улози родитеља у васпитању деце и доприносу доброг васпитања друштвеном благостању, Лок каже: „*Добро васпитање своју децу иако је велика дужност и брига родитеља, а благодетелство и најпредак народа толико зависе од њега, да бих желео да га свако озбиљно схвати и да се, пошто је добро испитано и тачно сазнао шта наклоности, обичај и разум налажу у овом случају, поштар да свуда постоје онај начин васпитања деце који ће, с обзиром на разне околности, бити најлакши, најкраћи и најбољи да створи добре, корисне и способне људе у разним пољима*“¹

Ако у Локовом духу пођемо од тога да су лична срећа и задовољство појединца утемељени на здравом телу и духу, онда се морамо запитати како се

¹ Џон Лок, *Мисли о васпитању*, 4–5 стр.

то постиже. Да ли је здравље израз личне природе, њене телесне и умне моћи, да ли је резултат поштовања одређених животних правила или је резултат живљења по принципима разума? Према Локу, „мало је људи који су саздани *и*ако да још од рођења *и*еже снаом своје *и*рироде свему ономе *и*ио је изванредно“. Управо зато што су такви духови ретки, значај васпитања је веома велики. Васпитни утицај на нежни дух детета у раном узрасту може значајно одредити његов унутрашњи живот као и његову спољну манифестацију. Међутим, понашање које је по својој спољашњој форми друштвено прихватљиво није увек истинска врлина. Иза њега се може крити страх од казне или потреба за признањем у друштву, али не и искрена потреба да се буде добар. Стога је Русо у праву када сматра да се може десити да оно на шта је човекова душа у дужем периоду навикавана и што изгледа да је сасвим прихватила, у тренутку када се изведе из тих услова и околности, инерцијом своје изворне природе одбаци све што је примила. И Лок полази од тога да се дете рађа са особинама које квалификују његов карактер и које се не могу изменити из корена, али да би природни потенцијал постао бољи неопходно га је вежбати. Зато под васпитањем подразумева *скуи свих уиицаја* тј. јединство карактера и спољних околности. У делу *Олед о људском разуму* Лок каже: „*Ми се рађамо са сјособносима и моћима које моју све и иакове су да ћемо оићићи даље нећо иио се може замислићи; ииића друћо осим уиоићеба ових моћи, даће нам сјрему и веииину у свему и одвеиће нас до савршенства... Као иио сјвар сјоји са иелом, иако иио сјоји и са духом; вежбање ће ја начинићи оним иио је, ја чак и нарочићо савршенство у мноћим сјварима које смаирамо као ириродну обдареноси, биће, ако ио озбиљније исиићамо илог вежбања, иосиинићи ионављањем исићих радњи. Ја, исићина не иоричем да је ириродни дар иочетићак савршенства, али нас он без уиоићебе и вежбања не може никад да одведе далеко; наирићив, само ово двоје може да одведе духовне и иелесне снае до савршенства, и заио недосићици и слабосићи људској разуму и осићалих сјособносићи иииће од иоирешне уиоићебе духовних моћи“.² Дакле, васпитање треба да се заснива на адекватној употреби природних способности.*

Добро вођење детета подразумева стицање ваљаних навика важних за очување његовог телесног и душевног здравља. Да би тело постало крепко и јако треба га оспособити да „*иодноси иећебе и умор*“. Претераним чувањем и разнежавањем учинићемо га неотпорним на спољне утицаје и подложним болестима и разним другим слабостима. О штетности претераног утопљавања деце које их чини осетљивим на хладноћу, Лок наводи пример Скитског филозофа који је Атињанину који се чудило његовој слабој одевености зими рекао: „*Како можеш иоднеићи да излажеш своје лице хладном зимском ваздуху? Моје се лице навикло на ио (Аићњанин). Замисли да сам ја сав лице (Скић)*“. Овом илустрацијом Лок сматра да степен отпорности организма на спољне услове може постати веома висок уколико га навикавамо на то. У прилог овоме иде и сведочење Алкибијада о Сократовом држању у борби код Потидеје. Наиме,

² Исто, 25. стр.

он је до те мере извежбао своју постојаност и издржљивост, да је и у услови-ма највећег мраза и хладноће ишао бос у летњој одећи. Сва та снага коју тело добија, у ствари је последица јачања воље која вежбањем помера границе издржљивости, прекаљује се и јача. Као таква постаје добар покретач стицања не само телесне отпорности већ и духовних моћи и моралне снаге.

* * *

Као што тело треба васпитавати тако да прима налоге духа, тако и дух треба образовати тако да „у свакој њрици буде сјособан да одобрава све шјио одговара досјојансјиву и савршенсјиву свакој разумној бића“³ То значи да ваљано васпитан дух треба да буде у стању да се одрекне оних жеља и склоности које не налаже разум. Зато је важно на време дисциплиновати вољу деце. Родитељи најчешће праве грешке у раном узрасту деце дозвољавајући им потпуно и неусловљено испољавање њихове воље. „Пошјио у својој раној младосји деца нису сјособна ни за какав већи њорок, шјо њихови родителји мисле да смеју слободно њвлађивати свакој њиховој неупјиносји и да уживају у оним сјиним манама које њо њиховом мишљењу доликују дечијој безазлосји. Али шјаквом родителју који не жели да исјрави неко рђаво дело свој дшјеша, већ ја за ово извињава речима да је шјо сјиница, Солон би лејо рекао: Да али је навика крујна сјвар“.⁴

Удовољавањем свим жељама и повлађивањем свим облицима дечије ћуди, родитељи ризикују стварање лоших навика које свој прави карактер испољавају кроз самовољно понашање. Покушај родитеља да обуздају и уразуме дечију вољу у каснијем узрасту, када се њена природа почне испољавати кроз неприхватљиво понашање, дете прима као ускраћивање оних права која му је родитељска попустљивост дотада обилато допуштала.

Дете које није навикавано на уздржљивост и попустљивост, које је увек до краја и упорно ишло само за својом вољом, удовољавајући својим хировима, постаје охол и саможиво, неспособно да управља властитим прохтевима. Грешке које родитељи праве када закаснило настоје да забранама отклоне слабости које су произвели дотадашњим лошим васпитањем, Лок овако описује: „Ако се дшјешу мора дајши трожђе или каква шећерлема кад му шјо на ум њадне, и шјо радије чинимо нејо да њусјимо сиршјо дшјеша да њлаче или да се љушши, зашјио ја, кад је већ одрасјиао човек, не морамо задовољшши и онда када ја њејов њрохшјев њривлачи вину и женама?“⁵ Проблем благодоклоног гледања родитеља на дечије прохтеве и негодовања на прохтеве одраслог човека, према Локу, није у томе што дете има жеље које одговарају укусу и потребама његовог различитог узраста, већ у томе што „није научено да их подвргава начелима и стези разума“. Наиме, уколико дете нисмо навикли да своје жеље потчињава разумским начелима воље родитеља, тешко ће их потчинити свом разуму кад одрасте.

³ Исто, 25.стр.

⁴ Исто, 26.стр.

⁵ Исто, 27. стр.

Ако основа врлине лежи у ускраћивању себи оних жеља које разум не одобрава, онда ћемо ту способност стећи уколико је што пре развијемо. То, према Локовом учењу, значи да би дете требало научити да се од најранијег доба одриче својих прохтева. „*Прво шћо треба да науче јесте да не треба нешћо да добију зашћо шћо им се свиђа, већ зашћо шћо се смашћра да је шћо добро йо њих. Ако им се сћвари које одоварају њиховим йошћребама дају шћако да им се никада не дойустйи да добију оно збоћ чећа се деру, онда би деца научила да и без шћоћа буду задовољна, шће се не би никада ушћњала да дреком уйорношћу йрибаве власћи над друйима...*“⁶ Лок наглашава да родитељи не треба да деци удовољавају кад нешто затраже зато што су мала и нестрпљива, јер ће их на тај начин навикавати да своје прохтеве остварују навалџивањем. Ако детету допустимо да оствари свој прохтев зато што то хоће а не зато што је то корисно за њега, ако попуштамо пред упорним наметањем његове воље, онда тиме награђујемо његово наметљиво понашање. Уместо тога родитељи треба да буду довољно чврсти и постојани у стварању услова за припрему разборитог понашања детета. То значи да дете док је сасвим мало треба да буде руковођено правилима понашања које прописују родитељи, а која треба да буду заснована на разборитим начелима како би у неком зрелијем добу умела сама да своју вољу рационално усмеравају. „*Јер мени се чини – каже Лок – да йошћрешно йосћуйају са децом они који су са њима одвише йрисни и који им мноћо йовлађују, док су још мали, а сћроћи йрема њима и држе их далеко од себе кад одрасћу*“⁷. Повлађивање може бити негативно по децу, јер она своју вољу управљају према прохтевима тела и нагона, не познајући принцип мере као начин доброг владања на основу разликовања онога што је добро од онога што није и поступања у складу са тим сазнањем. Недостатак разборитости код деце, тј. способности да владају собом захтева дисциплину њиховог духа и воље. То је добар начин да деци дозволимо да одрасту тј. постану способни да управљају својим страстима.

Адолесцентан узраст је врло деликатан по питању *слободе*. То је време кад деца желе да буду третирана као разумна бића способна да самостално доносе одлуке. Нажалост, родитељи ничим не обуздавају хировиту вољу деце раног узраста изражену кроз захтев за њеним непосредним остварењем, чиме дозвољавају могућност њеног погубног дејства и у њиховом каснијем добу. Тек када се покаже кроз формирану лошу нарав, родитељи са закашњењем делују и то критиком, прекорима, неповерењем, забранама. Да се не би правиле овакве грешке, Лок сматра да је неопходно дисциплиновање воље деце од самог почетка и задобијање власти над њима, која би постепено попуштала са њиховим одрастањем. „*Уколико су деца више дорасла уйошћреби разума и уколико шћо заслужују а очево чело йосћјаје ведрије и одсћйојање све мање, шћо ће ранија сћега ојачаши њихову љубав, када увиде да је она била израз доброшће йрема њима и брија да их научимо да заслужије љубав својих ро-*

⁶ Исто, 30 стр.

⁷ Исто, 31.стр.

*дигиља и поштовање других људи*⁸. Доследно навикавање деце на „*чврсту руку родитеља*“ изгледаће деци потпуно природно и уклониће сваки разлог њиховог опирања. Да би детету помогли да изгради ваљану нарав засновану на „*доброту и ревносту*“, неопходно је научити га да се одупре тренутним прохтевима зарад онога што му разум налаже да чини. Таквим импулсима треба стимулисати дечију душу и брижљиво се старати да се уселе у њу са првом појавом рационалне свести. Наравно и ту треба имати изузетну истанчаност за све пориве осетљиве дечије душе и показати праву меру, тј. одржати средину између превелике попустљивости и строгости, да не бисмо уместо ведрога и слободног духа, створили плашљиве, млаке и утучене душе или потпуно разуздане и охولة.

Полазећи од потребе детета да тежи чулним задовољствима и да избегава бол, Лок открива важност још једног аспекта васпитања. Наиме, он сматра да ако дете под спољашњом принудом ради нешто против своје воље онда оно то чини или да би постигло веће задовољство, добијање награде или да би избегло већи бол подношења казне. Уколико код детета хранимо овакве побуде, ма колико давале наизглед добре резултете у владању, ипак ћемо њиме појачавати узрок који подстиче порочна дела. Зато и каже: „*Не сматрам никакву казну корисном по деце, ако стигне од учињеног дела не буде јачи од бола, јер овакав начин кажњавања, рађа одвраћеност према свему оном што је васпитач дужан да омили деци*“.⁹ Прекор, грдња могу произвести послушност, али не и истинску ревност, јер се стегом и казном не могу савладати природне склоности ка тренутним задовољствима. Стога ако хоћемо децу да учинимо истински добром и слободном, треба их одвраћати од оних задовољстава која су по њихову нарав и здравље штетна. Али у томе треба бити опрезан и допустити им само она уживања која су дошла као последица слободног мишљења, а не као резултат дела према којима показују одбојност и која не би учинила својом вољом. Добар пример за то јесте често погрешно мотивисање детета за учење. „*Ако деци дајемо оно што им се свиђа да би учили, шиме само појачавамо њихову љубав према уживању*“ То значи: ако су награда и казна чулно уживање или чулни бол они служе само да ојачају оне склоности које смо дужни да обуздамо. Нећемо усадити клицу врлине „*ако децишевоу вољу за једним задовољством ошкунимо обећањем другог*“. На пример, ако дете тражи задовољење неке жеље, а родитељ му излази у сусрет тако што му не допушта да оствари ту, али му испуњава другу, сличног карактера, онда он тиме јача самозиву снагу његове воље. Нарочито се грешни онда када се дете подстиче на неку добру активност, на пример учење наградама које носе материјални карактер. Тиме га удаљавамо од оних добара којима треба да тежи због њих самих и због вредности које носе, а јачамо жељу за оним што носи пролазан карактер, што изазива тренутна задовољства и што у крајњем квари карактер.

* * *

⁸ Исто, стр. 32.

⁹ Исто, стр. 34.

Лок истиче да је најбољи начин да се оствари добар утицај на децу сдржан у поштовању и срамоти. Ова два осећања могу изванредно подстицати дух деце ка ономе што је право и поштено уколико им се на време улије „*љубав према добром гласу и стирах од њрдне и срамоте*“. Наиме, он узима у обзир то да су деца врло „*осељива на њохвале и њризнања*“ и да их веома радује кад осете да су својим понашањем прибавила добро мишљење других. Веома им импонују похвале родитеља или учитеља, као што их погађа њихов презир. Управо ту склоност треба неговати код деце, јер она може много јаче да покрене њихов дух на добре ствари и да сузбије лоше, него „*бајшине и њрепње које њубе свој ушњај када њосћану обична ствар*“, тј. кад не изазивају стид. Ова два осећања биће јача уколико се буду јављала не као награда и казна, већ као саставни, нужни део духовног стања које произлази из начина владања детета. Таквим опхођењем доводимо дете до сазнања да похвала и признање који долазе као резултат доброг дела чине их вољеним и поштованим. Хранећи добро дело похвалом изазивамо задовољство којим даље подстичемо тежњу ка добру. Наравно, и прекор може имати позитиван утицај уколико је одмерен и уколико може да произведе стид због одређеног поступка. Било да је упућен речима, погледом, гестом и да за последицу има хладан однос онога до коме је детету стало, имаће јак утицај. Јер, управо родитељи, а касније учитељи, јесу они до чије нам је љубави, похвале и пажње стало. Трудећи се да задобију њихову наклоност, а знајући да за лоше поступке стичу њихову осуду ка казну, деца ће временом стећи „*њприродну одбојност према ономе што се сматра рђавим*“. Према Локу добар глас није ни суштина ни мерило доброте, али је њој најближи уколико се доброта схвати као свест о дужности коју налаже разум и њено слободно испуњавање. Ако је добар глас одобравање нечијег понашања од стране разборитих људи, онда је развијање потребе код деце за добрим гласом најбољи подстицај њихових добрих својстава све док не постану довољно способна да своје поступке управљају властитим разумом. Лок даје и практични савет у вези са прекором и похвалом. Он сматра да њих треба изрећи „*њирезвеним, озбиљним и мирним речима*“, с тим да дете треба похвалити јавно и у присуству других, како би њена вредност и значај били удвостручени, док осуду треба изрећи насамом како би и сама била пажљивија у очувању доброг гласа детета. О грешкама које родитељи често чине јавним прекорима, грдњама и критикама, Лок каже: „*Ако их изложимо срамоти њише њише свуда њричамо о њиховом рђавом владању, онда деца сматрају да су њај глас изјубила, и њако ће њрестјајши да њосћоји за њих ова кочница, ње ће ушњолико мање хњињи да чувају добро мишљење о себи, уколико више слуше да су свој добар глас изјубила*“.¹⁰ Лок сматра да свака казна отупљује осећање стида и страх од незадовољства, уколико се често понавља. „*Родитељи њпреба добро да њромисле које су њрешке код њихове деце њолико њиешке да заслужују испољавање њнева, али ако се њихово незадовољство њолико испољи да за собом њовуче казну, онда не њпреба одмах да одбаце свој стирах њољед, већ њо-*

¹⁰ Исто, стр. 50.

сїейено да врати деїейу своју ранију љубав и да одложе измирење све донде док њослушностї и нека више неїо обична заслуїа не њокажу да се деїе њоїправило“¹¹. У супротном, честа примена казне допринеће навикавању на њу, и дете ће постати равнодушно.

Честа, а нарочито плаховита грдња деце која се најчешће изражава у грубим и рђавим речима може довести до слабљења угледа родитеља, јер деца врло рано могу да уоче разлику између разума и гнева и онога што заслужује поштовање односно презирање. За чување деце раног узраста од порочних дела требао би да буде довољан само један поглед, ако погрешно раде, а ако треба рећи и коју реч, „она треба да буде озбиљна, њријашељски даїа и разложна и да њокаже да је њоїрешка рђава и неїријашїна, њре неїо да одмах їрдимо деїе, јер ће њо учинїиїи да оно неће знаїи да ли се ваїи їнев односи на њеїа или на њеїову њоїрешку“.¹²

Нажалост, и код родитеља и код наставника није присутан неопходни степен уздржаности и опреза у квалификовању поступака деце. Искуство говори да родитељи често грде децу не само пред њиховом браћом и сестрама већ и пред осталима. То исто раде и наставници критикујући неког ученика због лошег владања или незнања пред ђацима, наставницима, а неретко и пред другим родитељима Једном јавно окарактерисано дете као проблематично, временом преузима на себе улогу „неїашївца“ и поистовећује се са њом.

Добро васпитање подразумева и прихватање одређених правила понашања путем навикавања на њих. Лок саветује „*бодриїе деїе блаїим речима и блаїим оїоменама на оно шїїо хоћейе да ѡређе код њих у навику, као на нешїїо шїїо су заборавила, а не суровим їрекорима и їрдњом као да су шїо намерно хїїела“¹³. Навикавање постаје друга природа, онда кад примена правила постане лака и непосредна и када се чине без премишљања. При томе треба водити рачуна о томе на шта дете треба навикавати. Колико оно што тражимо од њега одговара његовој природи, темпераменту, карактеру. „*Бої је дао свачїем духу њонеку особину која се, као и њеїов лик, можда може донекле и доїтерашїи, али шїешко да се може сасвим изменїиїи или ѡреїворїиїи у нешїїо шїїо би њої било суїроїїно“¹⁴. Дакле, васпитач треба да добро познаје дечију природу, да зна шта се може поправити трудом и вежбањем, а шта не може и који се пороци, којима је дететова нарав склона, могу спречити. Сваку природу треба усавршавати у оквиру њених властитих могућности, никако не ићи преко њих, јер „*шїїо їод се на њу шїако налеїи їрїсїїаїаће јої врло рђаво и увек ће носїиїи на себи оїїисак усиљеної и неїприродної“¹⁵. Такав печат не долази као „урођена мана“ или као „їлог неуже їрїроде“, већ као резултат наопаког васпитања које иде за тим да изгради привлачан и углађен карактер не поштујући при томе природне моћи духа. Уместо тога добро***

¹¹ Исто, стр. 40.

¹² Исто, стр. 58.

¹³ Исто, стр. 43.

¹⁴ Исто, стр. 43.

¹⁵ Исто, стр. 44.

образовани дух краси једноставност и лепота изражавања и поступања. Отуда врло често извештаченост код људи који веома држе до тога да буду прихваћени од других и да оставе добар утисак. Све оно што није истински лепо и добро већ је његова имитација мора носити усиљеност у себи те стога као лажно не може бити ни пријатно ни допадљиво. Колико је Лок сматрао сувишном и непотребном лажну углађеност и намештеност показује следећи фрагмент: „*Просија и љуба природа, остављена самој себи, многу је боља ствар него неукусно и усиљено њонашање које је пошло од рђавој васпитања. Недостатак савршенства или нека грешка у њонашању услед које не постојемо савршену лепоћу, често се не дају зајавити или нису предмет нашег суда. Али неприродно ма у којој врсти њонашања, ипак јасно истиче наше недостатке и никада не пројашта а да не скрене пажњу на нас и да нас не прикаже као оне којима недостатак је или потребно осећање мере или искренности*“.¹⁶

Родитељи често праве грешке када на преваре или дрскост свог детета према друговима гледају са симпатијом, сматрајући да се оно на тај начин учи вештини живљења и оспособљава за опстајање у свету. Међутим, истинско напредовање може бити засновано само на поштовању правих вредности. Стога је неопходно покренути код деце све оне склоности које их могу подстаћи на рад и марљивост. Међутим, Лок упозорава, „*ниједну ствар коју деца треба да науче не смеће никада претворити у шери за њих, нији им је смеће наметнути као задатак. Што год им дајете у шом духу, то им постаје досадно*“.¹⁷ Ово се да илустровати бројним примерима деце која су извесне активности обављала са уживањем све док нису попримиле карактер обавезе. Деца воле све оно у чему учествују слободно, неусловљено, спонтано. Таквом начину испољавања и деловања приступају као игри те бивају отворена за примање и давање. Чим осете да им се воља нечим спутава, ограничава, имају потребу да је ослободе. Зато она треба да остане таква, али правилно усмерена. Управо због тога, веома је важно стимулисати активност детета према ономе што воли (писању, цртању, читању) тако што ћемо му омогућити њено испољавање онда када постоји воља и расположење за то. Ако воља за радом изостаје онда их треба покретати оним речима које ће њихов дух учинити орним за рад. Ако у раду осете слободу испољавања онда ће као и у игри уложити пуно труда не штедећи себе јер ће то чинити по нахођењу своје воље. Напротив, свако наметнуто учење доживеће као присиљавање и ускраћивање слободе. Међутим, иако је важно расположење духа за рад, не треба дозволити развијање особине лењости, услед недостатка мотивисаности за рад. Дете треба оспособити и за то да одустане по својој вољи од нечега и да лако и радо прихвати нешто друго што је корисно иако тог тренутка мање пријатно.

Када родитељи примете лењост код детета, да би знали да ли му је она у природи или је стечена, требало би да га посматрају док се игра, када је опу-

¹⁶ Исто, стр. 45.

¹⁷ Исто, стр. 46.

штено и да уоче да ли је лењо и споро само за неке ствари, а за друге живо и вредно и уз то упорно у ономе што је наумило. Тако ће сазнати да ли га недостатак склоности ка одређеним задацима чини немарним или је у питању равнодушност и безвољност према свему. Онда треба разговарати и путем „разлоја и доброше“ усмерити га на прави пут. Или треба применити другу меру па га питати „колико је њосла њоја дана урадио“? Ако ни то не успе, онда му треба „омиљену иіру сїавиїи у дужносї“. То је према Локу најбољи начин да оно у чему дете највише ужива и што толико заокупља његову пажњу да занемарује све остале дужности, престане да га занима због обавезности испуњавања. Губећи карактер слободног испољавања, активност која га је до тада занимала изгубиће своју привлачност, свести се на меру и тако уступити место корисним стварима.

Добром опхођењу и понашању деца се пре могу научити „добрим иіримерима“ него „иіравилма и саветїима“. Ако децу сачувамо од рђавог друштва, онда ће она угледајући се на добре, добро чинити, нарочито кад увиде да су прихваћена и хваљена због доброг понашања. Неопходно је код деце неговати „начела доброше и љубазносїи“, а кад се она честим вежбањем учврсте, онда отмено и учтиво понашање постаје природно и спонтано. Важно је знати да „оїменосї васїїїачу не дају добар изїлед и иіравилно држање, они іа моїу красїїи, чак ни ученосї іа не чини оїменим, ако се знањем не служи іамеїно и иірсїїоїно, већ іа може учинїїи дрскиїм и мање іодношљивим у оїхођењу с друїма... Добро васїїїање је оно иїїо даје сїај добрим особинама и иїїо их чини корисним іо човека, јер му доноси іошїїовање и наклоносї свих са којима долази у додир. Без доброї васїїїања сви њеїови усїеси учинїће да іа сматїрају за охоло, уображена и суїейна човека“.¹⁸ Добре особине јесу богатство духа, али их тек племенито васпитање истиче дајући им „леїоїу и чар“. Колико је важно дело толико је важан и начин на који се оно чини, јер у крајњем случају од тога зависи да ли ће у нама изазвати задовољство или одбојност. Најбољи начин да понашање постане истински добро, тј. природно, складно и ненаметљиво јесте научити дете да зна да ужива у свему што је за похвалу.

Лок сматра да свако ваљано васпитање подразумева поштовање правила „Себе не иіреба ни іоїїцењиваїи ни иірецењиваїи“. Потцењивање изазива у нама осећање стида, а прецењивањем показујемо безобзирност и неучтивост према другима, то прати или претерану бригу за допадањем или претеран нехат и немар. Да би се то избегло, треба показати пристојност у говору, држању и гласу којим исказујемо добру вољу и прикладну обзирност према другима.

Лок разматра четири особине противне учтивости. То су: ірубосї, иірезирање, замерање и свадљивосї. Урођена грубост је на делу када у опхођењу изостаје предусретљивост према другима и обзири према њиховим „склоносїима, наравима или друшїївенем іоложају“. Основна особина грубијана

¹⁸ Исто, стр. 71.

је да не води рачуна о томе да ли се неком нешто допада или не. Циљ доброг васпитања је да ублажи урођену бескрупулозност, необузданост и сировост.

Презирање се показује као недостатак поштовања према другом, а изражава се погледом, говором или покретом. Оно се може јавити и као ниподаштавање нечије личности и унижавање њеног достојанства.

Веома лош вид неучтивног понашања јесте склоност ка замерању. И настаје када се себи да право јавног истицања нечијих недостатака и самим тим изазове осећање срамоте код онога ко је томе изложен. Замерање може да изазове исмевање као облик маскиране неучтивности. Њега људи често и не препознају јер се јавља у виду духовитог начина изношења мана других уз досетке и насмејано друштво, али у суштини то је ругање на духовит начин. Још једна врста замерања у којој се огледа лоше васпитање јесте противречење. Љубазност не подразумева увек одобравање нечијег мишљења и ставова. Опирање, неслагање, указивање на нечије грешке јесте императив истине. Али у исказивању свог критичког става треба бити опрезан и пажљив. Међутим, има оних који су обузети духом опирања што представља упадљив начин замерања.

* * *

Примедбе треба давати на благ начин, бираним речима, са присуством добре воље и поштовања.

Сродан облик овој врсти непристојности јесте свадљивост као прећутна оптужба и прекор за неку неучтивост код оних на које смо љути. Она изражава склоност ка увредљивим речима и понашању.

Као што је недостатак учтивости као „*најјријатније друштвене врлине*“ показатељ лошег васпитања, тако је и претерана учтивост израз недостатка лепог понашања.

Имајући у виду све слабости које могу пратити процес васпитања, Лок препоручује родитељима: „*Појражиие некој ко ће умети да изобрази дух њо-нашања вашеј деиетиа, дајиие ја у руке ономе ко ће сачувати, колико јод може, њејову чедности, нејовати и развијати добре склоности код њеја и блајим јостјуијањем јојравити или искоренити рђаве, а усадиити добре навике у њејову душу*“.¹⁹ Овим ставом Лок скреће пажњу на онај начин васпитања којим се могу сачувати и однеговати најчистији пориви људске душе.

Сви аспекти васпитања и образовања које је Лок узимао у обзир, као и начин њиховог третирања и практичног разрешења, чине његову мисао и данас живом и применљивом у пракси.

¹⁹ Исто, стр. 127.

ЛИТЕРАТУРА

- Живковић Д. (2005), *Велике филозофско педагошке идеје*, Вршац
Кант И. (2000) *О васпитавању деце*, Београд
Лок Џ. (1972) *Мисли о Васпитању*, Београд
Плутарх (1956), *О васпитању деце*, Београд
Русо Ж. Ж. (1956), *Емил или о васпитању*, Београд

Ruzica Petrovic

L'ACTUALITÉ DE LA PENSÉE DE LOCK SUR L'ÉDUCATION

Résumé: L'actualité de la pensée de Lock au sujet de l'éducation est basée sur sa bonne connaissance de la nature de l'homme, particulièrement de l'enfant, ainsi que sur son expérience personnelle très riche dans le domaine de l'éducation. Cette pensée se montre applicable aujourd'hui, quant à la solution des problèmes qui semblent être délicats, autant dans la première enfance, autant à l'âge d'adolescence. Dans ce contexte, les opinions de Lock sont importantes, particulièrement celles concernant le rapport entre le développement physique et spirituel, la récompense et la punition, les règles du comportement, la pudeur, la bonne conduite et toutes les formes de l'éducation qui concernent les zones les plus subtiles de l'âme humaine.

КОРАК ИЗА ОГЛЕДАЛА ВРЕМЕНА

Ајсџиракџи: За разлику од дела других сликара који свесно или не, развијају и веома сугестивно уобличавају своја дела на подлози митског тако да се у њиховим сликама најпре намеће значењски слој, у сликама Градимира Петровића (1936–2001) случај је обрнут – пластички, феноменални слој је онај који доминира и који најпре тражи анализу.

Кључне речи: мит, аполонско, дионизијско, пластичко, бинарне опозиције.

КРАЈНОСТИ СЕ ДОДИРУЈУ

Поглед сликара Градимира Петровића (1936–2001) “опрема време” у поноре мита, снагом која изгледа бескрајна, обнавља се и ствара чак један нови појам историјског континуитета: као шанса за мењање и шанса за сопствено стварање. То се, на пример, лепо уочава у слици *Сећање на Византију* у којој сликар осетљиву визију личног виђења, корака иза огледала времена, вешто укршта са погледом у источнике чија се судбина непрестано понавља као трајни знак за нова искуства – препозната у „вечној истини“ мита. Међутим, да би својим стваралачким поступком допрео до дубина вечног и Градимиру Петровићу било је неопходно да осетљиву архитектонику укрштаја најпре постави на снажне темеље једне и јединствене метафоре – архетипа. У овом сликарству та метафора су *дијаде*. Разбијајући огледало реалног, Петровић уз помоћ њих допире до увек важеће суштине човековог постојања. Отуда су његове дијаде „силе супротнице“ које се не потиру, већ стваралачки допуњују и обликују.¹

За разлику од дела других сликара који свесно или не, полазећи такође од једне метафоре – архетипа, развијају и веома сугестивно уобличавају сво-

¹ У периоду од 1993. до 1995. године у атељеу сликара Градимира Петровића водио сам са њим више разговора и на тему и о теми *мит и уметности*. Између осталог тада ми је саопштио да га миту највише привлачи његова језгровитост. „Језгровитост ми омогућава да непрестано о многим појавама живота па и уметности постављам питања, али да само понекад наслути могући одговор. Задатак уметника када је мит у питању је да га тумачи и то искуство тумачења естетским средствима искаже у свом делу.“

ја дела на подлози митског, тако да у сусрету са њиховим сликама као предмет анализе најпре се намеће значењски слој дела, у сусрету са сликама Градимира Петровића случај је посве обрнут – пластички, феноменални слој је онај који доминира и који најпре тражи анализу. Стога готово са сигурношћу можемо казати да се митско у делу овог сликара најпре појављује у феноменалном слоју. Линија и боја за Петровића су елементи митског јер омогућавају „победу“ облика над празнином, уобличеног над безобличним, светлости над тамом.

Стога своје дијаде он динамизира кроз интерпретацију митова о Аполону и Дионису. Аполонов свет „сна“, спокојства и реда, сликар остварује кроз врло строгу и дисциплиновану форму линије, која заиста тежи да се отргне контроли, али је овај уметник беспрекорно вешто „зауздава“, успевајући тако да јасно и одређено опише своје имагинативне слутње. У линеарном и до танчина прочишћеном цртежу најчешће није битан начин повлачења линије колико њихов међусобни однос који не оставља место недоумици, нити могућност размишљања да неки детаљ не кореспондира са другим. Минуциозно постављен однос међу линијама служи једној јединој функцији – да цртежу утисне атмосферу, дух и дах, али и чврстину бића. Линија је у сликама Градимира Петровића знак за унутрашњу слику лепоте, мере и осећања укрожених у пропорцији.

Дионисов свет узбуђења и заноса овај сликар сажима у бојама, најчешће: црвеној, жутој и плавој. Оне се у његовим уљима и пастелима пуне узбуђењима, сугестивно изливајући чудесно осећање које показује да дионизијско за Петровићево сликарство представља изворну стваралачку снагу саме природе. Ту сликар следи и речи великог филозофа који је говорио да „цртеж даје облик бићима“, а боја је „божански дах који их оживљава“. У уљу и пастелу боја постаје „стварна тишина сликања“, односно ту више није реч о линији и боји по себи, већ је то узбудљива садржина којом се сабирају најчистије снаге светлости. Боја у сликарској поетици Градимира Петровића постаје емоционална снага идентична снази Дионисовог култа облагорођивања, како појединих линија и боја, тако и читавих композиција, у којима се репродукује не један дах, већ читави предели дионизијске душе – жар, срцба, снага, љубав, тајна, туга. На ту скалу осећања боје, за коју можемо рећи да опија чула као најјаче вино, можда се најуспешније могу применити Дојблерове речи: „Испади из жестоко жутог допиру у плаве нежности.“ Цитирамо ову мисао не само да бисмо поткрепили већ речено, него и да бисмо указали на још једно важно својство и квалитет Петровићевог сликарства, жеља да као сваки уметник изрази једну дубљу стварност одводи сликара у стална истраживања односа светлости и боје. Светлост се у његовом делу претвара у јасне колористичке површине где се интелегентна организација простора и музикалност композиције сједињује у животну радост, али и митску мудрост.

Цртежом отпочиње остваривање једне форме, бојом њено потпуно оваплоћење што у потпуности одговара оним местима у митовима о хаосу где се стање неодређености – хаос преображава у организовани космос.

МИТСКА ВЕЗА – УМЕТНИК И МОДЕЛ

У односу између уметника и модела није реч само о могућој инспирацији, већ о дејству „сила супротница“ којима се проширују границе посредовања и стваралаштва. Ако тај процес посматрамо искључиво са позиција појединца, он увек садржи двоструки карактер. Уметник и модел, како их доживљава Петровић, метафора је о „близначкој“ природи ствараоца. Да би додиривао један предмет или појаву под различитим угловима и осветљењима, његов карактер истовремено мора да поседује елементе интровертног и екстравертног, статичног и динамичног. Оно што сликару открива модел, Жану Коктоу открива *песникова муза* за коју он каже: „Песникова муза се, каткад, приказује у облику једног тела двају паса леђима везаних један за другог љубављу, толико да најмањи покрет засеца у средину, изазивајући крилату тужалку.“² Само пажљиви додир стваралачког чина кадар је да у овим противуречним елементима нађе пут до интегралне истине, откривајући при том кроз дело које настаје суштину света, подиже рампу времена, ослобађа личности и превазилази смрт. „Модел“ овако схваћен је *нуклеус* који уметника уздиже до креативног и продуктивног стања, даје му виталну снагу, а његову способност за преображавањем појава и ствари чини трајном.

Изразити бит ствари и драму човека не значи бавити се објективним и логичким мишљењем, већ додирнути ону другу, тајновиту страну постојања која је толико стваралачкија уколико је духовнија. Ова до данас недовољно истражена особина Петровићевог дела у подједнакој мери долази до изражаја и у пастелима и у уљима. Као добар познавалац поетика модерне уметности, он оставља спољашње појаве, иако се њима служи, улази захваљујући својој „близначкој способности“ у ликове и предмете, лови њихову душу тражећи изван варљивог света, такозване реалности, густу мрежу оних појава које постоје између људи, предмета, природе и животиња. Он не „описује“ њихов карактер, већ врши избор, своди и сажима њихове поступке и особине, пројектује њихов „карактер“ и на тај начин ствара оно што зовемо психолошком атмосфером. Унутрашње напињање облика само по себи има једно своје кретање из језгра према површини платна, а унутрашњи ритам, који је по природи довољно снажан да му готово нису потребна никаква друга динамичка средства, шири асоцијативна значења преко линија које се непрестано „ломе“ и „деформишу“, али организују живе и сложене форме. Истовремено, тим унутрашњим напињањем које неретко прелази у начело контраста, у гледаоцу смањује присутност и интензитет оног спољашњег и споредног, а истиче оно битно – интимну стварност и унутрашњу драму постојања. Њу је, једном приликом пишући о Петровићевим пастелима, Стојан Ћелић назвао и „драмом времена“, чиме је јасно указао да овај сликар уметност увек проживљава као процес који никада није линеаран и завршен, стваралаштво није само ствар талента већ питање одговорности и карактера, а стваралачки акт није мо-

² Jean Cucisau: Essai de critique indirecte. (Le Myst re lade – Des Beaux – Arts considérés comme un assassinat), Paris, стр. 205.

ралисање већ морални чин. Стваралац који све ово увек има на уму истински је крчилац уметничких путева, једино такав може да издржи поглед Сфинги-них очију, само његово дело може рачунати на трајност.

ЗАТОЧЕНИ ОРФЕЈ

Заточени Орфеј је дело које у великој мери наставља, али и разлаже идеје и уверења изложене у сликама *Уметник и модел*. За Петровића Орфеј је не само митски певач који спаја небо и земљу већ, и управо због тога, можда први уметник који је имао осећање одговорности за оно што ствара. Креативни чин синоним је за кретање и неограниченост духа, а рађање сваког дела део је космичког постојања и бесмртности. „Заточен“ забраном да погледа Еуридику³ док не изађе на светлост овоземаљског света, он из велике љубави, као што је познато, крши забрану, што је сликару само повод да митску причу, најпре, интерпретира као жељу песникову да сломи одређене конвенције, да свакој друштвеној регули супротстави револт и побуну, а ограниченој слободи богатство свог унутрашњег стваралачког бића и универзалност песничке душе. Орфеј је песник који ствара, (не) извршава и преображава, он је метафора за енергију културног јунака чије се ЈА уздиже до истински свесног деловања и успешног остваривања мноштва задатака који из хаоса обликују културни образац. Тај образац није само један стил, нити занатско умеће које се може научити, него афирмација посебног друштвеног и духовног реда, једна визија човековог постојања у свету. Орфеј је знао и могао лако да пева и свира, али је у том процесу стварања потпуно и непоновљиво говорио биљкама, животињама, птицама, рибама, читавој природи, понајвише о њима самима. Шта нам то открива? Пре свега способност да се помоћу божанског увида у процес природних догађаја може овладати редоследом и суштинском закона који у њима владају. Тако се карактер и способности Петровићевог културног јунака, певача и свирача, Орфеја, умногоме разликују од карактера Величковићевих културних јунака Тезеја и Сизифа. Победу човекове духовне природе над властитом анималношћу они остварују захваљујући снази, лукавству и упорности, док је Орфејева преображавалачка способност вишег рода и тона, јер оно што он ствара свирајући на лири, није само мелодија која заноси и опија, већ племенита музика, дакле лирска, пуноћа, која у себи носи способност да преодева душе, бића и ствари.

Са Орфејевом онтолошком лирском пуноћом још би се могао упоредити *Свирач из Хамелна* Богдана Кршића, али само из првог дела легенде када својом свирком на фрули спасава град најезде пацова. Али, чак, и судбине су им, ма колико то изгледало противуречно, сличне. Пацоловац страда у тренутку када вештина којом је до тада успешно владао извргава у његовог најжешћег непријатеља, а Орфеј када поставља битно питање: докле људско биће

³ Није ли Орфејев однос према „идеалној драгој“ идентичан односу сликар – модел?! Песник је кроз тај однос, уосталом као и сликар, нашао меру пута ка себи самом.

може успевати, а да не постане жртвом властитог поноса и страсти, и у ком тренутку одговарајући на ову загонетку одлуком своје воље човек изазива завист богова?

У слици *Бик* Градимир Петровић даје могући одговор. Ова животиња за њега није само симбол човекове необуздане природе, већ и метафора о животном немиру који нити културном јунаку, нити ствараоцу, не дозвољава починак, јер процес рађања и обликовања једног дела не одвија се због тога да би се њиме и у њему свет окончао, већ да би се отворила могућност да неко други дође да га настави. *Подвиј*, као и *дело*, подсвесне су тежње за поновним рађањем и ускрснућем.

Да би одшкринуо врата поновном рођењу, ускрснућу, дакле, бесмртности, Орфеј мора да пође у хад, односно по Петровићевом уверењу, мора да савлада оно што сви уметници у свим временима савладавају – разорну дубину своје контрадикторне природе, потиснуте жеље, стремљења и страхове. Онај који своју природу не може да укроти неминовно пропада. Пут којим се до дела долази драматичан је и неизвестан. Јер, дело није рутински производ, него израста из сукоба рационалног и ирационалног уметничковог хтења за стварањем. И зато он често подсећа на акробату на жици испод које није ра-запета мрежа.

СЛИКАР И СУДБИНА

Тежња ка сложеном исказивању прапочетка матрице духа код Градимира Петровића налази се још у најранијој младости у бојацијској радњи његовог оца где се сликар, нема сумње, први пут сусрео са обиљем разнобојне, разливене светлости која је зрачила из многобројне пређе. Материјална светлост тих боја биће довољно инспиративна да сликара поведе стазама уметности у којој ће лепота боје почивати у њеној снази зрачења, у сјају својственом материји. Дакако, овим не желимо рећи да између живота и дела, појединих догађаја и проседеа стоји знак једнакости, већ да подсетимо како је често немогуће креативни чин једног уметника сагледати у јасном и непрекинутом континуитету и да за разумевање овог важног питања морамо узимати у обзир сву сложеност уметникове личности и стваралачке силе које чине да дело (не) испадне увек онако како то аутор хоће и жели. Неретко се дешава да завршено дело чим стане пред свога творца у њему изазове разочарање и незадовољство, јер заостаје за полазним слутњама из којих је настало. Остварујући психолошке, емоционалне и стваралачке процесе у грађењу слике, можемо рећи да овај сликар заиста полази од опсервације појединих импулса живота, танане анализе одређених визуелних утисака, да би стваралачки пут и крајњи циљ тог пута било дело које обилује истовременошћу реалног и фантастичног. Реално код Петровића нема сврху да фантастично учини вероватним, али ни фантастично није ту само зато да нас удаљи од реалног, него су и једно и друго ту да се међусобно што више приближе, јер и једно и друго су у подједнакој мери саставни део људске природе.

Сликар ће то потврдити у једном интервјуу када ће на питање да ли уметност у својим стваралачким часовима посредује између света реалног и света могућег, између сумње и утопијске воље за опстанак одговорити: „Реално у природи је условни појам. Што се дубље понире у живот, то се реалност и првостечени појмови топе. Ствари постају дубље и многосложне. Што је уметник снажнији, то је субјект уметника јачи. Јак субјект повећава уметникову удаљеност од реалне, објективне, просечне средине.“⁴ Већ кроз анализу слика и пастела *Уметник и модел* и *Заштотчени Орфеј*, али и из овог одговора, можемо закључити да Градимир Петровић у уметнику и његовој способности обликовања не види другог бога (*alter Deus*) који ствара другу природу, већ човека који уз помоћ својих способности и талента налази у природи одређених облика изазов да их анализира, синтетише и трансформише у дело. У слици *Сликар и судбина* Петровић сагледава судбину, или боље рећи творачку способност сликара, најпре кроз тактилно којим се ствари, појаве или облици спознају, затим, кроз способност *ојсервирања* које повећава снагу и интензитет почетних емоција и на крају кроз *дух и инвенцију* спаја у нове спрегове тактилно, опсервирано и емотивно и даје им ново значење. „Судбина“ се, дакле, мора ликовно испољити да би постала уметничка.

Извор сликареве инспирације је неограничен. Креће се од спољашњег надражаја, садржаја из природе, преко историјског до измишљеног. У већ поменутом интервјуу он ће још рећи: „Уметност се наравно не може научити. Могу се учити занати и многе припреме за тај стваралачки чин. Али кад до тог чина дође и кад дође, онда се све повлачи у други план. То је као код религије. *Верујете чисто без йомајала*” (подвукао С. Л.). Сликар трага за најадекватнијим формама како би изразио најтамније и најтананије доживљаје у себи. У припреми и формирању идеје сви поступци су препоручљиви. Ирелевантно је како и на који начин он формира своју мисао, али поступак у коначном формирању дела мора бити ликовно чист. Ако се мисао на слици исказује цртежом, бојом и светлошћу, импровизације су искључене. Добро и успешно ликовно дело може по Петровићу да настане само тамо где се индивидуални израз и лично пожртвовање покоравају принципу реда, јер само ред из основа може да створи нове стваралачке могућности. Отуда сликарство за овог уметника, као ни за Орфеја песма и музика, није игра која се може научити, већ „судбина“ у коју су, као што смо већ напоменули, уплетене емотивне, имагинативне, интуитивне и церебралне компоненте. Ови елементи се у стваралачком поступку хармонизују или суперпозирају услед дубинске идеје дела.

Уметников индивидуалитет, како спознајемо из Петровићевог проседеа, не затвара се у себе. Напротив, он се непрестано отвара свету и животу, он је, како би рекао песник, „вечна чежња за бесконачним“, јер унутрини индивидуалности сваког уметника крије се космос. У часу рађања бића-дела он би се њему (космосу) с правом могао обратити речима којима се непознати

⁴ НЛ, бр. 21, 26. фебруар 1992, Крагујевац, стр. 48–49.

аутор обраћа стваралачкој сили с молбом: „Од иреалног поведи ме ка стварном, из тамних дубина изведи ме на светлост, из смрти поведи ме до бесмртности.“ Нису ли ово били неки први наговештаји, уз све оно што ће песници, сликари, музичари рећи касније о природи уметности и њеном настанку, да је простор стваралаштва најпре био митски простор. У слици *Време* Градимира Петровић ће евоцирати то исконско време, или како би Душан Матић рекао „временије време“, у коме је талентовани појединац стварајући песму или слику, имао моћ да уздиже духове и створи привремени занос у коме се човек враћао свом макрокосмичком пралику. У том митском простору у „временима временијим“ човек ће спознати и своју слабост и величину. Слабост јер је зависио од четири елемента природе, а величину јер је свему око себе удахнуо печат свога духа и многозначност своје имагинације.

МУДРАЦ И РАТНИК

Суштина човековог Бића у свету, за Градимира Петровића, није да се животу укине сваки смисао. Напротив, величина је у томе да и поред спознања живота у свој његовој суровој истини, ту суровост и ту истину сликар никада не прихвата. Прихватити значи укинути парадокс судбине која се састоји у чињеници да је човек биће снаге и слабости, величине и беде, али никада ни једно ни друго у њему потпуно не превладава, јер би се тиме укинула могућност његовог непрекидног самопревазилажења.

Зло и добро – два битна онтолошка и етичка принципа у сликама овог уметника манифестују се портретима *мудраца* и *рајника*. Обрађујући и ову тему студиозно, снажним гестом и чистим ликовним средствима, он је садржај издигао изнад анегдоте и дао му снагу и величину древних митова. Има у овим сликама неке озбиљности грчких трагичара који су описивали човека у његовој космичкој распетости, не препуштајући га при томе бесциљном лутању, већ пружајући му могућност за једно сложено пењање уз прометејски бол ка узвишеној радости. То је она „озбиљна ведрина“ Софокла која човека спасава од путпуног клонућа.

Испитивање човековог постојања открива нам да добро и зло, два елемента дуалистичке упоредности, нису подједнако снажни: зло је у својим многобројним облицима и начинима испољавања надмоћно. Па, ипак, спасоносно је да постоје и искрице добра које не само да могу да надвладају поједине елементе зла, него људско биће могу да поведу ка узвишеном и лепом. Мудрац је не само оличење добра, већ и глас разума који тражи оправдање за страдање невиних. У слици *Глава мудраца* Петровић је кривуљом линије, ритмом боје и облика сугерирао превласт човека над апокалиптичним. Ликовно мајсторство складно је синтетисано са социјалном и естетичком свешћу, а вешто метафоричко фабулирање теме уобличено је стално присутном позадином природе и живота.

Само онај који као мудрац размишља о бесконачности и непролазности свемира ослобађа се страха од смрти. Човек има само тај један једини, ово-

земаљски живот који мора да проживи баш овде на земљи, без могућности да га настави у неком другом свету. Ову мисао сликар ће са још већом доследношћу развити у уљу *Бела лава*. Бело које у делу овог уметника има полифозна значења, у назначеној слици добија двоструко симболско: најпре, *духовну чистоту*, а затим, и *висок степен људској усхићења*, што су заправо атрибути који красе мудраца. Он на живот и свет не гледа као на скуп радости и болова од којих може да испева елегичну мелодију пролазности, већ као на потребу да се путем радости и бола храбро закорачи у временску коначност бића. Пролазност, дакле, не разбија живот Петровићевог мудраца на безброј стрепњи, страхова и зебњи, него у разборитом размишљању о радостима и боловима он налази богати извор потајне снаге. Та снага која је саткана од пређе оштрог разума и храброг срца у слици *Глава са лампом*, дочарана је тако што су и перспектива и осветљење подређени тој мисли. Светлост не долази из лампе, али ни из каквог природног извора, него из сазнања мудраца да је у процесу промишљања властитих идеја неопходно, каткада, тотално уронити у живот осталих људи. Ова слика носи у својим семантичким слојевима дубоко запретење и скривене категорије живота, тако да попут археолошких наслага леже једно поврх другог нагон и искуство, мит и сазнање, а неслућени бескраји макро и микрокосмоса отварају пут за ново виђење непознатог. Мудрац, као и уметник, претвара се у чаробњака који уместо магичне формуле може да изговори и Малармеову реченицу: „Између старих практика и магије која делује у поезији постоји тајно средство.“

Ратник – у сликама Градимира Петровића – епски јунак, бранилац, пројекција је космичке снаге и вечне чежње за правичношћу. Снажно лице ратника као да је вајала природа, указује на везу између људи и богова. У опредељењу да се бори за добро и правично ратник никада не губи непосредни животни осећај и топлину додира са стварним животом. Мудрац медитира о животу и душевним силама, космичким колективним судбинама, што може да поприми и облик мистичке правичности, али само ратник осећа да се жива равнотежа између добра и зла може постићи личном иницијативом и храброшћу, величанственом борбом и моралом активног живота. То је морал борбене личности која хоће дело, али је и спремна са њом да прими и смрт. Било да га слика на коњу под пуном ратном опремом, снажне главе, или већ остарелог, сликар му дарује потпуни пластичко-човечански и драматски израз. У тој пуноћи насликаног добро се уочава оно језгро у коме се чува не само трагична, него и божанска природа човека. И у Петровићевом делу ратник је *културни јунак*, који вредност живота остварује ублажавањем и постепеним отклањањем мржње, раздора и сукоба. Култивисани разум мудраца, али иста таква снага ратника једини су у стању да људској јединки пруже формулу којом ће да нађе излаз из лавиринта својих тамних, дивљих и егоистичких нагона и прохтева. Ратник-јунак, заправо, моделује првобитну заједницу људских бића, претварајући је лагано у скуп толерантних и социјалних личности. Супротно Аристотелу који је прихватао и одобравао ропство, што је необично и противуречно за једног филозофа, Петровић у слици *Заточеник* апелује на ослобођење људи од поробљености у свим њеним драстичним и прикри-

веним формама. То је задатак како за мислиоца (мудраца), тако и ратника-јунака. Пастел *Сайеџа свейлосџи* нам још једном на линији ових размишљања открива сликарево префињено метафорично казивање о потреби да мудрац у људима култивише смисао и потребу за уздизањем хуманих вредности егзистирања, а ратник их остварује примерено вредностима и достигнућима времена у коме се бори.

Све речено казује нам да поетика митологизовања код Градимира Петровића не представља интуитивно враћање неким митским темама и идејама, него потребу уметника да повратком на древне изворе културе, пре свих античке, слика нешто што је најчешћи део човековог унутрашњег света (шта је општије, на пример, него драма постојања, несрећа или смрт) и на тај начин кроз појачано стваралачко светло боље сагледа себе, тражећи решења и лека за невоље које га муче. Стога је и мудраца и ратника, уосталом као и *уметника, модел* и *Орфеја*, потребно доживети и као неку врсту специфичне катарзе која је у стању да човека извуче са дна апсурда, да бол претвори у узвишену радост.

Slobodan Lazarevic

UN PAS DERRIÈRE LE MIROIR DU TEMPS

Résumé: Dans l'oeuvre du peintre Gradimir Petrovic (1936-2001) le mythe est présent d'une façon latente en offrant à ses huiles et toiles un ton évocatoire et subjectif. Le mythe – «la forme la plus importante de narration», représente à la fois un rituel et une fête, car, en s'avançant vers les formes nouvelles, l'existence donnée coïncide dramatiquement avec ce qui est la thématique du tableau. Dans l'oeuvre de Petrovic nous découvrons sans cesse que l'acte créateur est un acte mythique, le fait essentiel de l'existence de l'artiste.

УТИЦАЈ ЦЕЛОДНЕВНОГ И ПОЛУДНЕВНОГ БОРАВКА НА АНТРОПОМЕТРИЈСКЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ И МОТОРИЧКЕ СПОСОБНОСТИ ДЕЦЕ ПРЕДШКОЛСКОГ УЗРАСТА

Апстракт: Циљ истраживања је утврдити евентуалне разлике у физичком развоју и физичким способностима испитаница предшколског узраста које могу настати под утицајем ефеката две различите временске и дневне структуре боравка у предшколским установама. Истраживање је трансверзалног карактера, реализовано у децјем вртићу „Дечја радост“ у Свилајнцу на узорку од 57 испитаница подељених у два посебна субузорка, према критеријуму боравка у предшколским установама и то: група од 34 испитанице са целодневним боравком и група од 23 испитанице са полудневним боравком. У истраживању антропометријског простора примењене су две, а у истраживању моторичких способности шест варијабли. Поред поступака дескриптивне статистике у обради података добијених емпиријским истраживањем примењена је мултиваријантна анализа варијансе, дискриминативна анализа и униваријантна анализа варијансе. Статистички значајна разлика између целодневног и полудневног боравка у односу на антропометријске карактеристике није констатована. Мултиваријантном анализом варијансе и дискриминативном анализом констатована је статистички значајна разлика и јасно дефинисана граница између целодневног и полудневног боравка у односу на моторичке способности испитаница. Униваријантном анализом варијансе између две групе испитаница, за шест истраживаних варијабли, статистички значајна разлика констатована је у скоку удаљ из места и чунастом трчању на 3x10 м у корист групе испитаница са целодневним боравком, а у суножним поскоцима удаљ у корист групе испитаница са полудневним боравком. Добијена побољшања резултата у простору моторичких способности статистички су валидан предуслов да се у реализацији физичког васпитања предшколског узраста може размишљати о васпитно-образовно ефикаснијем целодневном боравку, што би требало проверавати будућим емпиријским истраживањима.

Кључне речи: утицај, предшколски узраст, антропометријске карактеристике, моторичке способности.

1. УВОД

Основе програма предшколског васпитања и образовања деце од три до седам година полазе од детета као физичког, сазнајног, социјалног и афективног бића које је активно у процесу васпитања. Основе програма предшколског васпитања и образовања донете су 1996, а заживеле су школске 1997/98. године. Процес васпитања се темељи на позитивној дејој мотивацији, програмима васпитања и образовања који уважавају узрастне и развојне могућности детета и на евалуацији постигнућа /14/.

У основама програма јединствена и целовита концепција разрађена је у два модела – модел А и модел Б. Модел А је отворен систем предшколског васпитања и образовања и садржи: полазиште програма, циљеве, начела, планирање и евалуацију васпитно-образовног рада и улогу васпитача као практичара, креатора, истраживача сопствене праксе.

Модел Б се ослања на позитивна искуства васпитно-образовне праксе и садржи: начела, циљеве, систем активности, организацију живота и васпитно-образовног рада, сарадњу са породицом и локалном заједницом.

Пилот програм по моделу Марије Монтесори који подразумева васпитање и образовање деце кроз рад и обуку практичних животних ствари у хетерогеним групама, где млађа деца уче од старијих, уз помоћ специјално израђених дидактичких средстава, није заживео у нашим предшколским установама.

Градски секретаријат за образовање града Београда донео је одлуку да се од школске 1972/73. године почне са сталним праћењем физичког развоја и физичких способности ученика и ученица основних и средњих школа /6/. Са праћењем предшколског узраста почело се 1983. године. Конструисане су три батерије тестова према узрастним категоријама. Батерија за предшколски узраст обухватала је: бацање тенис лоптице удаљ, скок удаљ из места, бацање медицинке удаљ и чунасто трчање на 3x10 м. Од школске 1995/96. године у батерији моторичких тестова за праћење предшколског узраста долази до промена, тако да се бацање лоптице удаљ замењује висом у згибу, а чунасто трчање на 3x10 м замењује се трчањем на 30 м из летећег старта.

У циљу утврђивања физичких способности, у непосредној пракси предшколског физичког васпитања, издвајају се два општа методолошка приступа. Нумерички начин процене се ослања на проверене метријске поступке тестирања и бројчано изражавање резултата процене уз употребу интернационалних физичких величина: метар, секунд и килограм. Други начин је тзв. дескриптивна процена моторичког статуса где је заступљен субјективни суд о покрету у целини а вредности се изражавају описним категоријама. У ту сврху може се користити специјална скала развоја моторних вештина Американке М. Гатрич (Gutrich, према Wotson 1973). Ова скала се састоји од четрнаест стадијума развоја моторних вештина који су, заправо, садржани у моторичким манифестацијама сваког субјекта у задатим кретним задацима. Гатричева је тих четрнаест стадијума разврстала у четири развојне категорије и то: дете не чини покрет – оцена 1 и 2; вештина у фази формира-

ња – оцена 3, 4, 5, 6 и 7; постигнуће основних покрета – оцена 8, 9 и 10 и вешто извођење са варијацијама у употреби – оцена 11, 12, 13 и 14. Перић /10/ је у свом истраживању констатовао да не постоји битна квалитативна разлика између два методолошка система експликације моторичког статуса деце предшколског узраста.

У дечјем вртићу „Дечја радост“ у Свилајнцу предшколски узраст обухваћен је предшколским васпитањем и то програмом целодневног и полудневног боравка, по моделу А. Полудневни васпитни програм постоји у форми припремних група за децу у години пред полазак у школу. Целодневни боравак подразумева утицај предшколског васпитања у трајању од три и више година, током читавог дана. Полудневни боравак подразумева само једногодишњи утицај предшколског васпитања, пред полазак у школу, а у току дана само до подне. Основна идеја у поставци рада је да различити временски периоди боравка у предшколској установи и њихови ефекти могу различито утицати на антропометријске карактеристике и моторичке способности деце предшколског узраста.

2. ДОСАДАШЊА ИСТРАЖИВАЊА

Најмањи је број спроведених истраживања на узрасту до седам година, пошто деца не могу да схвате само извођење моторичког задатка, што је условљено завршетком мијелинизације нервног система, која се дешава у том периоду и условљава дужину одржавања дететове пажње.

Бала /1/ на узорку испитаника од шест до десет година није утврдио егзистенцију више моторичких димензија, те се може говорити само о генералном фактору моторичких способности деце овог узраста. У истраживањима Станковића /12/, Здравковића /5/ и Кундрат /7/ констатовано је да се свакодневним физичким вежбањем значајно утиче на физичке способности деце предшколског узраста. Мадић /8/ и Стрел /13/ доказују постојање разлика у физичким способностима међу половима. Адекватним статистичким поступцима Перић /10/ утврђује једанаест моторичких задатака, који поседују сва методолошка својства стандардизованих тестова, предлажући их за конструисање стандардизоване батерије која би се примењивала у пракси предшколског физичког васпитања.

Бунчић /2/ је констатовао разлике у физичким способностима код испитаника и испитаница, у зависности од времена проведеног у предшколским установама. Бунчић /3/ је у овом истраживању упоређивао ефекте физичког васпитања, реализованог у експерименталним групама по моделу А и моделу Б у трајању од три године и ефекте физичког васпитања у контролној групи која није пре експерименталног третмана била обухваћена институционалним физичким васпитањем. Најбољи ефекти у развоју опште моторике и моторичких способности постигнути су код оне деце где је физичко васпитање било реализовано по моделу А.

На узорку деце при поласку у основну школу, Сабо /11/ такође констатује да дечаци и девојчице који су похађали вртиће од јасленог узраста до по-

ласка у школу имају боље резултате у моторици у односу на дечаке и девојчице који су похађали предшколске установе од најстаријег узраста до поласка у школу.

3. ПРЕДМЕТ И ЦИЉ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет истраживања представљају антропометријске карактеристике и моторичке способности испитаница предшколског узраста.

Циљ истраживања је утврђивање евентуалне разлике у антропометријским карактеристикама и моторичким способностима испитаница предшколског узраста које настају под утицајем ефеката две различите временске и дневне структуре боравка у предшколским установама.

4. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Методологијом у овом раду обухваћени су: ток и поступци истраживања, узорак испитаница, узорак варијабли и програм и поступак мерења – процене и математичко-статистичка обрада података.

Ово емпиријско истраживање трансверзалног карактера реализовано је у дечјем вртићу „Дечја радост“ у Свилајнцу, 2008. године. Антропометријске карактеристике и моторичке способности /6/ утврђиване су на редовним, преподневним активностима према методологији за праћење физичког развоја и физичких способности деце и омладине.

4.1. Узорак испитаница

Узорак испитаница формиран је у складу са постављеним предметом и циљем, а био је условљен стручним, организационим и материјалним условима реализације целодневног и полудневног боравка у дечјем вртићу „Дечја радост“.

Емпиријским истраживањем је обухваћено 57 испитаница, подељених у два посебна субузорка – према критеријумима временског боравка у предшколској установи: група од 34 испитанице са целодневним боравком и група од 23 испитанице са полудневним боравком.

Дакле, у току процене антропометријских карактеристика и моторичких способности испитанице које су чиниле узорак имале су седам година, плус-минус шест месеци.

4.2. Узорак варијабли

Све варијабле које су се користиле у истраживању припадају комплексу предикторских варијабли и то су: варијабле из *антропометријског* простора и варијабле из *моторичког* простора. У истраживању антропометријског

простора испитаница примењене су следеће две антропометријске карактеристике: *шелесна висина* – представља лонгитудиналну димензионалност скелета и *шелесна тежина* – представља волуминозност и масу тела.

Антропометријске карактеристике мерене су методом Интернационалног биолошког програма.

Процена моторичких способности урађена је помоћу шест стандардизованих кретних задатака. Сви тестови реализовани су у стандардним условима, у сали за физичко васпитање. Приликом тестирања, редослед реализације моторичких тестова био је следећи: МРАВ – ходање по шведској клупи са окретом, за процену равнотеже, МКЛЧ – котрљање лопте између чуњева, за процену координације са лоптом; МСДМ – скок удаљ из места, за процену експлозивне снаге мишића ногу; МБМД – бацање медицинке удаљ, за процену опште снаге руку и раменог појаса; МСПД – суножни поскоци удаљ, за процену експлозивне снаге ногу и Т 3х10 – чунасто трчање на 3х10 м, за процену опште брзинске способности.

4.3. Математичко-статистичка обрада података

Подаци добијени емпиријским истраживањем обрађени су одговарајућим математичко-статистичким поступцима. Из простора дескриптивне статистике, за сваку варијаблу израчуната је: аритметичка средина (М), стандардна девијација (СД), стандардна грешка аритметичке средине (Грш.), варијациона ширина (Мин-Мах), коефицијент варијације (Кв), интервал поверења (Инт. пов.), скјунис (Скј.), куртосис (Кур.) и Колмогоров–Смирновљев тест (КС-п).

Како би се тестирала значајност разлика антропометријских карактеристика и моторичких способности испитаница у односу на врсту боравка примењена је: мултиваријантна анализа варијансе, униваријантна анализа варијансе и дискриминативна анализа.

Да би се потврдила хипотеза, користиће се критична вредност од $p=0.05$. Односно, ако је $p<0.05$ потврђује се хипотеза и констатује се да постоји статистички значајна разлика.

5. ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

У складу са предметом, циљем истраживања и методолошким приступом у овом делу рада анализираће се антропометријске карактеристике две групе испитаница.

5.1. Анализа антропометријских карактеристика целодневне и полудневне групе испитаница

На основу дескриптивних показатеља, можемо констатовати да група испитаница са целодневним боравком има просечно веће резултате у телесној

тежини за 12.10 дкг, а у телесној висини за 13.94 мм, у односу на групу испитаница са полудневним боравком.

Највеће одступање од средње вредности, на шта указује стандардна девијација, уочено је код телесне тежине испитаница са полудневним боравком. У прилог томе дате су и нумеричке вредности коефицијената варијације које указују на хетерогеност добијених резултата код телесне тежине обе групе, а на хомогеност добијених вредности код телесне висине обе групе.

Табела 1. Централни и дисперзиони параметри и мере асиметрије и спљоштености антропометријских карактеристика испитаница са целодневним и полудневним боравком

Варијабла	М	СД	Грш.	Мин.	Мах.	Кв	Инт.	Пов.	Скј.	Кур.	КС-п
ТЛТЖ - ц	248.12	37.65	6.46	195.00	355.00	15.17	234.98	261.26	1.07	1.04	.032
ТЛТЖ - п	211.70	23.23	4.84	180.00	265.00	10.97	201.65	221.74	.47	-.57	.375
ТЛВС - ц	1219.41	35.92	6.16	1170.00	1300.00	2.95	1206.87	1231.95	.64	-.40	.100
ТЛВС - п	1166.09	57.42	11.97	1060.00	1270.00	4.93	1141.25	1190.93	-.01	-.87	.375

Вредности скјуниса су код телесне висине полудневне групе са негативним предзнаком, што указује на изразито позитивну асиметричну криву. Вредност куртозиса је код телесне тежине испитаница са целодневним боравком највећи и износи 1.04, што указује на хетерогеност групе и платикуртичност криве. Куртозис је у осталим варијаблама мањи од три, што указује да су резултати хомогени и да је крива лептокуртична.

Вредности Колмогоров–Смирновљевог теста упућују на нормалан распоред дистрибуције вредности код обе истраживане варијабле.

5.1.1. Анализа разлика између целодневне и полудневне боравка испитаница у односу на процену антропометријских карактеристика

Даљом анализом желели смо да истражимо постоје ли, осим нумеричких разлика просечних резултата, и статистички значајне разлике у резултатима две групе испитаница у односу на две антропометријске варијабле.

Мултиваријантна анализа варијансе указује да између целодневне и полудневне групе испитаница, у односу на две истраживане антропометријске варијабле, постоји статистички значајна разлика, пошто је остварени ниво статистичке значајности $p=.000$.

Табела 2. Значајност разлика између целодневног и полудневног боравка испитаница у односу на процену антропометријских карактеристика

Анализе	п	F	p
Манова	2	10.554	.000
Дискриминативна	2	11.585	.000

Ову констатацију потврђују и вредности дискриминативне анализе који, такође, указују на постојање статистички значајних разлика и јасно дефинисаних граница између целодневне и полудневне групе испитаница.

Табела 3. Значајност разлика између целодневног и полудневног боравака у односу на процену антропометријских карактеристика по варијаблама

АНОВА	F	p
Телесна тежина	18.636	.000
Телесна висина	17.069	.000

На основу униваријантне анализе варијансе можемо констатовати да између целодневне и полудневне групе испитаница у односу на стање антропометријских карактеристика постоји статистички значајна разлика за обе истраживане варијабле. Статистички значајна разлика је у корист групе са целодневним бораваком.

Табела 4. Коефицијенти дискриминативности између целодневног и полудневног боравака испитаница у односу на антропометријске карактеристике

Варијабле	Коефицијенти дискриминативности
Телесна тежина	.119
Телесна висина	.090

Увидом у табелу 4. можемо уочити да је највећи допринос дискриминативности између различитих боравака испитаница у односу на антропометријске карактеристике код телесне тежине. Коефицијент дискриминативности износи .119.

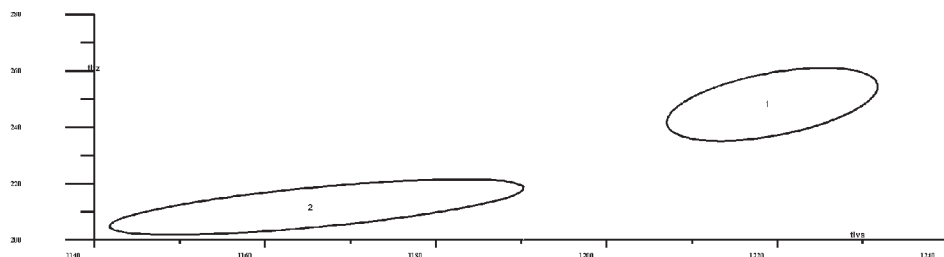
Табела 5. Хомогеност целодневног и полудневног боравака испитаница у односу на антропометријске карактеристике

Боравак	m/n	%
Целодневни	23/34	67.65
Полудневни	17/23	73.91

Дефинисане карактеристике групе испитаница са целодневним бораваком имају 23 испитанице, а једанаест испитаница има друге карактеристике уместо оних које обележавају њихову групу. Хомогеност је мања и износи 67.65%. Дефинисане карактеристике полудневне групе има седамнаест испитаница, хомогеност је 73.91%, што значи да шест испитаница нема карактеристике своје групе.

На основу графичког приказа елипси (интервала поверења) могуће је уочити међусобни положај и карактеристике целодневног и полудневног боравака испитаница, у односу на антропометријске карактеристике и то: телесна тежина (tltz) и телесна висина (tlvs).

Графикон 1. Елипсе (интервали поверења) антропометријских карактеристика испитаница, у односу на боравак, код телесне тежине и телесне висине

Лејџа: целодневна група (1) и полудневна група (2); телесна висина (tlvs) и телесна тежина (tltz)

На графикону 1. апсциса (хоризонтална оса) је телесна висина (tlvs), а на ординати (вертикална оса) је телесна тежина (tltz).

Могуће је запазити да у односу на телесну висину, полудневна група испитаница има најмању (1141.25–1190.93), а целодневна група испитаница највећу вредност (1206.87–1231.95) интервала поверења. У односу на телесну тежину, где полудневна група испитаница има најмању (201.65–221.74), а целодневна група највећу вредност (234.98–261.26) интервала поверења.

5.2. Анализа моторичких способности целодневне и полудневне групе испитаница

Анализа је спроведена на шест моторичких варијабли и то: ходање по шведској клупи са окретом (МРАВ), котрљање лопте узмеђу чуњева (МКЛЧ),

Табела 6. Централни и дисперзиони параметри и мере асиметрије и спљоштености моторичких способности испитаница целодневног и полудневног боравка

Варијабле	М	СД	Грш.	Мин.	Мах.	КВ	Инт.	пов.	Скј.	Кур.	КС - п
МРАВ - ц	125.35	43.82	7.51	65.00	270.00	34.96	110.06	140.65	1.23	1.72	.183
МРАВ - п	118.00	34.49	7.19	75.00	199.00	29.22	103.08	132.92	.88	-.10	.260
МКЛЧ - ц	255.44	40.58	6.96	185.00	390.00	15.89	241.28	269.61	1.07	2.10	.519
МКЛЧ - п	269.74	47.56	9.92	180.00	385.00	17.63	249.17	290.31	.92	1.08	.535
МСДМ - ц	86.38	17.68	3.03	51.00	119.00	20.47	80.21	92.55	-.17	-.76	.887
МСДМ - п	69.09	14.24	2.97	40.00	90.00	20.61	62.93	75.25	-.79	-.40	.875
МБМД - ц	245.97	58.09	9.96	60.00	360.00	23.62	225.70	266.24	-.44	2.12	.127
МБМД - п	249.57	50.07	10.44	180.00	360.00	20.06	227.91	271.22	.43	-.64	.792
МСПД - ц	52.09	10.15	1.74	36.00	87.00	19.49	48.54	55.63	1.42	2.56	.123
МСПД - п	60.56	7.41	1.54	36.00	72.00	12.23	57.36	63.77	-1.35	3.46	.463
Т 3x10 - ц	117.82	15.41	2.64	59.00	153.00	13.08	112.45	123.20	-1.09	5.22	.101
Т 3x10 - п	126.61	10.03	2.09	118.00	168.00	7.92	122.27	130.95	3.16	10.90	.010

скок удаљ из места (МСДМ), бацање медицинке удаљ (МБМД), суножни поскоци удаљ (МСПД) и чунасто трчање на 3x10 м (Т 3x10).

Увидом у табелу 6. можемо констатовати да је група испитаница са целодневним боравком остварила просечно боље резултате у котрљању лопте узмеђу чуњева (МКЛЧ), скоку удаљ из места (МСДМ) и чунастом трчању на 3x10 м (Т 3x10). Група испитаница са полудневним боравком остварила је просечно боље резултате у ходању по шведској клупи са окретом (МРАВ), бацању медицинке удаљ (МБМД) и суножним поскоцима удаљ (МСПД). Највеће одступање од средње вредности, на шта указују вредности стандардне девијације, забележено је код групе испитаница са целодневним боравком у бацању медицинке удаљ. Нумеричке вредности коефицијената варијације указују на хетерогеност добијених резултата у ходању по шведској клупи са окретом код обе групе испитаница. Код групе испитаница са полудневним боравком хомогеност резултата је највећа у чунастом трчању на 3x10 м.

Вредности скјуниса код скока удаљ из места су, код обе групе, са негативним предзнаком, што указује на изразито позитивну асиметричну криву. Куртозис је у суножним поскоцима удаљ код полудневне групе и чунастом трчању на 3x10 м код обе групе већи од три. То указује да су резултати хетерогени и да је крива платикуртична.

Вредности Колмогоров–Смирновљевог теста, с друге стране, показују да се дистрибуција вредности налази у оквиру нормалне расподеле код обе групе испитаница за свих шест истраживаних варијабли.

5.2.1. Анализа разлика између целодневне и полудневне боравка испитаница у односу на процену моторичких способности

У овом делу рада доказаће се или одбацити тврдња да, у односу на моторичке способности, постоји статистички значајна разлика између две групе испитаница са различитим временским боравком у предшколској установи.

Табела 7. Значајност разлика између целодневног и полудневног боравка испитаница у односу на процену моторичких способности

Анализе	n	F	p
Манова	6	9.517	.000
Дискриминативна	6	9.517	.000

На основу вредности мултиваријантне анализе варијансе можемо констатовати да између целодневне и полудневне групе испитаница, у односу на шест истраживаних варијабли, постоји статистички значајна разлика, са нивоом статистичке значајности од $p=.000$. Дискриминативна анализа, као једна од прецизнијих статистичких процедура, такође указује на постојање статистички значајне разлике и јасно дефинисане границе између целодневне и полудневне групе испитаница, у односу на истраживане варијабле.

Табела 8. Значајност разлика између целодневног и полудневног боравка испитаница у односу на процену моторичких способности по варијаблама

АНОВА	F	p
Ходање по шведској клупи са окретом	.456	.502
Котрљање лопте између чуњева	1.482	.229
Скок удаљ из места	15.270	.000
Бацање медицинке удаљ	.059	.810
Суножни поскоци удаљ	11.766	.001
Чунасто трчање на 3x10 м	5.797	.019

Униваријантном анализом варијансе констатована је статистички значајна разлика између две групе испитаница са различитим боравком у три од шест истраживаних варијабли, и то у скоку удаљ из места, суножним поскоцима удаљ и чунастом трчању на 3x10 м. Код скока удаљ из места и чунастог трчања на 3x10 м, статистички значајне разлике су у корист групе са целодневним боравком, а у суножним поскоцима удаљ у корист групе са полудневним боравком. Група испитаница са полудневним боравком остварила је боље резултате у ходању по шведској клупи са окретом (МРАВ), бацању медицинке удаљ (МБМД) и суножним поскоцима удаљ (МСПД), али они нису на нивоу статистичке значајности.

Табела 9. Коefицијенти дискриминативности између целодневног и полудневног боравка испитаница у односу на моторичке способности

Варијабле	Коefицијенти дискриминативности
Скок удаљ из места	.675
Ходање по шведској клупи са окретом	.598
Суножни поскоци удаљ	.346
Бацање медицинке удаљ	.190
Чунасто трчање на 3x10 м	.066
Котрљање лопте између чуњева	.002

Коefицијенти дискриминативности упућују да је највећи допринос дискриминативности између различитих боравака испитаница у односу на моторичке способности (односно да је разлика највећа) код скока удаљ, са коefицијентом дискриминативности од .675.

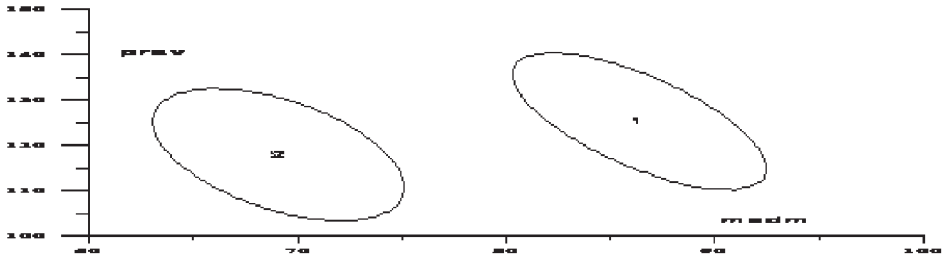
Најмања разлика између две групе испитаница је у котрљању лопте између чуњева, на шта упућује и најмањи коefицијент дискриминативности, са вредношћу од .002.

Табела 10. Хомогеност боравака у односу на моторичке способности

Боравак	m/n	%
Целодневни	29/34	85.29
Полудневни	20/23	86.96

Дефинисане карактеристике целодневне групе имају 29 од 34 испитанице, хомогеност је 85.29%, а то значи да пет испитаница има друге карактеристике а не карактеристике своје групе. Дефинисане карактеристике полудневне групе има 20 од 23 испитанице, хомогеност је већа и износи 86.96%. Само три испитанице немају карактеристике своје групе.

Графикон 2. Елипсе (интервала поверења) моторичких способности испитаница, у односу на боравак, код скока удаљ из места и ходања по шведској клупи са окретом

Лејенда: целодневна група (1) и полудневна група (2);
скок удаљ из места (msdm) и ходање по шведској клупи са окретом (prav).

На основу графичког приказа елипси (интервала поверења) могуће је уочити међусобни положај и карактеристике целодневне и полудневне групе испитаница, у односу на две најдискриминативније варијабле, а то су суножни поскоци удаљ (msld) и чунасто трчање на 3x10 м.

На апсциси (хоризонтална оса) графикона 2. налазе се вредности скока удаљ из места (msdm), а на ординати (вертикална оса) су вредности ходања по шведској клупи са окретом (prav).

Могуће је запазити да у односу на скок удаљ из места, целодневна група испитаница има већу, а полудневна група испитаница мању вредност резултата. У ходању по шведској клупи са окретом (prav) полудневна група испитаница има мање вредности, а тиме и бољи резултат од целодневне групе испитаница.

6. ДИСКУСИЈА

Дескриптивни показатељи указују на боље резултате у телесној тежини и телесној висини код испитаница са целодневним бораваком у односу на групу испитаница са полудневним бораваком. Мултиваријантном анализом варијансе и дискриминативном анализом констатоване су статистички значајне разлике између целодневног и полудневног боравака у односу на истраживане варијабле. Уочене разлике су једним делом и плод конституционалних разлика које су изазване различитим утицајима срединских фактора.

У простору моторичких способности, група испитаница са целодневним бораваком остварила је просечно боље резултате у три од шест истражи-

ваних варијабли, али вредности ходања по шведској клупи са окретом нису на нивоу статистичке значајности, на шта указују вредности униваријантне анализе варијансе. У котрљању лопте између чуњева, бацању медицинке удаљ и суножним поскоцима удаљ боље резултате су оствариле испитанице са полудневним боравком, али су само вредности суножних поскока удаљ на нивоу статистичке значајности.

Бацање медицинке удаљ мери експлозивну снагу чији је коефицијент урођености 0.80, достиже свој максимум око 22 године и од тада брзо почиње да опада. Експлозивна снага се карактерише мишићном контракцијом, која је ексцитирана максималним надражајем централног нервног система, при чему се ангажује максималан број нервних и мишићних влакана са циљем да се изврши конкретан моторички задатак (померање тела у простору, или деловање тела на објекат из околине).

Резултат на тесту доста зависи од моторичког потенцијала, опште и посебне моторичке образованости и антропометријских карактеристика испитаница.

Ако се изузму флукуације резултата најчешће изазване појединачним примерима, поред ефеката целодневног и полудневног боравка морамо сагледати генетску условљеност брзине са коефицијентом урођености од 0.90 и високу корелацију са снагом и флексибилношћу. Брзина решавања задатка условљена је и претходним искуством и брзином уочавања моторичког проблема.

Знајући за висок степен урођености, који представља лимитирајући чинилац за побољшање резултата, интерпретација резултата код обе варијабле извршена је са повећаном опрезношћу, без приписивања пресудног утицаја на побољшање резултата целодневном боравку.

7. ЗАКЉУЧЦИ

На основу добијених резултата и разлика, можемо сасвим поуздано констатовати да у простору антропометријских карактеристика постоји статистички значајна разлика у истраживаним варијаблама. За сва дешавања су од одлучујућег значаја, поред природне динамике, и позитивни ефекти целодневног боравка у предшколској установи.

У простору моторичких способности констатована је статистички значајна разлика и јасно дефинисана граница између целодневног и полудневног боравка у односу на истраживане варијабле. Униваријантном анализом варијансе констатована је статистички значајна разлика између две групе испитаница са различитим боравком, у три од шест истраживаних варијабли, и то у скоку удаљ из места и чунастом трчању на 3x10 м у корист групе са целодневним боравком и у суножним поскоцима удаљ у корист групе са полудневним боравком

Добијена побољшања резултата у простору моторичких способности су статистички валидан предуслов за релативно поуздан закључак да се у ре-

лизацији физичког васпитања предшколског узраста може размишљати о васпитно-образовно ефикаснијем целодневном боравку, што би требало про-
веравати будућим емпиријским истраживањима.

ЛИТЕРАТУРА

/1/ Бала, Г. (1981): *Структура и развој морфолошких и моторичких димензија деце САП Војводине*, Нови Сад: Факултет физичке културе, ООУР Институт физичке културе.

/2/ Бунчић, В. (1988): *Разлике у моторичким и морфолошким димензијама ученика са обзиром на похађање предшколских услова*, непубликован магистарски рад, Нови Сад: Факултет физичке културе.

/3/ Бунчић, В. (2005): *Компаративна анализа два модела организовања физичкој васпитања у предшколским условима усмерена на трансформације моторичких способности узраста 6–7 година*, непубликована докторска дисертација, Београд: Факултет спорта и физичког васпитања.

/4/ Ђурковић, З. (1995): *Методика физичкој васпитања деце предшколској узраста*, Шабац: Виша школа за образовање васпитача.

/5/ Здравковић, С. (1978): *Антропометријске карактеристике и моторичке способности и њихова повезаност у деце 5. и 6. годишња*, непубликован магистарски рад, Скопље: Медицински факултет – Магистеријум физичке културе.

/6/ Иванић, С. (1996): *Методологија праћења физичкој развоја и физичких способности деце и омладине*, Београд: Градски секретаријат за спорт и омладину града Београда.

/7/ Кундрат, В. (1979): *Проблеми индивидуализације оптерећења у физичком васпитању деце у предшколским условима као фактор усавршавања неких функционалних и моторичких способности*, непубликована докторска дисертација, Београд: Факултет за физичко васпитање.

/8/ Мадих, Б. (1980): *Биомоторичке димензије као основа програмирања наставе физичкој васпитања деце 6. годишња у предшколским условима*, непубликован магистарски рад, Скопље: Медицински факултет – Магистеријум физичке културе.

/9/ *Основе програма предшколској васпитања и образовања деце узраста од три до седам година* (1996), Београд: Просветни преглед.

/10/ Перић, Д. (1991): *Компаративна анализа методолошких система експликације биомоторичкој стању деце предшколској узраста*, непубликована докторска дисертација, Београд: Факултет физичке културе.

/11/ Сабо, Е. (2005): *Утицај дужине боравка у дечијем вртићу на развој моторичких способности дечака*, Физичка култура, 59 (1–4), 17–23.

/12/ Станковић, С. (1976): *Прилози проучавању утицаја свакодневне организоване физичкој вежбања на побољшање одређених морфолошких и функционалних варијабли и моторичких способности код деце старијеј предшколској узраста*, непубликован магистарски рад, Београд: Факултет физичке културе.

/13/ Стрел, Ј. (1981): *Spremembe med nekaterimi antropometričnim in motoričnimi karakteristikami v odobju od 11. do 15. leta*, Ljubljana: VTŠK – Institut za kineziologiju.

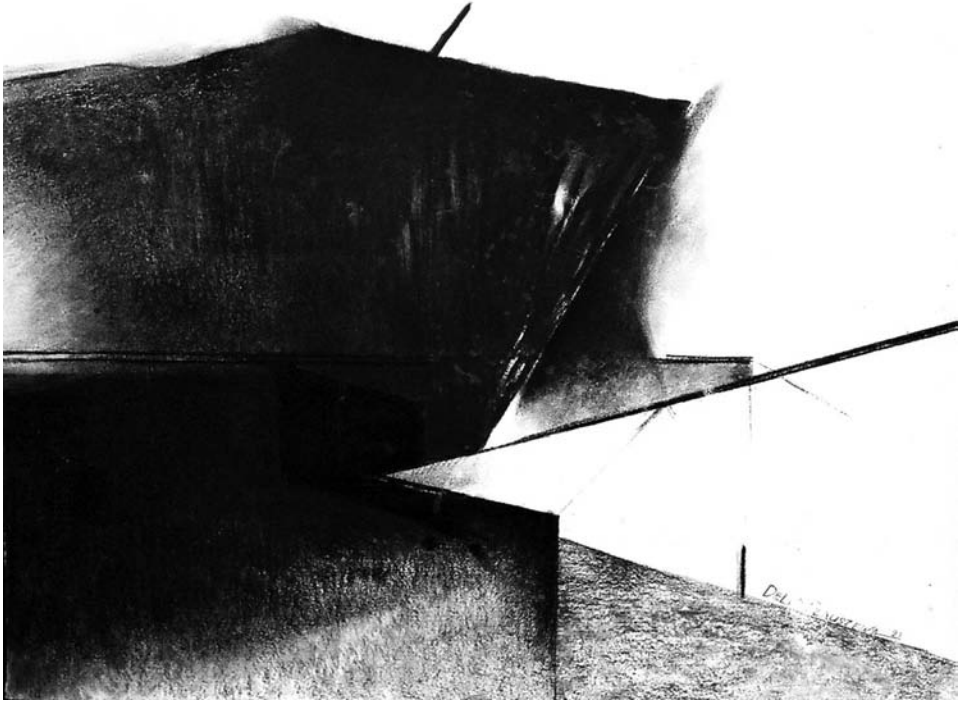
/14/ Цинових-Кожих, Д. (2002): *Физичко васпийианье иредшколскої дейиенїа*, Београд: Типограф.

Zivorad Markovic

THE INFLUENCE OF A WHOLE DAY STAY AND A HALF DAY STAY ON ANTHROPOMETRIC CHARACTERISTICS AND MOTORIC ABILITIES OF PRE-SCHOOL CHILDREN

Summary: The goal of this research was to determine the eventual differences in Physical education and physical abilities of pre-school female examinees which can appear under the influence of the effects of two different time and daily structures of stay in pre-school. This research has transversal character. It was realized in kindergarten “Decja Radost” in Svilajnac, republic of Serbia with the specimen of 57 female examinees divided into two special sub specimens - according to the criterion of stay in pre-school: 34 female examinees with a whole day stay and 23 female examinees with a half day stay. In the research of anthropometric characteristics two variables were applied and in the research of motoric characteristics six variables were applied. The following procedures were applied in data processing: multivariant analysis of a variance, descriptive statistics, discriminative analysis and univariant analysis of a variance. Statistically significant difference between a whole day stay and a half day stay in relation to anthropometric characteristics was not found. By the use of multivariant analysis of a variance and by discriminative analysis that was a statistically significant difference and clearly defined border between a whole day stay and a half day stay in relation to motoric abilities of female examinees. Statistically significant difference was found by the use of univariant analysis of a variance for two groups of examinees in the following events: long jump from the spot and punt running 3x10 meters in favour of examinees with a whole day stay, and in a long jump while kneeling in favour of a group with a half day stay. The results in the area of motoric abilities are statistically valid precondition for considering the realization of Physical Education in pre-school in a whole day stay, which should be checked in the following research.

СТРУЧНИ РАДОВИ

РОДИТЕЉИ КАО ФАКТОР ИМПЛЕМЕНТАЦИЈЕ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Айстѝракиѝ: Школа и васпитно-образовни процес су одувијек посматрани у актуелном друштвеном контексту, и усмјерени ка задовољавању очекивања која се пред њих постављају. Инклузивно образовање ставља у фокус и додатну улогу родитеља (старатеља) у том и таквом систему, чије компетенције ће се развијати уз стручно вођену подршку и сарадњу актера система. Родитељи су особе од којих у највећој мјери овиси цјелокупно понашање и развој дјетета и под чијим утицајем дијете у највећој мјери обликује своју личност. Од родитеља дијете добрим дијелом усваја систем вриједности који постоји у друштвеној заједници, па тако и ставове према свему што налази у својој околини. Стога је у овом истраживању пажња посвећена испитивању неколико битних аспеката родитеља према инклузивном образовању.

Кључне речи: школа и васпитање, родитељи, инклузивно образовање, мотивисаност наставника

УВОД

Седамдесетих година прошлог вијека у свијету, али и код нас¹, примарно под утицајем многих владиних и невладиних организација, удружења и слично, до изражаја долази појачана друштвена брига за дјецу са посебним потребама. У контексту европске и уопште свјетске димензије квалитета у васпитању и образовању, која се примарно односи на поштовање људских права² (у том смислу и права дјете), јавља се инклузија као филозофија, покрет и процес са циљем задовољавања основних људских права. Тако усмјерен друштвени процес инклузију посматра као основно људско право, у склопу којег је и право на квалитетно образовање, са задатком друштва да ствара предуслове за несметано социјално укључивање.

¹ Простор Републике Српске и Федерација Босне и Херцеговине, као и државе настале распадом СР Југославије.

² Свјетска Декларација о образовању за све, 1990, Јомтеин Декларација о образовању за све, 1990; Стандардно правило о изједначавању особа са инвалидитетом, Саламанка 1994, и многи други извори

Главна промјена у размишљању је да умјесто припремања дјеце за школу, припремамо школу да буде мјесто досиђуино свој дјеци.

Школа је на најистакнутијем мјесту, како са аспекта одговорности за развој сваког дјетета, тако и са аспекта одговорности према будућности друштва за које припрема члана. Стога су и највећи захтјеви за реформом коју промовише инклузија управо у сфери васпитно-образовног система. Реформа није фокусирана само на ученике, већ и на васпитно-образовни систем у цјелости. *Образовање за све* је у суштини постављени циљ у „школи по мјери дјетета“, која би требало да буде организована на начин да удовољи потребама сваког ученика, било просјечних, исподпросјечних или надпросјечних способности. Оваквим приступом се уочава потреба за промјенама и у васпитно-образовним установама (од предшколског до високошколског степена образовања), као дијелу система васпитања и образовања.

Концепција и резултати истраживања

Као што је већ напоменуто, улога родитеља у имплементацији инклузивног образовања је веома изражена. Стога је у овом истраживању посебна пажња посвећена испитивању неколико битних аспеката њиховог односа према инклузивном образовању.

Наше истраживање је обављено крајем 2007. на простору Босне и Херцеговине.³

Табела 1. Узорак родитеља - структура

Пол	број	%
0) без одговора	2	.54348
1) мушки	116	31.52174
2) женски	250	67.93478

Мјесто становања	број	%
0) без одговора	2	.54348
1) село	156	42.39130
2) приградско насеље	90	24.45652
3) град	120	32.60870

³) Истраживање је реализовано у основним школама сеоског, приградског и градског подручја Бања Луке, Приједора, Добоја, Бијељине и Пала из Републике Српске и Сарајева, Мостара, Тузле, Бихаћа, Зенице, Грачанице и Завидовића из Федерације Босне и Херцеговине.

Наставак табеле 1. Узорак родитеља - структура

Школска спрема	број	%
0) без одговора	2	.54348
1) основна школа	46	12.50000
2) средња школа	262	71.19565
3) виша и висока	50	13.58696
4) научни степен (спец. мр или др)	8	2.17391

Материјалне прилике у којима сада живите	број	%
0) без одговора	14	3.80435
1) веома добре (припадам имућнијима)	14	3.80435
2) добре (припадам добро стојећим)	66	17.93478
3) осредње (припадам средњем слоју)	240	65.21739
4) лоше (некако састављам крај са крајем)	34	9.23913

Да ли у Вашој породици има дјеце са тешкоћама у развоју?	број	%
1) да	10	2.71739
2) нисам сигуран	2	.54348
3) не	356	96.73913

У раду смо пошли од генералне претпоставке да карактеристике родитеља могу бити не само извор разлика у процјенама о појединим аспектима имплементације инклузивног образовања, него и значајан фактор у њиховом ангаживању на имплементирању инклузивног образовања у образовни систем. Другим ријечима, у анализи фактора који могу да детерминишу имплементацију инклузивног образовања у образовни систем веома су битне индивидуалне карактеристике кључних актера тог процеса, посебно родитеља који током сарадње са наставницима у непосредном наставном процесу могу дати значајан допринос имплементацији инклузивног образовања у школски систем.

У том контексту посебно су анализирани сљедећи проблеми:

- информисаност родитеља о смислу и значају инклузивног образовања,
- процјена услова у школи неопходних за имплементацију инклузивног образовања
- Спремност родитеља да се ангажују на имплементацији инклузивног образовања.

Прије него изложимо добијене резултате овог истраживања навешће-мо основне параметре искуства родитеља о дјечи са посебним потребама, као релевантног показатеља не само компетенције наших испитаника, него и постојећег стања у школи и друштву. Наиме, непосредно искуство родитеља са дјецом са посебним потребама може бити поуздан индикатор за развија-

ње програма сарадње родитеља и наставника у процесу имплементације инклузивног образовања.

У том контексту, добијени резултати испитивања ставова родитеља о имплементацији инклузивног образовања, на узорку анкетираних родитеља, показују да само 5,98% често има непосредне контакте са дјецом са посебним потребама, 45,11% те контакте има повремено, а 47,28% нема контаката са дјецом са посебним потребама, док се 1,63% анкетираних родитеља није изјаснило. Евидентно је да је структура родитеља по питању познавања проблематике школовања дјече са посебним потребама веома хетерогена, јер је извјесно да контакти са дјецом са посебним потребама у току њиховог школовања доприносе да се родитељи боље упознају са проблемима и тешкоћама са којима се та дјеца суочавају. Осим тога контакти родитеља са дјецом са посебним потребама подстичу заинтересованост родитеља за ефикаснијим образовањем те дјече, па према томе подстичу заинтересованост за упознавање суштине и значаја инклузивног образовања, као једног облика образовања дјече са посебним потребама у редовним школама.

Информисаност родитеља о смислу и значају инклузивног образовања

Потпунију слику о стању и проблемима имплементације инклузивног образовања у школама дају подаци о информисаности родитеља о смислу и значају инклузивног образовања. Наиме, родитељи су се на различите начине информисали о смислу и значају инклузивног образовања, па се могу очекивати не само разлике у њиховом познавању ове проблематике, него и у другим битним аспектима његове имплементације. Извјесно је да је познавање суштине инклузивног образовања уско повезано са активностима родитеља везаним за школовање дјече, што се може одразити и на њихове ставове о суштини и значају, као и о могућностима примјене инклузивног образовања. На питање *Колико познајете суштину инклузивног образовања*, добијени су одговори који су презентовани у табели 1.

Табела 2. Информисаност родитеља о инклузивном образовању

Да ли и колико познајете суштину инклузивног образовања, тј. образовања које укључује и дјецу са посебним потребама у редовна одјељења?	број	%
0) без одговора	8	2.17391
1) веома лоше	70	19.02174
2) углавном лоше	116	31.52174
3) осредње	144	39.13043
4) углавном добро	28	7.60870
5) веома добро	2	.54348

Увидом у дистрибуиране резултате видљиво је да међу родитељима превладава процјена да осредње познају суштину инклузивног образовања, како се изјаснило 39,13% анкетираних родитеља, затим слиједи 31,52% оних родитеља који су процијенили да углавном лоше познају суштину инклузивног образовања, нешто је мањи проценат (19,02%) родитеља који процијењују да веома лоше познају суштину инклузивног образовања, док се 7,61% родитеља изјаснило да инклузивно образовање познаје углавном добро а 0,54% веома добро.

Овако дистрибуирани резултати показују да у даљем процесу имплементације инклузивног образовања, посебно у активностима на укључивању родитеља, посебну пажњу треба посветити сарадњи са родитељима и њиховој едукацији, јер је евидентно да је њихово познавање суштине и значаја инклузивног образовања веома скромно и недовољно за имплементацију овако сложене идеје као што је укључивање дјеце са посебним потребама у редован школски систем. Осим тога, могуће је да је код једног дијела родитеља који немају контакте са дјецом са посебним потребама степен познавања нижи, јер нису били у ситуацији да се информишу о тој проблематици, пошто нису имали потребу да то и сазнају.

Много прецизније показатеље о односу родитеља према инклузивном образовању дају подаци који су добијени на питање: *Шта мислите о идеји да дјеца са тешкоћама у развоју похађају наставу са осталом дјецом у редовним одјељењима?*, јер је у питању дато објашњење да је инклузивно образовање такав облик образовања гдје дјеца са тешкоћама у развоју похађају наставу са осталом дјецом у редовним одјељењима. Добијени резултати представљени су у табели 3.

Табела 3. Процјена родитеља о идеји инклузивног образовања

Шта мислите о идеји да дјеца са тешкоћама у развоју похађају наставу са осталом дјецом у редовним одјељењима?	број	%
то је добра идеја	102	27.71739
не знам, нисам сигуран/а	180	48.91304
то је лоша идеја	86	23.36957

Резултати истраживања показују да су ставови родитеља о идеји да дјеца са тешкоћама у развоју похађају наставу са осталом дјецом у редовним одјељењима, што је у основи централна идеја инклузивног образовања, веома подијељени, јер се 27,71% изјаснило да је то добра идеја, 48,91% се изјаснило да не зна и да није сигурно да ли то добра идеја или није, а 23,36% се изјаснило да је то лоша идеја. Евидентно је и на основу ових показатеља да идеја о инклузивном образовању није довољно позната родитељима и да би требало подузимати интензивније активности на едукацији родитеља о суштини и значају инклузивног образовања, јер су родитељи један од значајних фактора у његовој имплементацији.

На сличне закључке упућују и резултати који су добијени на питање *За која је инклузивно образовање најпогодније?*, који су представљени у табели 4.

Табела 4. Процјена родитеља о подобности инклузивног образовања

Инклузивно образовање у редовним школама најпогодније је:	број	%
без одговора	48	13.04348
само за ученике са посебним потребама	158	42.93478
за све ученике, без обзира на потребе	116	31.52174
није добро ни за коју категорију ученика	30	8.15217
остали одговори	16	4.34783

Да је инклузивно образовање у редовним школама најпогодније само за ученике са посебним потребама изјашњава се 42,93% анкетираних родитеља, а њих 31,52% сматра да је погодно за све ученике, без обзира на потребе, 8,15% родитеља сматра да није добро ни за једну категорију ученика, док је 4,34% анкетираних родитеља предлагало и нека друга рјешења, као што су: „рано је за такве промјене“; „нисмо ми још за такав систем образовања“; „прво треба обезбиједити услове па тек онда правити промјене“ и сличне коментаре.

Добијени резултати о информисаности родитеља о смислу и значају инклузивног образовања показују изражене разлике међу анкетираним родитељима. Евидентно је да доминирају неодређени ставови, али да је запажен проценат родитеља који подржавају идеју о инклузивном образовању, с тим што би било ефикасно одређеним организованим активностима информисати родитеље о смислу и значају инклузивног образовања, како би се њихов степен информисаности повећао и како би могли дати значајнији допринос имплементацији инклузивног образовања у образовни систем.

Перцепција услова неопходних за имплементацију инклузивног образовања

Као што је познато, за имплементацију инклузивног образовања неопходни су и одређени услови, који су свакако један од битних фактора који детерминишу његову примјену. Иако родитељи нису у непосредном наставном процесу, иако немају потпун увид у опремљеност школа адекватном опремом и корисним простором, ипак је важно установити шта родитељи мисле о томе какви су услови у нашим школама и да ли су ти услови адекватни за имплементацију инклузивног образовања. Сматрамо, наиме, да од њиховог става да ли су услови адекватни или нису, у великој мјери зависи и њихово повјерење у провођење инклузивног образовања, посебно у ефекте који се у том процесу могу очекивати. Зато је у овом истраживању посебна пажња посвећена мишљењу родитеља о томе да ли у школама има довољно

простора, да ли су школе адекватно опремљене за имплементацију инклузивног образовања.

Летимичан увид у одговоре родитеља о адекватности простора и опреме у школама показује да превладава опште увјерење да школе нису адекватно опремљене за имплементацију инклузивног образовања, како се може видјети на основу резултата који су презентовани у наредним табелама и графиконима.

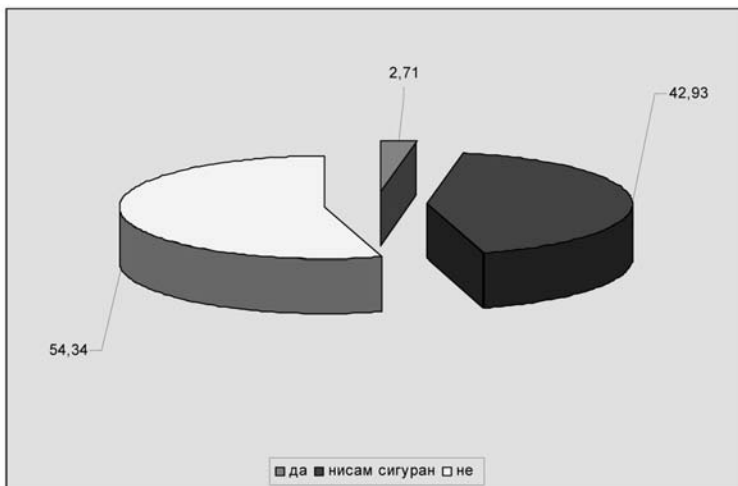
Добијени резултати представљени су у наредним табелама и графиконима.

Тако су у табели 5 и на графикону 1 представљени одговори родитеља на питање: *Да ли је школа коју похађају Ваша дјеца адекватно опремљена за прихватање дјеце са тешкоћама у развоју?*

Табела 5. Процјена родитеља о опремљености школе за прихватање дјеце са посебним потребама

Да ли је школа коју похађају Ваша дјеца адекватно опремљена за прихватање дјеце са тешкоћама у развоју?	број	%
Да	10	2.71739
нисам сигуран	158	42.93478
не	200	54.34783

Графикон 1: Процјена родитеља о опремљености школе за прихватање дјеце са посебним потребама

Увидом у овако дистрибуиране резултате видљиво је да већина родитеља сматра да школа коју похађају њихова дјеца није адекватно опремљена за прихватање дјеце са тешкоћама у развоју, како се изјаснило 54,34% анкетира-

них родитеља, 42,93% се изјашњава да није сигурно да ли је или није школа адекватно опремљена, док само 2,71% сматра да је школа коју похађају њихова дјеца адекватно опремљена за прихватање дјеце са тешкоћама у развоју.

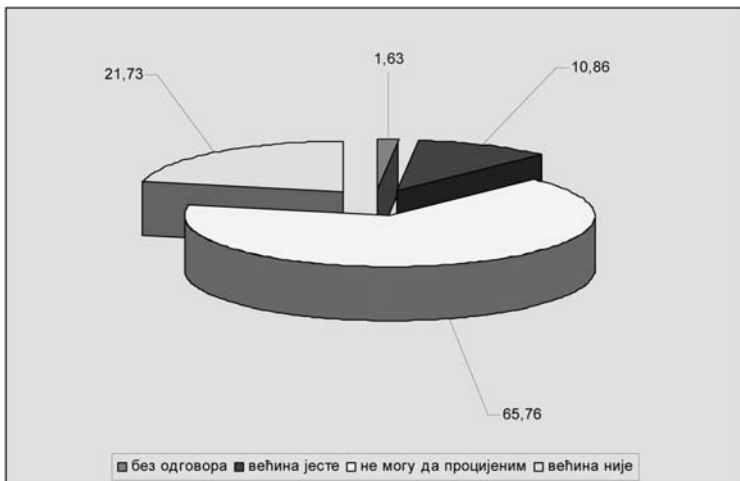
Овако дистрибуирани резултати показују да родитељи опремљеност школе процјењују као неадекватну, што је највјероватније реална процјена, јер су сличне и још драстичније процјене о неадекватној опремљености школе изнијели наставници који имају конкретнији увид у опремљеност школе. Опште је увјерење анкетираних родитеља да опремљеност школе није адекватна за прихватање дјеце са посебним потребама.

Други битан аспект односа родитеља према имплементацији инклузивног образовања односи се на њихову процјену да ли су наставници адекватно оспособљени за имплементацију инклузивног образовања. Добијени одговори представљени су у табели 6 и на графикону 2.

Табела 6. Процјена родитеља о оспособљености наставника за имплементацију инклузивног образовања

Да ли су наставници у Вашој школи <i>довољно и адекватно</i> оспособљени за имплементацију инклузивног образовања?	број	%
без одговора	6	1.63043
већина јесте	40	10.86957
не могу да процијеним	242	65.76087
већина није	80	21.73913

Графикон 2: Процјена родитеља о оспособљености наставника за имплементацију инклузивног образовања

Увид у добијене резултате процјене родитеља о оспособљености наставника за увођење инклузивног образовања показује да већина родитеља не може да процијени да ли су наставници адекватно оспособљени за имплементацију инклузивног образовања, како се изјаснило 65,76% анкетираних родитеља, 21,73% се изјаснило да већина наставника није адекватно оспособљена, док је само 10,86% родитеља процијенило да су наставници адекватно оспособљени за имплементацију инклузивног образовања.

Слично су дистрибуирани и резултати процјене родитеља о томе да ли су наставници довољно мотивисани за рад са дјецом са посебним потребама, како се може видјети из резултата који су представљени у табели 7.

Табела 7. Процјена родитеља о мотивисаности наставника за рад са дјецом са посебним потребама

Да ли су наставници у Вашој школи довољно мотивисани за рад са дјецом са посебним потребама?	број	%
без одговора	8	2.17391
Да	42	11.41304
нисам сигуран	250	67.93478
не	68	18.47826

Анализа добијених одговора родитеља и њихове перцепције о мотивисаности наставника за рад са дјецом са посебним потребама показује сличне резултате као и код процјена о оспособљености наставника за рад са дјецом са посебним потребама. Наиме, евидентно је да већина родитеља није сигурна у то да ли су наставници довољно мотивисани за рад са дјецом са посебним потребама, како се изјаснило 67,93% анкетираних родитеља, 18,47% сматра да нису довољно мотивисани, док само 11,41% сматра да су наставници довољно мотивисани за рад са дјецом са посебним потребама у редовној настави.

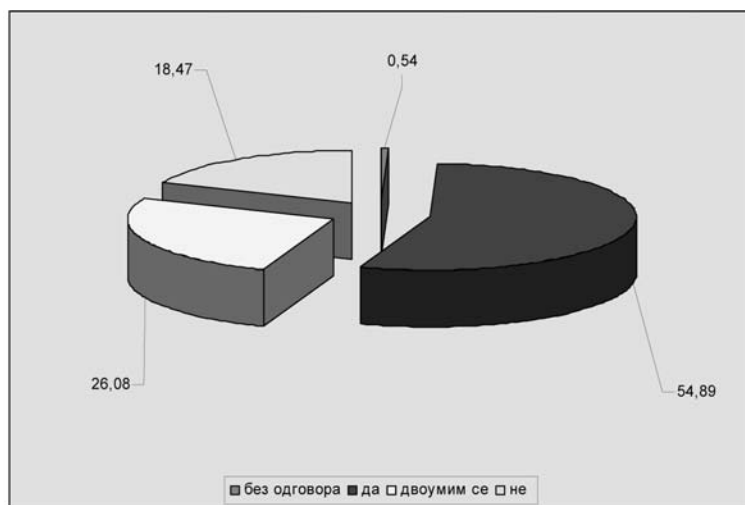
Општи став родитеља да не могу да процијене да ли су наставници адекватно оспособљени и довољно мотивисани, показује да између родитеља и наставника не постоји задовољавајућа сарадња у остваривању задатака васпитно-образовног рада, јер је очигледно да се не познају довољно, а сарађују на истим образовним задацима. Због тога је нужно интензивирати сарадњу или партнерство родитеља и школе на остваривању задатака васпитно-образовног рада у школи, како би се постигли задовољавајући ефекти за сву дјецу, а посебно за дјецу са посебним потребама.

Спремност родитеља да се ангажују на имплементацији инклузивног образовања

Увид у добијене резултате о спремности родитеља да се ангажују на увођењу инклузивног образовања за дјецу са посебним потребама у редовна

одјељења показује спремност већине родитеља не само да се укључе у процес имплементације инклузивног образовања, него и да се додатно едукују за квалитетније ангажовање на увођењу инклузивног образовања за дјецу са посебним потребама у редован школски систем, како се може видјети из резултата који су представљени у наредним табелама и графиконима.

Графикон 3: Спремност родитеља за ангажовање на увођењу инклузивног образовања

Табела 8. Спремност родитеља за ангажовање на увођењу инклузивног образовања

Да ли бисте се ангажовали на увођењу инклузивног образовања за дјецу са посебним потребама?	број	%
без одговора	2	.54348
Да	202	54.89130
двоумим се	96	26.08696
не	68	18.47826

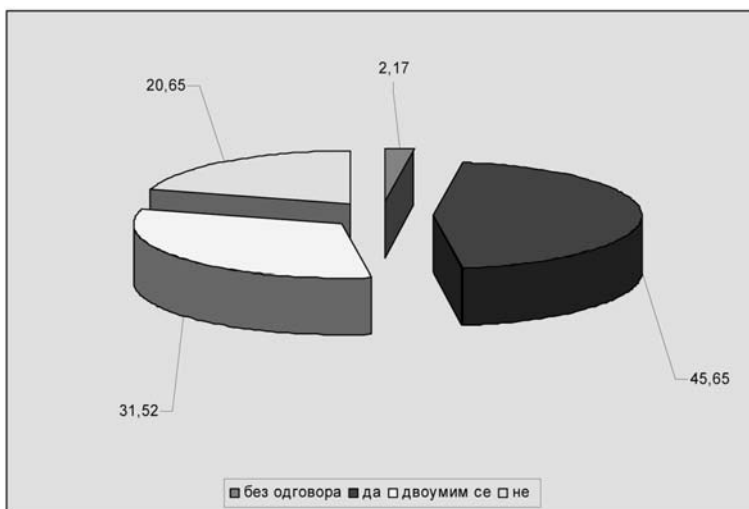
Увид у добијене резултате, који су представљени у табели 8 и на графикаону 3 показује да већина родитеља испољава спремност за ангажовање на увођењу инклузивног образовања за дјецу са посебним потребама, како се изјаснило 54,89% анкетираних родитеља, 26,08% се двоуми, док је само 18,47% родитеља испољило став да се не би ангажовали на увођењу инклузивног образовања за дјецу са посебним потребама. Такав резултат улијева оптимизам о могућностима добре сарадње са родитељима на плану увођења инклузивног образовања, јер је евидентно да проценат родитеља који су спремни за ангажовање далеко прелази проценат родитеља који имају дијете са посебним потребама.

Додатни оптимизам по питању ангажовања родитеља подржавају и подаци о спремности родитеља да се додатно ангажују у циљу едукације о увођењу инклузивног образовања, како се то може видјети на основу резултата који су представљени у табели 8 и на графикону 4.

Табела 8. Спремност родитеља за додатно едуковање о увођењу инклузивног образовања

Да ли сте спремни да се ангажујете у циљу едукације о увођењу инклузивног образовања за дјecu са посебним потребама?	број	%
без одговора	8	2.17391
Да	168	45.65217
двоумим се	116	31.52174
не	76	20.65217

Графикон 4: Спремност родитеља на додатну едукацију о инклузивном образовању

Овако дистрибуирани резултати о спремности родитеља да се додатно едукују о проблематици инклузивног образовања показују изразиту спремност код 45,65% анкетираних родитеља, јер су се јасно изјаснили да су спремни да се додатно едукују у циљу оспособљавања за имплементацију инклузивног образовања. Од осталих родитеља, њих 31,52% се изјаснило да нису сигурни да ли би се додатно едуковали, док је 20,65% било категорично да се не би едуковали за увођење инклузивног образовања за дјecu са посебним потребама.

ЗАКЉУЧАК

Родитељи су веома битан фактор у имплементацији инклузивног образовања у васпитно-образовном систему, те резултате овога и сличних истраживања треба уважавати у актуелном процесу реформе система. Чињеница да родитељи немају још увијек довољно информација о актуелним промјенама, а посебно о инклузији и о томе која је њихова улога и одговорност у свему томе, наводи на потребу стварања предуслова да инклузија и успије. Задатак васпитно-образовног система је да пронађе најадекватније моделе и начине рада који ће омогућити активно партнерство између носилаца система, а то су примарно ученици, родитељи и наставници.

Borka Vukajlovic

PARENTS AS A FACTOR OF IMPLEMENTING INCLUSIVE EDUCATION

Summary: The paper studies the role of parents in implementing inclusive education. Parents' (guardians') additional role is stressed in the system of inclusive education and the way of developing their competences through support and cooperation with other persons responsible for inclusive education. Parents are persons who mostly determine child's behaviour and development, and influence his/her personality. Child mostly acquires the existing system of values from his/her parents.

МУЛТИМЕДИЈАЛНИ ПРИСТУП (ПОЛУ)ПРОГРАМИРАНОЈ НАСТАВИ ПРИРОДЕ И ДРУШТВА

Апстракт: Сам појам *програмирана настава* врло често се погрешно разуме из разлога што назив *програмирана* асоцира на програме за рачунаре тј. образовне софтвере који се користе у настави. С тим у вези постоји погрешна представа о томе да је ова настава нужно организована применом рачунара. Овај рад има за циљ да покаже да у програмираној настави није неопходна, али је пожељна, примена рачунара у смислу осавремењавања наставног процеса. У овом раду најпре говоримо о недостацима традиционалне наставе и потреби увођења промена у виду иновативних модела и примене рачунарских образовних софтвера и мултимедијалних садржаја, а на крају дајемо пример мултимедијалног полупрограмираног материјала.

Рад има за циљ да представи нову димензију програмиране наставе. Обогаћен мултимедијалним садржајима, полупрограмирани материјал који је дат у овом раду може да подстакне чешћу примену овог иновативног модела у разредној настави. Наведени модел полупрограмираног материјала не треба схватити као нешто чега се слепо треба придржавати, већ као идеју и помоћ за самосталну израду програмских садржаја природе и друштва уз помоћ Power Point или Front Page презентација.

Кључне речи: програмирана настава, полупрограмирани материјали, мултимедијални софтвер, чланак

Сталне промене у науци и друштву повлаче за собом споре, али неминовне промене и у образовању. “Један од путева који би могли досегнути жељене циљеве савремене наставе води линијом примене рачунара и образовно рачунарских софтвера“ (Надрљански, Солеша, 2002: 103). Полако, али сигурно, компјутер постаје саставни и незаобилазни део свакодневног живота. Било као део кућног намештаја за игру и разбигригу, или као основно средство за обављање радних задата у кући и на послу. Као такав компјутер налази своје место и у настави.

Прва употреба рачунара у настави забележена је 1959. године, али због компликованог програмирања и руковања није дуго трајала. Након тога, 1965. почиње друга етапа у примени компјутера у настави и јављају се први

радови који доказују педагошку вредност таквог образовања. Развијају се методе и стратегије примене компјутера у настави и врше се емпиријска истраживања у вези са тим (Надрљански, 1994: 63).

Шољан у свом раду говори о компјутеру као најфлексибилнијој машини за учење коју треба схватити и третирати као врло корисно наставно средство, чија улога није да замени наставника већ да му помогне да унапреди квалитет наставе и превазиђе недостатке концепције Коменског.

Сведоци смо сталних критика традиционалне наставе која је, морамо признати, прилично формализована, вербализована и недовољно очигледна, што директно повлачи за собом површна, краткотрајна и механичка знања. На часовима обично има веома мало дискусије, постављања питања и често, као по правилу, изостаје стална повратна информација о постигнућима ученика. Ови недостаци нису у складу са чињеницом да на млађем основношколском узрасту, наставом природе и друштва, ученике треба оспособити да, у складу са сопственим могућностима, самостално стичу и трагају за знањима која су основа за схватање многих појмова, појава и закона. Компјутеризација учења је почетак нове епохе у технологији наставе природе и друштва која пружа широке могућности за примену рачунара који омогућава постизање ефикасности, доприноси квалитетнијој очигледности и побуђује интересовања ученика својом мултимедијалношћу.

„Сам појам мултимедија дефинише се на различите начине, то је нови медијум и једна нова комуникација“ (Надрљански, 1994: 108). Суштина је у комбиновању више медија, нпр. звука и слике, текста и звука, текста и слике, звука, текста и слике.

„Посредством мултимедијалних система може се обезбедити симултана презентација текста, видео слике (фиксне или покретне), звука (говора и музике), графике, те ефикасно претраживати, обрађивати и складиштити драгоцене информације“ (Мијановић, 2002: 258).

Мултимедијални програми за рачунаре омогућују креирање образовних софтвера са текстовима, сликама, анимацијама, филмовима, хипертекстовима и сл. тако да истовремено ангажују сва ученикова чула и на тај начин доприносе развоју целовите ученикове личности. Под појмом *мултимедијални образовно-рачунарски софтвер* подразумевамо електронски извор информација који одезбеђује преглед хипертекстуалних докумената у складу са индивидуалним способностима, предзнањима и интересовањима ученика.

С обзиром на то да је мултимедијални образовно-рачунарски софтвер конципиран на принципима иновативних модела као што су програмирана настава, настава на више нивоа сложености и проблемска настава, његова употреба у великој мери доприноси индивидуализацији и модернизацији наставног процеса. За наш рад важни су софтвери који су засновани на принципима програмиране наставе која се због саме формулације често погрешно интерпретира и разуме. Програмирана настава врло често се доводи у везу са наставом подржаном рачунарима и образовно-рачунарским софтверима. Али, није увек тако. Програмирана настава није нужно настава у којој доминира рад на рачунару, већ она подразумева постојање програмираног материјала који мо-

же бити у виду писаног уџбеника или једне наставне јединице, а „сам ученик у процесима програмиране наставе има прилику да учи оно што га интересује, према својим индивидуалним способностима, својим темпом, са сталним поткрепљењима, у условима за повратну везу од ученика према наставнику и за рад у којем је успех загарантован“ (Матовић–Буквић, 1994: 216).

Подстицај за примену програмиране наставе дали су још 1954. године амерички психолози Скинер и Голанд с предлогом о уношењу аутоинструкције у наставни рад, што је била основа програмиране наставе. Али, корени програмиране наставе налазе се у давној прошлости – они датирају још из времена Сократа. Његов програм из геометрије забележио је Платон у дијалогу *Менон*, у коме каже да је Сократ своје ученике доводио до сазнања прелазећи у разговору с њима пут од чињенице до чињенице, од објашњења до објашњења, што би одговарало учењу „корак по корак“ а што је у складу са тврдњом да су „у основи програмиране наставе уграђене две теорије учења: теорија поткрепљења и теорија етапног формирања умних радњи“ (Грдинић и сар. 2001: 116).

Када је реч о теорији поткрепљења која припада бихејвиористичким теоријама, она се темељи на формули стимулус–реакција, и тврдњи да спољашњи свет, који представља стимулус, утиче на организме који реагују на те утицаје својим понашањем. Скинер у овај процес уводи још један елемент, а то је поткрепљење које може бити позитивно, у виду „награде“, или негативно, у виду „казне“, и следи непосредно после обављеног задатка као повратна информација.

Програмирана настава је „вид наставе у којој се наставно градиво на посебан начин логички структурира и даје ученицима у мањим, раније припремљеним деловима, које они усвајају самостално, поступно, идући корак по корак сопственим ритмом и проверавајући степен усвојености тих садржаја помоћу сталне и текуће повратне информације“ (Ничковић, Продановић, 1988: 142).

Код програмиране наставе за час Природе и друштва програм се састоји из мноштва чланака (корака) тј. информација које представљају делове наставног градива које се обрађује, обично илустровани одговарајућим примером. Програмирањем једног чланка применом рачунара треба водити рачуна да он, на првом месту, садржи информацију у виду текста, слике, филма или звука, затим задатак или проблем који ученик решава и који треба да буде продуктивног типа. Задаци треба да буду дати тако да је тачно решење првог услов да се пређе на други и тако се обезбеди постепено напредовање ученика. Затим следи решење задатка или проблема које представља повратну информацију која ученику у сваком тренутку омогућава да зна шта је научио, шта није, у чему је погрешно и на који начин да грешку исправи. У програмима у којима се задаци решавају самосталним конструисањем тражених одговора наводе се тачни одговори, да би ученици са њима упоређивали сопствена решења, а у програмима у којима се решавање задатака своди на бирање једног од неколико понуђених одговора за сваки од могућих избора констатује се да ли је тачан или погрешан. Програмирани материјал често садржи још један део који се назива инструкција тј. упутство за даљи рад нпр.

настава рађа на тој и тој страни, прескочи те и те чланке, врати се на ту и ту страницу и сл. Програми за реализацију програмиране наставе дају се у виду програмираних материјала који су прошли поступак емпиријске верификације. Таквих материјала је мало и због тога су у нашој пракси заступљени полупрограмирани материјали које израђују сами наставници, и који нису прошли поступак емпиријске верификације, а често служе за обраду једне наставне јединице или наставне теме. Зависно од тога како су чланци распоређени имамо три врсте програма: линеарни, разгранати и алгоритамски-комбиновани.

Предности програмиране наставе у односу на традиционалну јесу пре свега, индивидуализација темпа напредовања и активан и самостални рад ученика. У изради образовно рачунарског-софтвера обично учествује велики број стручњака (информатичари, методичари, дидактичари, дизајнери и сл). Рационализација и ефикасност наставног процеса је већа. Ученици су мисаоно активнији, нема механичког запамћивања и присутна је стална повратна информација о постигнућима. Применом програмираног и полупрограмираног материјала у настави подиже се њен квалитет, ученици много брже долазе до нових знања сопственим мисаоним активностима, пажљивији су, боље прате и активније учествују у наставном процесу и стицању знања, а знања која су стечена квалитетном мисаоном активношћу (анализом, синтезом, упоређивањем, закључивањем, решавањем проблема, откривањем, истраживањем) много су трајнија од оних знања која су стечена механичким запамћивањем чињеница. Када говоримо о програмираном материјалу у виду образовно-рачунарског софтвера морамо истаћи и то да су слике, звукови, анимације, хипертекстови и сл. често много интересантнији од учитељевог монолога. Сам дизајн образовних софтвера може бити на први поглед веома интересантан, што је за почетак довољно за привлачење пажње ученика, а што је неопходан корак за стварање најпре спољашње, а потом и унутрашње мотивације за рад и учење. Приликом рада на (полу)програмираном материјалу ученици могу да напредују у овладавању наставних садржаја, да се врате на нејасне садржаје, добију потребну инструкцију и у сваком тренутку добију повратну информацију о својим постигнућима. *Употреба симулација и анимација* помаже ученицима да разумеју и опазе појаве и процесе који нису доступни чулима, они могу *да виде кретање појединих механизма из свих углова и при разним брзинама*. Дакле, конкретизују се апстрактни садржаји и учење чини лакшим и занимљивијим. Програмираном наставом се постиже: прецизно планирање градива, адекватно дозирање истог, води се рачуна о интересовањима и могућностима ученика, стално се контролише напредовање, постепено се повећавају радне обавезе, прати се развој ученика, адекватно се вреднује успех и мисаоно се ангажују сви ученици.

Поред бројних предности које програмирана настава као иновативни модел рада има, не можемо а да не споменемо и неке њене недостатке. Недостаци овакве наставе огледају се у томе што она може прећи у формализам и постати сама себи циљ. Уколико се пречесто примењује, постоји опасност да се јави једноличност и монотоност наставе и механичко учење, а креативност

може да замени рутинерство. Приликом рада на (полу)програмираним материјалима, било да су они на папиру или у виду рачунарског софтвера, смањује се социјализација и међусобни контакт ученика. Када је реч о програмираним материјалима у електронској форми њихова употреба подразумева да су ученици информатички описмењени, с друге стране приликом промене садржаја наставног програма тешко је, и често немогуће, променити садржаје софтвера, те стога они постају неупотребљиви.

Можемо закључити да предности програмиране наставе долазе до изражаја само ако се она на прави начин комбинује са осталим облицима и врстама наставе.

Ради илустрације горе наведеног приказујемо полупрограмирани материјал (види *Слику 1*) за обраду наставне јединице *Биљни и животињски свет у Србији* (четврти разред) који је урађен у Power Point-у тако да се може реализовати помоћу рачунара. Ради се о полупрограмираном материјалу у писаној форми који је студент Марија Тасић користила на часу природе и друштва одржаном 16. 3. 2007. у Основној школи „17. октобар“ у Јагодини, а који смо ми превели у електронску форму и обогатили мултимедијалним садржајима.

Електронске стране полупрограмираног материјала су међусобно повезане хиперлинковима (на сликама приказани су стрелицама) тако да ученик може да прелази на садржаје других страна притиском на текст који је подвучен, или је друге боје (нпр. реч ФЛОРА или ФАУНА на слајду број 3). Питања на свим слајдовима хиперлинковима су повезана са слајдовима на којима је одговарајућа повратна информација. Ученик прочита питање, одговори на њега и свој одговор провери кликом на одговарајући хиперлинк. Слајд број 4 у доњем десном углу изнад тастера *назад* има анимацију која је повезана са филмом. Сlike на слајду 34 повезане су хиперлинковима са тачним и нетачним одговорима тј. повратном информацијом. Сlike на слајдовима 4, 5, 14, 17, 19 и 26 повезане су са филмовима о животињама и биљкама које су приказане. На већини слајдова налазе се тастери са текстом *даље* или *назад* који су, такође, хиперлинковима повезани са другим странама. Ове хипервезе могу ученику дати додатна знања о ономе што га интересује, и омогућити му да се врати на почетну или претходну страну и настави читање текста. Додатне информације у виду слика, текстова, филмова, звучних ефеката сваки ученик може одабрати сходно својим интересовањима. Приликом рада на овом материјалу ученик има могућност да се врати на нејасне делове, добије додатне информације и објашњења и на тај начин стекне квалитетна и трајна знања.

БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ У СРБИЈИ

Датум: _____

Слајд 1

УПУТСТВО ЗА РАД

Пред тобом се налази материјал помоћу кога ћеш самостално научити нешто о биљним и животињским врстама наше земље. Садржај је подељен тако да на свакој страни постоји краћи текст, као и задатак који је потребно да решиш. Кључом на постављене питање добићеш тачан одговор. Ако је твој одговор исти, можеш да прониш на следећу страну материјала кључом на помену стрелицу. Уколико твој одговор није тачан кључом на црвену стрелицу, поново прочитај текст, испроби ученом грешку, па тек онда настави са даљим учењем. Кључом на подучене речи можеш погледати слике и филмове који ти могу бити од помоћи при решавању задатака.

ЖЕЛИМ ТИ УСПЕШАН РАД!

Датум: _____

Слајд 2

ФЛОРА И ФАУНА СРБИЈЕ

Све животињске врсте које настањују неку територију чине неку **ФАУНУ**. Све биљне врсте које расту на некој територији чине неку **ФЛОРУ**. По броју различитих врста биљака и животиња, територија Србије спада у неравномерној део Европе. Посебно се истичу три дела Европе: Пролетра и Шар-планина. Све планине најбогатије су разноврсним биљним и животињским врстама. По богатству биљних и животињских врста могу се издвојити и други простори Србије.

1. Шума планина
2. Шума планина
3. Планине на карстоблати које су најбогатије разноврсним биљним и животињским врстама

Датум: _____

Датум: _____

Слајд 3

ФЛОРА

Датум: _____

Слајд 4

ПРОУЧАВАЊЕ ФЛОРЕ И ФАУНЕ

Проучавање и стално праћење флоре и фауне има велики значај за природу и човека. Јер проучавајући природу човек сазнаје да ли некој биљној или животињској врсти прети опасност од нестанка. И уколико је нека врста угрожена, човек мора предузети одговарајуће мере да те врсте заштити и спречи њихово нестанак. Нестанак и само једне врсте биљака или животиња угрожава осталим другим биљним и животињским врстама чиме се нарушава равнотежа у природи.

4. Шта значиш ако нека врста постојева флора и фауна?

Датум: _____

ФАУНА обухвата све животињске врсте које настањују неку територију.

Датум: _____

Слајд 5

ПОРЕМЕТАЈ РАВНОТЕЖЕ У ПРИРОДИ

До потпуног нестанка неких биљних и животињских врста, а тиме и до поремећаја равнотеже у природи обично долази услед природних катастрофа (поплава, пожара, земљотреса...) Али много чешће угроз је сам човек (прекомеран риболов и прекомеран сеча шума изазивање пожара, загађивање воде (река, језера, бара), ваздуха, земљишта).

Кључом на тачан одговор:

1. Човек својим делатностима нарушава равнотежу у природи
2. Биљне врсте нестају услед сече
3. Земљотрес, поплава, пожар или животињске врсте нестају услед природних катастрофа
4. Прекомеран риболов и прекомеран сеча шума изазивање пожара, загађивање воде (река, језера, бара), ваздуха, земљишта
5. Човек својим делатностима нарушава равнотежу у природи

Датум: _____

Слајд 6

Проучавајући флору и фауну човек сазнаје да ли некој врсти прети опасност од нестанка, а затим ако је потребно предузима одговарајуће мере заштите.

Датум: _____

Слајд 7

Датум: _____

Браво!
Одговор је тачан.

Дети

Слајд 11

ДИВЉЕ ЖИВОТИЊЕ

Као што већ знате **дивље животиње** су оне које живе у шуми, на ливади, у реци, језеру или бари и које се **не брину о себи**. Оне се саме сналазе за храну, за смештај, како да преживе зиму... Уопште како да опстану, да очувају и продуже своју врсту, за разлику од домаћих животиња о којима брине човек.

6. Ко се брине о дивљим животињама?

DVD
Тогледај филм

Слајд 13

Дивље животиње се саме брину о себи (саме се сналазе за храну, смештај, како да преживе зиму и како да опстану).

Наташа

Дети

Слајд 15

Слајд 17

Одговор није тачан!

Прочитај текст још једном па покушај поново да одговориш на постављено питање!

Наташа

Слајд 12

Слајд 14

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ ПТИЦА

У нашој земљи живи много врста птица. Најпознатије наше птице су: врабац, паца, рода, врана, фазан, дивља патка, сова, детлић, славуј, голуб, гугулка, орао, сеница, стеница, кућна паукова шареница. Птице, као и све друге животиње, имају велики значај у природи. Оне су великом корисне, јер умишљају различите инсекте, црве и лешеве који наносе штету културама, баштама, њивама. Али има и штетних птица које умишљају те нама корисне птице или грабе највеће домаће животиње. Најпознатије грабљивце код нас су: орао, сова, сова, рибак и јастреб. Хране се другим животињама (зависно од врсте, птицама).

Слајд 16

ЛАБУД, ОРАО, СЕНИЦА, СОВА, ПАТКА, ФАЗАН

Наташа

Дети

Слајд 18

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ ИНСЕКТА

Наша земља богата је бројним и разноврсним врстама инсеката. Значај инсеката за природу и за човека веома је велики. Огроман број врста хране се биљкама, а сами су храна многим птицама. Уколико се инсекти пренапомене, могу да направе праву пустош на пољима, њивама, у баштама, вољњацима и виноградима (највеће скакаваца, биљне ваши, термити, гужвари).

Највеће штеточине у баштама су: хромпирова златица, лептир мушкар и роови.

8. Постави на једну врсту инсеката који наноси штету културама, баштама, њивама, ГИЈЕЛА, КРОМПИРОВА ЗЛАТИЦА, БУБАМАРА, БУМБАР, ТЕРМИТИ И СКАКАВАЦ, МРАВИ, БИЉНЕ ВАШИ, ГУЂАР.

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ ИНСЕКТА

Али не носе сви инсекти штету човеку. Пчеле, бумбари, муве и лептири су веома значајни опрашивачи биљака. На значај мрвама није миста тачка, јер градеће ходнике у земљи доприносе бољом проветравању земља, бољом процрпачу воде и већој плодности земљишта. Корисна је и бубамара, јер уништава велики број биљних штетљака. Од многих инсеката човек има директну корист. Тако од пчела добија мед и восак.

ПЧЕЛА БУМБАР МУВА ЛЕПТИР МРВА БУБАМАРА

Велики инсекти су веома опрашивачи биљака?

DVD ПОГЛЕДАЈ ФИЛМ

Слајд 21

Пчеле, бумбари, муве и лептири су значајни опрашивачи биљака.

Назад Далеко

Слајд 23

Рибе имају велики значај у ланцима исхране, јер се хране разним биљкама и ситнијим рибама, а и саме су храна за многе друге животиње. И човек користи рибу у исхрани.

Назад Далеко

Слајд 25

1. БИЉКЕ НА ОСНОВУ СПОЉАШЊЕ ГРАЂЕ ДЕЛИМО НА:

ДРВЕНАСТЕ БИЉКЕ

ЗЕЉАСТЕ БИЉКЕ

Слајд 27

ДРВЕНАСТЕ БИЉКЕ:

Дрвенасте биљке су највећа и највиша жива бића која су постојала на нашој земљи. Дрвенасте биљке имају: КОРЕН, СТЕБЛО, ЛИСТ, ЦВЕТ И ПЛОД.

Хрст Бреза Буква Јасен
Јела Смрча Елих

ПЧЕЛА, КРОМПИРОВА ЗЛАТИЦА, БУБАМАРА, БУМБАР, ТЕРМИТИ, СКАКАВАЦ, МРВА, БИЉНЕ ВАШ, ГУБАР

Назад Далеко

Слајд 22

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ РИБА

Значајан део фауне наше земље представљају и становници водних тијелаша. Најчешћи становници наших вода (река, језера, бара) су рибе. У нашим водама живе следеће врсте риба: ШАРАН, ПАСТРИКА, ДЕВЕРЈИКА, ШТУКА, ЦРВЕНПЕРКА, СОМ, СМУЉ, КАРАШ, МРЕНА, ГРГЕЧ, КЕЧИГА, ЈЕГУЉА

С обзиром на бројност, рибе имају велики значај у ланцима исхране у природи. Хране се разним биљкама и ситнијим рибама, а и саме су храна за многе друге животиње.

И човек користи рибу у исхрани због њене хранљиве вредности и богатства витаминима.

10. У чему се огледа значај риба за природу и човека?

DVD ПОГЛЕДАЈ ФИЛМ

Слајд 24

ШАРАН ДЕВЕРЈИКА ПАСТРИКА
ШТУКА ЦРВЕНПЕРКА МРЕНА СОМ
СМУЉ ГРГЕЧ КЕЧИГА ЈЕГУЉА КАРАШ

Назад

Слајд 26

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ ДРВЕНАСТИХ БИЉКА

ЗИМЗЕЛНО ДРВЕЊЕ има и зван зелено листо. Његови листови су тако уреши да их називамо иглицама. Ту спадају: бор, јела, смрча и тиса.

Од шума имамо много користи. Шумско дрво употребљавамо за прављење намештара, чамца, лампне бродова, запти за проветравање простора. Шума штити земљиште од ерозионе бујале, јер живи корњак везује земљу и не дозвољава да вода однесе плодно земљиште. Такође штите и читаве области од јаких ветрова. Шуме су корисне и зато што имају пружају свезану и чист ваздух.

Напомена: најчешћи дрвени материјали дрвенце, а дрвета се још увек употребљавају за прављење намештара, чамца, лампне бродова, запти за проветравање простора.

11. Које су врсте дрвених материјала које користимо у свакодневном животу?

Слајд 28

Живе корњак везује земљу и не дозвољава да вода однесе плодно земљиште.

БОР, ЈЕЛА, СМРЧА, ТИСА, БРЕЗА, СМЕЉА, ЦЕДРА

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ ДРВЕНАСТИХ БИЉКА

Напомена: најчешћи дрвени материјали дрвенце, а дрвета се још увек употребљавају за прављење намештара, чамца, лампне бродова, запти за проветравање простора.

РАЗНОВРСНОСТ И ЗНАЧАЈ ЗЕЉАСТИХ БИЉАКА

Како што знамо, поред дрвенастих самониклих биљака (које су узгојавали у претходном чланку) у природи постоје и зељасте самоникле биљке. Оне углавном расту на ливади, али има неких врста које расту у шуми и поред путева. Зељасте биљке које расту на ливади су: **МАЈЧИНА ПУЛКАРА, ГОЉИКО ГРАС, БЕДНА, БЕДНА СЕКА, КОСИЦА, ПУЛКАРА, КУЛЕНА, ПУЛКАРА, ЗЕЛЕНА ГРАС, КОСИЦА, ПУЛКАРА, КУЛЕНА**.

Ливаде су битна одлечна су сточна храна, нарочито ливаде обраде дугачком и лудриком. На ливадама расту биљке које су лековите. Људи су још у даљини прошлости открили лековитост биљака. Зато се од њих припремају чајеви, користе се у индустрији лекова... за брањених ратних времена, уља. Најважније лековите биљке су: **МАЈЧИНА ПУЛКАРА, ХАЈДУЧА ТРАВА, МАЈЧИНА ПУЛКАРА, БОЈИ СВЕЦ, КАСТАРНОМ, БОЈИНА, НЕВЕЖА И више друге.**

13. Класификација на слику биљака која не припада нику

14. Да ли се на слици налазе лековите биљке?

Слајд 34

Ливаде биљке се користе за исхрану стоке. Постоје неке врсте лековитих, користе се и за прављење чајева, лекова, ароматичних уља.

Овом нику не припада брета, зато што је она дрвенаста биљка.

Одговор није тачан!

Браво!!!!

Прочитајте текст још једном па покушајте поново да одговорите на постављено питање!

Успешно обавили све задатке!!!
Надам се да им је било забавно!

Ретке и угрожене врсте биљака и животиња у Србији

На огромним површинама планете потпуно су уништене шуме, ливаде и мочваре. Оно мало природе, која још постоји као нетакнута, полако нестаје под притиском човека. Опстанак многих биљних и животињских врста данас је угрожен, многе се налазе пред ишчаврењем, а велики број је заштитишћено. Најбољеники облиг заштите природе су национални паркови у којима је унашћтавање ретких и угрожених биљних и животињских врста строго забрањено.

1. Зашто су неке биљне и животињске врсте заштитиене законом?

Слајд 42

РИС МЕДВЕД

УГАУ

ВУК

ЈЕЛЕН

ДИВЉА СОБИВА

ЗЕЉАСТЕ БИЉКЕ:

Слајд 35

Зељасте биљке које расту на ливади

Слајд 40

У ЗЕЉАСТЕ БИЉКЕ СПАДАЈУ И:

Лековите биљке

КАКОШВА, МАЈА, МАЈЧИНА ПУЛКАРА

Јестиве биљке

ДИВЉА РУЖА, КОСИЦА

Слајд 41

КЛУКА

Панчићева омсника

ЛИНДУРА

БОРОВНИЦА

КРАЈ

Слика 1. Хийермедијална стурктура пољујроирамираној мајеријала.

ЛИТЕРАТУРА

- Баковљев, М. (1973): *Програмирана настава*, Педагогија, свеска 2, Београд
- Грдинић, Б., Ждерић, М., Стојановић, С. (2001): *Методика познавања природе*, Учитељски факултет у Сомбору, Сомбор
- Матовић, М., Буквић, С. (1994): *Методика наставае природе и друштва, познавања природе, познавања друштва и биологије*, Научна књига, Београд
- Јукић, С., Лазаревић, Ж., Вучковић, В. (1998): *Дидактика – избор текстова*, Учитељски факултет Јагодина, Јагодина
- Лазаревић, Ж., Банђур, В. (2001): *Методика наставае природе и друштва*, Учитељски факултети у Јагодина и Београду, Јагодина
- Мијановић, Н. (2002): *Образовна технологија*, Обод Цетиње, Подгорица
- Мужић, В. (1981): *Програмирана настава*, Школска књига, Загреб
- Надрљански, Ђ. (1994): *Образовно рачунарски софтвер*, Технички факултет у Зрењанину, Зрењанин
- Надрљански, Ђ., Солеша, Д. (2002): *Информатика у образовању*, Учитељски факултет Сомбор, Сомбор
- Ничковић, Р., Продановић, Т. (1988): *Дидактика за III и IV годину педагошке академије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд

Olivera Cekic-Jovanovic
Irena Golubovic-Ilic

MULTIMEDIA APPROACH TO (SEMI)PROGRAMMED SCIENCE TEACHING

Summary: The concept of *programmed teaching* is often misunderstood because the word *programmed* is usually associated with computer programmes, i.e. educational software used in teaching. There is also a related misconception that this kind of teaching should necessarily involve the use of computers. The paper aims to show that in programmed teaching it is not necessary to use computers, though their use is desirable as a way of modernising teaching. The paper points out the drawbacks of traditional teaching and the need to introduce innovative teaching models and educational software and multimedia material. An example of multimedia semi-programmed material is given.

The objective of the paper is to present a new dimension of programmed teaching. The given model of semi-programmed material should be accepted only as an idea and model for independent preparation of PowerPoint and FrontPage presentations of the Science content.

REPETITION AND LEARNING BY HEART IN ELT CLASSROOM

Abstract: This paper focuses on Guy Cook's article "Repetition and learning by heart: an aspect of intimate discourse and its implications" with the aim to highlight advantages and disadvantages of such a learning in ELT classroom. Cook deals with issues of repetition, learning by heart and intimate discourse.

Key words: repetition, learning by heart, intimate discourse, ELT classroom,

INTRODUCTION

In his article "Repetition and learning by heart: an aspect of intimate discourse, and its implications" Guy Cook deals with issues of repetition, learning by heart and intimate discourse. The main purpose of the article is to "speculate on the relevance to TESOL of intimate discourse" (Cook 1994: 133) which is in his opinion "neglected" but "important type of discourse". Then, he goes on with the explanation of key terms: *repetition and learning by heart* which in his opinion are connected.

REPETITION AND LEARNING BY HEART

Guy Cook asserts that repetition and learning by heart are "the most pleasurable and efficient of language learning activities". With this statement I partially agree. These two language learning activities may be pleasurable to some but not to all language learners, which depends on the learning strategies that person prefers. Also, the efficiency of these learning activities is not always on a high level with different language learners. Further, some learners are able to repeat what they have read but they do not understand the meaning of it. This Cook calls *rote learning*. Another thing is that language learners can repeat the definition of a certain grammatical rule but are not able to apply that rule in a sentence or a context. I find proofs of that in my everyday teaching practice with learners who, despite being able to repeat the grammatical rules, are not able to fill in the gaps with the correct verb tense, preposition, noun form, adjective and so on.

The next point I want to make is that there are some lexical and grammatical forms that can be learned by heart where repetition precedes this learning. "I

studied by repetition phrasal verbs and idioms in English and I found this learning activity very useful for these issues. I still know by heart phrasal verbs and idioms I studied many years ago and I can use them in spoken or written form” (my Learning Journal, 10/10/06). Hence, I agree with Cook that repetition is efficient learning activity because this learning activity can help learners to get things into longer-term memory. Also, at the beginning of English Language Teacher Development (ELTD) classes we tried to remember our classmates’ names. The more times we repeated the names the better we became at remembering each other’s names. “In the end, my classmate Joumana was the best at remembering peers’ names” (my Learning Journal, 8/10/06).

Cook argues that there is a difference between *knowing by heart* “(as we know and repeat a favorite song) and *learning by heart* (as we deliberately memorize something because we are made to, or because it is useful)”. I believe that this is true because I do know many songs by heart but I did not deliberately memorize them. In my view, memorization as a mental process is connected with repetition and learning by heart but Cook did not mention it. In my teaching practice some colleagues of mine are convinced that memorization help learners to remember rules, sentences, structures. On the other hand I believe that due to memorization students can only fluently utter memorized chunks at the beginning of a conversation, but lack the capacity and creativity for spontaneous and appropriate responses. So how effective memorization as a learning strategy may be? Therefore, not only should learners combine strategies but also use them as efficient as possible.

INTIMATE DISCOURSE AND UNREPRESENTATIVE DATA

According to Cook, “repetition is the beginning of learning by heart” and they are “the most pleasurable, valuable and efficient of language learning activities”. In addition, he wants to oppose some theories in TESOL (Teaching English to Speakers of Other Languages) field that did not pay much attention to intimate discourse. He defined the phrase ‘*intimate discourse*’ as “discourse between people in minimal power relations which they would not wish to share with outsiders.” Furthermore, he points out that it is difficult to observe discourse and analyze it without disturbing its privacy. This is because discourse “shared with strangers cannot be intimate” and its analysis are not valid. In order to explain this Cook makes the difference between children’s intimate discourse and discourse of adults by pointing out that children are freer to speak than adults even their discourse is being recorded. Further, in order to explain this difference between children’s intimate discourse and intimate discourse of adults he gives an example of the Bristol project. Cook then goes on to explore the connection of cultural bias and intimate discourse. He explained that “our society does not value” intimate discourse because it is a widespread belief that the purpose of discourse is transmission of ideas and meanings to other people while on the other hand an

intimate discourse is pointed out towards us. Thus, an intimate discourse transmits ideas and meanings not to other people but to us. Then, Cook argues that our society values literature and prayers as discourses because of their sincerity. For this type of discourses there are “no real explanations why we need to say them, or read or recite them more than once, often in immediate succession”. Moreover, the author points out that “the intimate discourse which surrounds a child is very important in the process of acquiring his or her first language(s)”. The final point that Cook makes in his article is that repetition and learning by heart “should form important part of language learning process”.

The aim of this essay is to discuss Guy Cook’s article, previously mentioned, focusing particularly on repetition, learning by heart and intimate discourse.

In order to give more clear explanation of the phrase *intimate discourse* Guy Cook points out that discourse “shared with strangers cannot be intimate” and he adds that “certain kinds of discourse are only worth observing when they are not being observed”. To make this clear he gives an example of the Bristol project that “investigated child language development by attaching to each child a tape recorder, recording whatever the child in question happen to be saying and hearing at that time”. However, children did not realize what was happening. Yet, Guy Cook did not mention if all the children behaved in the same way or there were some exceptions, that is, it is not possible, in my opinion, that all the children behaved in the same way while recording what he or she was saying. On the other hand, adults are different; they “alter their discourse when it is recorded”. Therefore, we have to take into account that some data of intimate discourses are not representative.

In this same article, Cook argues that children acquire their first language talking to adults and points out that “if we neglect an intimate discourse and repetition in L1 then it will lead to neglect repetition and learning by heart in the L2 classroom”. On the other hand Chomsky “emphasized the creativity of language” and neglected repetition and learning by heart. I agree with Cook’s statement because I believe that repetition and learning by heart are important in L2 classroom. Therefore, from my own experience as a learner, I claim that “repetition is very important in terms of pronunciation and vocabulary” (my Learning Journal, 11/10/06).

CULTURAL BIAS

According to Cook, our society “does not value intimate discourse” and “find such discourse behaviour embarrassing”. In fact, Cook gives an example of “non-Arabic-speaking Moslem children who learn to recite long sections of Koran without understanding what they are saying” and he points out that the function of language is not only to “convey information” but also to “form an image of our own identity” which I find true because sometimes I feel the need to say sentences only for myself before I tell them to other person.

IMPLICATIONS FOR TESOL

Guy Cook asserts that intimate discourse, repetition and learning by heart, once neglected, “should again form a substantial part of the language learning process.” So, in his view, an intimate discourse and repetition are important when a child imitates parents in the way they speech and in that way he or she acquires first language. He is also arguing that “knowing by heart makes it possible to enjoy speech without the burden of production”. I agree with this Cook’s statement because I find it easier to use some chunks I know by heart in situations when I speak with native speakers. Hence, TESOL practice should include using repetition and learning by heart as learning activities as well as teaching novice learners chunks that are most common in both written and spoken language.

CONCLUSION

As has been discussed, Guy Cook pointed out in his article that repetition and learning by heart are important language learning activities. He also proposes that these learning activities should be included in TESOL practice. I agree with this Cook’s statement because in my learning and teaching practice I used these activities in order to memorize vocabulary, grammar rules, phrasal verbs, idioms and so on. However, with this assignment I would like to point out that learners should combine various learning strategies instead of using only three, repetition, intimate discourse and learning by heart, in order to make the learning more efficient.

REFERENCE

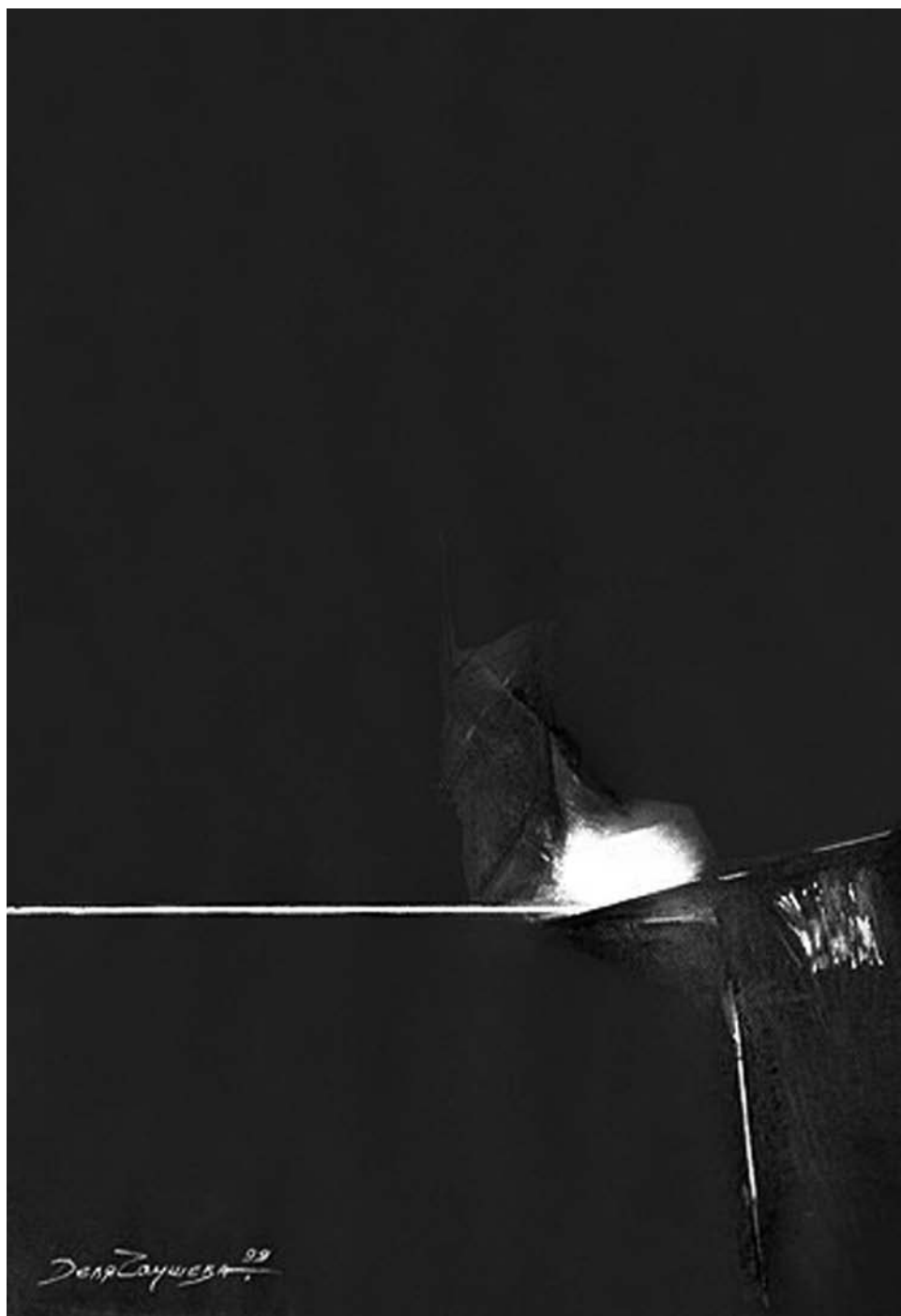
- Guy Cook 1994. „*Repetition and learning by heart: an aspect of intimate discourse and its implications*„, ELT Journal
Cook, G. (1989) *Discourse*. Oxford: Oxford University Press

Ивана Ћирковић Миладиновић

ПОНАВЉАЊЕ И УЧЕЊЕ НАПАМЕТ У НАСТАВИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

Резиме: У раду се даје критички осврт на чланак Гај Кука под називом „Понављање и учење напамет: аспект разговора у себи и његове импликације“. Сврха рада је да се истакну предности и недостаци учења напамет и понављања као једне врсте дрила у настави енглеског језика.

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

ФРАЗЕОЛОШКА АВАНТУРА

Милан Шипка, *Зашто се каже?*, Прометеј, Нови Сад, 2007.

Књига *Зашто се каже?* (друго допуњено издање), аутора Милана Шипке, објављена у Прометејевој едицији *Популарна лингвистика*, први пут је штампана 1998. године када су за кратко време изашла два издања, што позвано указује на њену популарност међу широм читалачком публиком и афирмативно вредновање свих оних који су намерни да богате своју језичку (и општу) културу. То, у исти мах, открива и да се наша лингвистичка литература на наведени начин није превише бавила проблематиком порекла и питањима стварања специфичних спојева речи какви су фразеологизми. Тема ове књиге требало би да интересује сваког јер идиоматичност поседују сви језици а фразеолошке јединице својом особеном структуром и смислом саопштавање чине нарочито експресивним.

Већ у самом наслову, наглашено упитно интонираном, тежиште је на разоткривању узрока настанка поменутих израза, а даља експликација ће обухватити и појашњавање просторно-временских оквира настајања фразеолошких јединица, начина и путева којима су они доспевали у наш језик, доследно се укоренјујући у свакидашњи говор.

Отуда је ова књига написана разумљиво и јасно, објашњења постанка одабраних фразеологизама садржајна су и упућују на појмове из митологије, историје, књижевности као и на друге стручне области и животне сфере. Да би се остварио максимум семантичког потенцијала који носе употребљени фразеологизми, неопходно је постојање извесног кода – саговорници, најпре, морају разумети шта значе ти изрази, а чини се подједнако важним, што је и смисао књиге о којој говоримо, и поседовање извесног знања о постанку коришћеног идиоматског израза.

У уводној речи, насловљеној *Збиља – зашто?*, образлажући повод и важност објављивања једног дела овакве врсте, аутор подсећа да се у нашем језику може побројати десет-петнаест хиљада устаљених конструкција, чија су значења најчешће пренесена. Уједно се помиње постојање неких двојезичних фразеолошких речника и „целе једне дебеле књиге у нас“ у којој су ти фраземи пописани и протумачени (мисли се на *Фразеолошки рјечник хрватскога или српскога језика*, Јосипа Матешина у издању Школске књиге, Загреб, 1982). Сагледавајући третман фразеологизама у поменутом лексикону, Милан Шипка констатује следеће: „Ту се наводе алфаветским редом њихова значења и примери употребе, без иједног објашњења зашто се управо тако каже и

како је овај или онај израз настао“. Значајна је и ауторова опсервација извесне дистинктивности фразеолошких јединица. Наиме, он прави разлику између израза „прозирног“ значења, довољно транспарентних да их не треба образлагати (*īасїи с коња на маїарца, īравиїи од муве медведа*) и устаљених обрта чије се порекло може разјаснити тек са упознавањем околности њиховог настанка, с обзиром на то да су им корени митолошке или библијске природе, да су повезани с народним предањима и веровањима или се тичу књижевности, историје и неких других неуобичајених животних околности. Њихова граматичка непродуктивност (по истом обрасцу није могуће стварати сличне конструкције), лексичка скамењеност и окошталост (немогуће је алтернирати поједине речи у оквиру сложеног идиома) и семантичка непрозирност (значење идиомске целине не успоставља се као сума значења његових саставних компоненти), условљава припаднике једне језичке заједнице да овакве спојеве речи уче и усвајају као целине.

Аутор наглашава да је у овој књизи образложено порекло и значење 130 управо таквих фразеолошких јединица, нарочито фреквентних у нашем језику, а да је уз њих, као допуна примарно одабраним фраземима, поменуто и растумачено још стотинак сродних израза. Необично је занимљива непосредност комуникације са читаоцем овако осмишљене књиге коју аутор означава као „отворену“, позивајући на сарадњу и преписку поводом експликације изворишта још неких, досад неодгонетнутих фразема у нашем језику.

У овом избору су се нашли фразеологизми различитог типа структуре – од предлошко-падежних конструкција (*Без длаке на језику, На истїој дерици, С коца и конойца*), синтагме (*Анїејска снаїа, Поїшемкинова села, Последњи Мохиканац, Подмеїнуїи кукавичје јаје*), до реченице са незавршеном структуром (*Ако неће бреї Мухамеду*). Примери које смо навели и сва остала грађа, распоређени су на 294 стране, у четири одељка: *Кад су боїови земљом ходили, Веровања и їразноверице, Траїом їрошлостїи и Из живоїа и лиїе-раїуре*.

Прво поглавље под називом *Кад су боїови земљом ходили* садржи 22 фразема који потичу из грчке и римске митологије (*Јабука раздора, Тројански коњ, Прокрустїова їосїеља, Пандорина куїиїа, Пиїиїјски одїовор, Тесїисова кола...*). Сажетом репродукцијом митова, легенди и предања, идиоматски израз се контекстуализује и локализује, а затим тумачи цитатом, најчешће из Речника Матице српске или Речника САНУ. У оквиру појединих одредница помињу се и образлажу и неки други, сродни изрази (*ганаїјски гарови, їромешїеїїво, Сизифов комїлекс*), обично поткрепљени и илустровани примером из светске или наше литерарне баштине. Завршни коментар аутора у функцији је актуализовања фразема – смештањем у савремени друштвени и језички оквир, потврђује се његова смисаона универзалност и свевременост. Навешћемо пример где аутор у своје језгровите медитације уграђује фразеологизам чијим се значењем и пореклом бавио:

„На нашем небу звезде Кастор и Полукс појављују се зими и у рано пролеће – свечера, кад на земљу падне први мрак. Камо среће да се, још чешће, појављују у нашим срцима, као знамење и надахнуће братске љубави и

слоге“ (стр. 48). Или: „Хоће ли се поново јавити велики Прометеј да својом пламеном буктињом уништи све невоље и спасе људски род од давне казне коју су им изrekli зли богови?“ (стр. 39).

Фразеолошке синтагме у поглављу *Веровања и празноверице* библијског су порекла (из Старог и Новог завета), тичу се библијских личности или носе печат народног веровања и празноверја. Овде се, ради одговора на питање зашто се баш тако каже, углавном, наводе фрагменти старозаветних легенди и митова а помињу се и делови Јеванђеља. Милан Шипка се овом приликом позива и ослања на исцрпнија објашњења аутора који су се проучавали сличну језичку проблематику (Веселин Чајкановић, Иван Клајн, Драгана Мршевић-Радовић). Уз фраземе *Врзино коло*, *Гонити вештице*, *Угарити глотов колац* и сл., аутор ниже узредна објашњења и неких њима сродних спојева речи, служећи се често и тумачењима из Вуковог *Рјечника*.

Трећи одељак сабира фразеологизме који се тичу појединих историјских личности и догађаја познатих историји. Као језички предложак служе изводи из новинских чланака и објављених записа са употребљеним фраземом. Порекло израза се разоткрива навођењем историјских података, понегде и претпоставкама, уколико се не може са сигурношћу потврдити тачно време настанка и првобитни смисао фразема (*Поштемкинова села*, *Алајбејова слама*, *Плава крв*, *Дан Д*, *О.К. ишг.*).

Највише простора је посвећено целини насловљеној *Из животиња и лиџераиџуре*, што је и очекивано, сходно широком делокругу употребе, читљивом из самог наслова. Овде ћемо пронаћи појашњења и изворно значење за чак 46 фраземских јединица. Аутор открива да ови устаљени изрази потичу „из књижевности и других области: животињског царства, медицине, журналистике, спорта, технике, грађевинарства итд.“, а ми ћемо издвојити само неке – *Ком ојанци*, *ком обојци*, *Крокодилске сузе*, *Добити корију*, *Наџак-баба*, *Пасја врућина*, *Новинарска џаџика*, *Сајунска ојера*. И у овом поглављу аутор довршава експликацију понеких фраземских одредница исказима допуњеним пробраним стилским средствима – прикладним поређењима, реторским питањима, духовитим и проницљивим опаскама, успостављајући тако блиску језичко-књижевну везу са читаоцем коме је наменио и примерио ово популарно лингвистичко штиво.

Зашто се каже? Милана Шипке садржи и регистар обрађених фразема који омогућава лакше сналажење међу тематски обједињеним фразеолошким јединицама. Списак важнијих извора и литературе затвара књигу, усмеравајући читалачку лексиколошку радозналост и на друга лексикографска дела, подстицајна за њен настанак.

Уверени смо, на крају, да ће ова књига – збирка разноликих фразеологизама, својом функционалношћу и занимљивом обрадом садржаја која залази у сферу „лингвистичке белетристике“, лако наћи пут до својих корисника и уједно мотивисати и усмерити неке нове научно-истраживачке подухвате у оквиру фразеологије.

Маја Димитријевић

КЊИГА О СРПСКИМ ПОСЛОВИЦАМА

Јелена Јовановић, *Књига српских народних пословица I, II*

Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд, 2006.

*Мојло би се у њрви мах учинији
да нема ничеј једноставнијеј
од дефинисања једне обичне пословице.
Шта је то ако не казивање неке елементарне истине?
(Књига српских народних пословица I, 39)*

Јелена Јовановић, несумњиво један од наших најпродуктивнијих лингвиста млађе генерације, у изради свог докторског рада посветила се изучавању српских народних пословица. Резултати њене анализе овог „народног блага“ са стилистичког и синтаксичког становишта објављени су у двотомној монографији (*Синтакса и стилистика српских народних пословица I, II*, НДСЈ Београд – Јасен, Никшић, 2004). Међутим, оно што ову студију чини вредним научним доприносом – доследна лингвистичка методологија и терминолошка апаратура, детаљност анализа и прецизност изведених закључака, богатство извора и критички осврт на лингвистичку и стилистичку литературу – с друге је стране чини недоступном „обичном“ читаоцу. Како је и сама ауторка пословице „понела из родног дома, и служи се њима и кад се сучава са животом, а и кад мислима остави слободу да бирају којим ће путем изразити себе“ (I: 7 (*Уместо њредговора*)), не чуди њена жеља да пословице учини ближим оним људима који се њима баве из задовољства. Тако је настала *Књига српских народних пословица* која се, као и студија, састоји из два дела: *Књига њрва* носи наслов *О народним пословицама уопште, и о српским народним пословицама*, док је друга књига, *Рејисџри*, састављена од *Темајској рејисџра*, *Рејисџра кључних речи* и *Азбучној рејисџра кључних лексема*.

Књига њрва, обима 295 страна, почиње делом *О карактеру народних пословица*. Овај део доноси разматрања о међуодносу пословица и других народних литерарних форми (приповедака, предања, загонетки и сл.), као и о покушајима дефинисања и класификације пословица. Читалац се упознаје са ставовима Вука и Чајкановића, наших савремених проучавалаца народне књижевности, али и са систематизацијама страних аутора (нпр. Берлијев систем опозиција у дефинисању односа пословице према другим малим формама).

Пословице нису само језички израз „неке елементарне истине“. Оне су својеврсни микротекстови у којима, објашњава ауторка позивајући се на Р.

Симића,¹ једни поред других, функционишу нетрансфериране структуре свакодневног језика и речи и фразе изоловане „из свог синтаксичког и/ли семантичког окружења“. Међутим, док фразеологизација подразумева накнадно уклапање изоловане јединице у нови синтагматски контекст, паремизацијски је процес друкчији: у њему се издвојена реч или фраза оставља да живи у пословици, креираном самодовољном микротексту, без увођења у нови контекст. Тако, закључује Јелена Јовановић, “паремиолошке јединице (...) настају деконтекстуализацијом, а фразеолошке – трансконтекстуализацијом. То их карактерише као јединице различитих лингвистичких категорија” (I: 36).

Као мале форме које су “на средокраћи између лингвистичких и књижевно-уметничких” (I: 35), пословице се опирају једноставној и једностраној анализи и класификацији, па и дефинисању. Осим тога, и хетерогеност пословица проблем је са којим се суочавају њихови проучаваоци, а о томе ауторка, поткрепљујући став да је основна слабост старијих расправа у превиђању управо ове чињенице, каже: “Постоје три строго дефинисане групе: праве пословице, пословичке фразе и сентенције или сентенце. Ни једна дефиниција не може покривати све три, поготово стога што је другу групу могуће делити на скоро бесконачан број подгрупа” (I: 39). Разматрање резултата и недостатака претходних дефиниција и класификација доноси поглавље *Појед на историју исцртавања о народним пословицама*. Полазећи од старогрчких мислилаца, ауторка преноси ставове Сократа, Платона, Аристотела. При том, она непрестано има у виду претходна знања и интересовања читалаца којима је књига намењена. Тако, на пример, каже да Аристотел “наглашава да су пословице остаци старе човекове филозофије који су избегли забраву захваљујући својој сажетости и мудрости. Као дефиниција ово је недовољно, али нам говори које је квалитете Аристотел сматрао пресудним, а то су: старина, здрав разум и погодност честог цитирања” (I: 41). И наставља, прелазећи на разматрања римских расправа: “Римљани су волели пословице као и Грци” (I: 45), преносећи идеје Вара, Квинтилијана (који је препоручивао пословице као потпору аргументима у доказивању), Еустатија.

По хронолошком следу, представљају се разматрања низа европских филозофа и проучавалаца пословица, све до Хегела и *Естетике*. Тако читалац, управо онај који се пословицама бави „из задовољства“, добија прилику да се сретне са низом имена која су му позната, не западајући у кризу сопственог незнања и лавиринт њему исувише сложених уводних разматрања и прегледа дотадашњих истраживања, уобичајених у лингвистичким студијама.

Поглавље *О семантици српских народних пословица* обухвата два битна одељка: „Пермјаковљеви принципи класификације пословица по значењу (у примени на грађи српских народних пословица)“ и „Осврт на Пермјаковљеву класификацију пословица“. Полазећи од тога да стварни садржај пословица није „оно што носи ова или она реч, ова или она мисао, па чак ни нека од области човекове делатности, већ неки апстрактни ентитет“ (I: 52),

¹ Р. Симић, *Стилистика српског језика*, Београд: НДЈС, Јасен, 2000.

ауторка примењује Пермјаковљеву класификацију у анализи српских народних пословица. А суштина тог приступа јесте да су ти апстрактни ентитети исказани инваријантним паровима супротних суштина. Смисаони садржај пословица потиче од уобличења међусобног односа тако супротстављених суштина, као и од тога како се уобличава крајњи смисао пословице у интеракцији њене логичке форме и семантичке садржине. Тако, на пример, пословице *Нема женсџива без чоесџива* и *Нема жиџиџа без кукоља* (као и низ сродних) имају исту логичку форму (у њима се казује да постојање денотата првог члана обавезно укључује постојање денотата другог). „Међутим, смисао сваке ове пословице разликује се од смисла осталих. Пословица *Нема науке без муке*, на пример, тврди да нема последице без узрока (шире: нема основног без споредног); док друга: *Нема жиџиџа без кукоља* – нема добрих ствари без недостатака” (I: 52).

Тако је издвојен низ инваријантних парова опозитне семантике, а према њима су формиране и тематске групе пословица. Преглед је, дакле, дат по моделу `инваријантни пар` / `садржај одговарајуће тематске групе`. Издвојени инваријантни парови су, према односу међу члановима пара, следећи: *међусобно суџројине суџиџине као различџиџе сџиране једне иџије сџивари* (садржај – форма (суштина и појава), целина – део, почетак – крај, ствар – ознака, горе – доле, итд.), *међусобно суџројине суџиџине физички различџиџих објекџиџа*, где су раздвојени они парови међу чијим члановима постоје међуформе (степен квалитета: велико – мало, дугачко – кратко, сит – гладан, јако – слабо, чврсто – млитаво, старо – ново, старо – младо, блиско – далеко, итд.), и они међу чијим члановима нема међуформи (нпр. два – један, своје – туђе, род – туђин, слично – неслично, обично – необично, доступно – недоступно, материјално – идеално и сл.). Следе парови чији чланови представљају *неку сџивар* и *њено одсусџиво* (реч – ћутање, јединственост – двојност, знање – незнање, рад – доколица), а потом „*инваријанџини џарови суџројиних суџиџина које џредсџивљају физички различџиџе сџивари, а које иџак не моју оџсџиџаџи једна без друџе*“ (акција – реакција, чији су репрезенти питања и одговори, сетва и жетва, узрок и последица итд.).

Све ове тематске групе пословица у књизи су илустроване богатом грађом из Вукове збирке. Тако, на пример, у оквиру опозиције *велико – мало*, која обухвата тематске реализације „велике/мале ствари“, „значајно/ безначајно“ (што се односи на поступке, људе и сл.), наводе се пословице: *Велике рибе мале џрожџиру*, *Два љешника ораху (су) војска* и друге. Последња наведена пословица појављује се и као садржатељ инваријатног пара *два – један* (у групи парова међу чијим члановима нема међуформи), као репрезент односа „мало/много“. Међутим, у овој групи има и пословица које говоре о природним паровима и њиховим члановима, као нпр. *Боље виџе два ока неџо једно*.

„О ствари и месту које она заузима, у том смислу о индивидууму и његовом месту у простору, а такође и о човеку и његовом положају у служби“ говоре пословице као: *Веџи коња ће џосџодар заџовиџеџа*, *Велика џосџода и џси враџа за собом не заџиварају*, *Велике џосџоде молба џо џоџову заџовиџестџи*, али и *Велике рибе мале џрожџиру*, која већ заузима место у опозицији „мало/велико“.

Укрштање ових класификационих група могуће је (а није ни ретко) у систему семантичке класификације. У том смислу, може изненадити то што се у једној пословици – тако краткој форми, једном „микротексту“ – често открива више од једне логичко-семантичке инваријанте. Међутим, ти су налази производ процеса темељне анализе: ауторка семантичко и тематско разврставање пословица спроводи са посвећеношћу свакој пословици, и свакој речи у њој, са спојем неоптерећености израза и научне строгости. И о самом Пермјаковљевој систему она каже да га одликује строгост и логичност описивања значења пословице, што се огледа и у *Књизи српских народних пословица*.

У поглављу *О језичкој и стилској стуркутури српских народних пословица Вукове збирке* налазе се одељци „О тагмемским конструктивним формама“, „О реченичним структурама“, „О напоредним реченицама“, „О поредбеним конструкцијама“ и „О осталим конструкцијама“. У овим деловима, између осталог, приказан је поступак проширења и сажимања моделативних структура, нпр. „поповско благо – све поповско благо“, као и језичка основа паремизацијског трансфера првостепених лингвистичких форми у другостепене (уопштавање значења, потом прекорачење семантичког поља које чине лексеме у саставу пословице, и пренос у друге семантичке сфере). Последње – пренос из дословне у фигуративну област – у пословицама се врши иницијативом једног или више лексичких елемената, или пак „глобалним померањем“, а заснива се најчешће на механизму метафоре, метонимије или синегдохе. На крају, ауторка скреће пажњу и на „појаве естетизације, тј. посебног уређења вањског изгледа конструкције“ (I: 84). Управо базична последица тежње за уређењем „вањског изгледа“ јесте и висока типизираност синтаксичких форми, као и чињеница да су неке од реченичних форми потпуно запостављене, а друге врло продуктивне.

По обиму и разгранатости најразвијеније је поглавље *Систем пословицих форми, њејова стуркутура и развојни процеси*. Оно се бави варијацијама и варијантама пословица, и почиње одељком у којем су дате опште напомене о овим питањима. Проблем варијантности представљен је од самих корена његовог проучавања, зачетака у логици и математици и Аристотелових апстрактних формула са константном формом типа $S = P$, које се реализују у конкретним исказима типа `Човек је живо биће`. Ти се искази „попуњавају“ конкретним вредностима (нпр. лексемама у језику).

Упућујући читаоца на значај варијаната у фолклористици, ауторка задржава Вукову дистинкцију између “правих” и “неправих”, тј. варијабилних и неваријабилних форми, подвлачећи, између осталог, и потребу разграничења лексичких смена које узрокују разлику од оних које не чине нову „праву“ варијанту пословице.

Тако ће пословица субваријација и субваријанте обухватити привидне варијанте и варијације изазване сменом граматичких форми. Варијација остварена граматичким средствима односи се на смену непунозначних речи, али се показује да и овакве смене могу имати последице у нијансама значења, као нпр.: *Под ноћ шикве цвешају / Пред ноћ шикве цвешају*. И варијације

у области реченичних значења могу изазвати уочљива стилска померања, као нпр. дистинкција између изјавне и упитне реченице: *Бе је сова излејла сокола?* / *Није није сова излејла сокола*. Има и других типова конструкција који омогућују варијацију, нпр. *Ако нема ѓаметѝи, оно има ноје*//*Ко нема ѓаметѝи, има ноје*, где се “варијација тиче односа условног значења (обележеног везником `ако`) и изјавног. Изјавна варијанта састављена је од односне реченице (са везником `ко`) и управне, и просто описује непаметна који мора `ногама` постићи што је његовом памећу непостижно. Условна верзија нешто је измештена према узрочној, па заправо констатује недостатак памети и услед тога потребу за ногама (које ће трчањем надокнадити непостигнуто због одсуства памети)” (I: 107).

На крају, варијација услед линеарне структуре пословица настаје услед измена у размештају чланова синтагми, реченичних чланова, или инверзије зависне реченице.

У одељку „На границама лексичких алтернација“ наглашава се да свака лексичка смена условљава значењске измене, будући да свака лексичка јединица у тематски садржај пословице уноси свој семантички потенцијал и утиче на коначни склоп садржаја израза. Ауторка још једном подсећа да ово важи за пунозначне речи, истичући да се речи разликују „по семантичкој моћи – једне у говор уносе више, друге мање значењске грађе“. Тако, смена пунозначних речи резултира изменама у тематском садржају, те не ствара варијанте, већ засебне изразе.

Сумирајући своје анализе варијантности, Јелена Јовановић понавља да се не може било која различитост пословица одредити као права варијанта, већ то могу бити само оне разноликости које стварају „нијансе“ једне пословице не реметећи њен идентитет. Све остале различитости образују скуп пословица које јесу парадигматски повезане, али представљају међусобно различите изразе.

Поглавље „Лексичке и структурне алтернације код пословица“ садржи примере и анализе лексичких смена – како простих, тако и комбинованих и сложених. Потом се анализирају и случајеви деривације конструкција које као последицу имају категоријалну трансформацију. Разматрају се најпре случајеви у којима није извршен међукатегоријални трансфер, као нпр.: *Човек се у љићу љознаје* // *Човек у љићу а коњ у блајћу љознаје се*, где је „коњ у блаћу“ нови тематски садржај. Њиме је проширен и смисао изреке: уз снагу карактера („човек у пићу“), појављује се и физичка снага.

Просте лексичке алтернације (нпр. *Чуго љаса ујегоше вука* // *Мнојо љаса ујегоше вука*) остварују се на разним позицијама, док комбиноване лексичке алтернације подразумевају мултилексикалну смену која може захватити једну синтагму, али се може остварити и у различитим синтагматским целинама. Конструкције са алтернативном употребом синтагматских структура ауторка назива фразним алтернацијама, и о њима каже: „Најбоље се фразна алтернација огледа у случајевима када се у неком микросистему изрека јаве по нечему сродне импровизацијске форме са могућношћу слободне комбинације: *Није блајо коњи ни волови*, / *Нић` је блајо срма нићи злајо*, / *Но*

је блаіо шііо је срцу граіо; Није блаіо ни сребро ни злаііо / (Ни су блаіо іроши и дукаііи), / Већ је блаіо шііо је коме граіо; Ни су блаіо іроши ни дукаііи“ (I: 152).

Одељак „Алтернације модела и принципи творбе народних пословицих форми“ доноси закључак о узроцима тематског гранања пословица: оно је последица разгранатости свакодневног људског искуства. С друге стране су уметнички и језички поступци, понегде изражена дидактичност пословица и њихова универзална потреба да утичу на формирање уверења и вредносних система заједнице. Ове условљености пословица – животна, реална и уметничка и идеолошка – остварују јединствену целину која је свагда на граничној линији реалног и уметничког, поучног и поетског.

У књизи се, даље, разматрају тематске алтернације пословица, а прво питање које ауторка поставља јесте: да ли пословице чије је тематско језгро измењено могу остати у парадигматској вези? Наводе се низови пословица које су у метафоричкој транспозицији сличне, али немају никакве конкретне повезаности у буквалном смислу, као нпр. *Ко на звијезде лаје, исіаиће му зуби / Маниіи и на звијезде лаје / Шііо іас на звијезде лаје, ііо Боі не слуша* према *Каг чоек нага се іљуне, на образ ће іасіи / Ко у небо іљује, на образ му іага*. У овим скупинама и „лајати на звезде“ и „пљувати врх себе“ представљају супротстављање јачем и моћнијем. Тематска алтернација резултирала је двома групама варијаната – али сличног смисла.

Управо ове пословице јављају се као показатељ смисаоне варијације наших народних пословица (у одељку 1.5.2), и управо нам оне могу послужити као илустрација недоследности етичких порука пословица. Садржавајући „цивилизацијски“ прагматизам (није препоручљиво супротстављати се јачем), ове две групе пословица стоје на управо супротном полу у односу на оне које моралност стављају на врх људских особина и људског понашања (нпр. *Бе је образ, іу је и душа, Не іори образ од сунца, већ од іошиіенијех људи*). У борби прагматичности и патријархалног, архаичног, узвишеног морала, али и у разноликости која почива на националним, верским и индивидуалним разликама, осликавају се и смисаоне варијације пословица. Смисаони раскол који међу групама пословица постоји ауторка повезује и са етно-психолошким типовима (датим према Ј. Цвијићу).

Свих 297 страна друге књиге посвећено је регистрима пословица Вукове збирке. Такав јој је и наслов: *Реіисіри*. Први је регистар (тематски) и најобимнији (обухвата књигу од почетка до 228. стране), а у његовом се оквиру издвајају следеће тематске области и подобласти: антрополошка сфера (људски организам; рађање, живот, смрт; људска психа; друштво), биолошка сфера (животиње, биљке), сфера неживих ствари (ствар уопште), релације, особине, радње (простор; време; кретања, стања, радње; особине; квантитет).

Основа за издвајање тематских циклуса је лексички састав пословица. Осим именица, које су у највећем броју случајева носиоци тематских група, ту су и глаголске, придевске и прилошке лексеме (нарочито у тематским циклусима који се тичу просторних и временских релација, нпр. *Оікуд сам се нагао да ме сунце ірије, одонуд ме лед бије*).

Можда је један од најзанимљивијих закључака ове књиге – за читаоце којима је намењена – то што се јасно показује да није могуће целокупну етику, естетику и прагматику пословица извести из патријархалног духа, из уздизања и величања херојских и патријархалних начела и вредности, ма колико ми били (некако некритички) уверени у то. Међу нашим, српским, пословицама има и оних које о брату говоре као о непријатељу, о јунаку као о будали, о дефетизму као врлини или бар пожељном начину понашања. Наше су пословице наше огледало – како наше језичке баштине и уметничких домаћа народних стваралаца, тако и понекад опречних етичких ставова и вредносних система.

Илијана Чуштура

ЧАРОЛИЈА ЧИТАЊА

Бранко Илић: *Чаролија читања – читањка за трећи разред основне школе*, Епоха, Пожега, 2008, 133 стр.

Читанка је антологија текстова, програмских и ванпрограмских, у складу са ауторовим избором, која са једне стране поступно уводи ученика у многозначни свет писане речи, а са друге стране подстиче га да упозна основне могућности говорне речи, које тај свет обилато сугерише. Пред нама је нова Читанка за трећи разред основне школе, поетично насловљена *Чаролија читања*, коју је приредио Бранко Илић.

Садржинска структура овог уџбеника поред програмских, укључује још три прозна, пет поетских текстова из домаће и стране књижевности и избор народних умотворина. Ванпрограмски текстови су пажљиво и зналачки одабрани, тако да остварују психолошке, стилске и естетске захтеве: представљају необичан доживљај обичних појава и тиме подстичу ученика да трага за смислом музике речи; рефлектују сложена и осетљива духовна стања кроз различите смислове постојања – од емотивне пројекције до мисаоно-филозофског певања, али прилагођеног могућностима рецепијента.

Композициону структуру читанке чине четири целине. У калейдоскопу боја из Цртанке Стевана Раичковића, прва целина, названа *Грождје љубави*, обојена је жутом, златном бојом сунца и проје или „хлеба нашег насушног“. Тај милосрдни хришћански дух, који саветује: „Љуби ближњег свога“ опредељује избор текстова у првој целини. Различите врсте љубави, оданост, пажња, нежност, пријатељство, присутни на различитим значењским нивоима, повезују одабране текстове у кохерентну целину.

У плаву, боју неба, заоденута је друга целина – *Шта је највеће*. Обухвата текстове чија значења померају и руше границе свакидашњег, обичног, стварног, могућег.

У наслову целине *Како се пишу песме* не крије се само наслов песме већ и композиционо усмерење аутора да повеже танане нити поетског у животу уопште али и да на тај начин подстакне ученика да открива и развија поету у себи. Избором текстова и одговарајућим усмерењима, поучава га како да перципира појаве и односе, а онда да тај доживљај преломи кроз призму свог унутрашњег света и да му да лични печат.

У четвртој целини – *Какве је боје пошток*, имагинација младог читаоца успешно је ангажована различитим поступцима: од једноставног Радовићевог упућивања: „Замислите, децо...“, преко виртуозне алегоричне инсценације такмичења корњаче и зеца, до питања: „Какве је боје поток?“

Дидактичко-методичка апаратура је компонована такође у четири целине:

1. *Знаш ли шта значи?* – објашњење непознатих речи и израза;
2. *Разговарајмо о шекспиру* – добро смишљеним и усмереним питањима, истраживачким и проблемским задацима који су језички јасни и стилски узорни – основни текст иницира различита истраживања. Читанка треба да буде исходиште најважнијих наставних питања, али и подстицај за многа од оних која природно није могла да обухвати својом структуром;
3. *Покушајте сами* – усмерења за самосталан рад ученика. Овај уџбеник је поуздан саговорник који подстиче ученичку радозналост;
4. *Треба зајамити* – дефинисање и тумачење књижевно-теоријских појмова, уз осврт на претходно читалачко искуство. Ученику би користили основни подаци о писцу, у оквиру дидактичко-методичке апаратуре или кратког прегледа на крају књиге.

Компоновање грађе (хоризонтално и вертикално) уважава принципе поступности и систематичности. Остварена је корелација са другим наставним предметима, паралела: читанка – цртанка – бојанка – певанка – размишљанка. Проблеми из различитих предметних подручја посматрају се у функционалном садејству. Приступ је критички и креативан. Самим тим, образује читаоца који је делатан и има стваралачку улогу. Формирање читаоца који, по Науману, „ужива просуђујући и просуђује уживајући“, сматра се фундаменталним циљем наставе књижевности. Оспособљавање ученика за уживање у делу које чита и разложно просуђивање о његовим вредностима – услов је за остваривање свих других циљева и задатака ове наставе.

Естетска вредност читанке у ужем смислу, односно ликовна и техничка опремљеност, на задовољавајућем је нивоу. Функционална ликовна решења проистичу из неког од битних слојева или уметничких чинилаца књижевног текста, дакле кореспондирају са текстом и прилагођена су перцептивним могућностима ученика овог узраста.

Успелим одабиром ванпрограмских текстова, суптилним компоновањем у значењске целине, дидактичко-методичком апаратуром која уважава психолошке карактеристике ученика и успоставља активан однос са њима, ова читанка представља квалитетан савремени уџбеник за српски језик. И више од тога. Чаролија значења заоденута чаролијом звука, покрета и боје уводи у чаролију читања.

Далиборка Пурић

*Књигу можеће набавити у књижарама
Српске књижевне задруге
Краља Милана 19, Београд
и на
Педагошком Факултету у Јагодини
Милана Мијалковића 14, Јагодина*

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

37+82

УЗДАНИЦА : часопис за језик,
књижевност, уметност и педагошке науке /
главни и одговорни уредник Тиодор Росић. –
2003, [бр. 1] (октобар). – Јагодина (Милана
Мијалковића 14) : Учитељски факултет
у Јагодини, 2003 – (Београд : Мио књига).
– 24 cm

Часопис наставља традицију Учитељске
узданице (1939–1940) и Узданице (1960–1970)

ISSN 1451-673X = Узданица (Јагодина)
COBISS. SR-ID 110595084

